

ALTERNATYVIOS BAUDŽIAMOSIOS SANKCIJOS EUROPOS SĄJUNGOJE

Vilnius | 2015

UDK 343.24(4)

AI-181

Šio mokslinio darbo tikslas – išnagrinėti su laisvės atėmimu nesusijusias (alternatyvias laisvės atėmimui) sankcijas, siekiant palyginti jas su laisvės atėmimo sankcijomis, ir nustatyti perspektyviausias baudžiamųjų sankcijų alternatyvas Belgijoje, Bulgarijoje, Vokietijoje, Ispanijoje ir Lietuvoje. Šis leidinys yra projekto „Nusikalstama veikla įvykdžiusių asmenų resocializacija Europos Sąjungoje: pilietinės visuomenės vaidmens stiprinimas“ (sutarties Nr. JUST/2011/JPEN/AG/2947), įgyvendinamo padedant Europos Komisijai pagal Baudžiamojo teisingumo programą, dalis.

Autoriai:

Christine M. Graebisch, Taikomųjų mokslų ir menų universitetas, Dortmundas, Vokietija

Sven-U. Burkhardt, Taikomųjų mokslų ir menų universitetas, Dortmundas, Vokietija

Šalių ataskaitas, kurios buvo naudojamos kaip šio leidinio pagrindas, parengė:

Nicola Giovannini, Malena Zingoni, Droit au Droit, Belgija

Dimitar Markov, Maria Doichinova, Demokratijos studijų centras, Bulgarija

Christine M. Graebisch, Sven-U. Burkhardt, Martin von Borstel, Dortmundo taikomųjų mokslų ir menų universitetas, Vokietija

Renata Giedrytė, Simonas Nikartas, Gytis Andrulionis, Lietuvos teisės institutas, Lietuva

Alejandro Forero Cuellar, Maria Celeste Tortosa, Inaki Rivera Beiras, Josep M. Garcia-Bores, Rodrigo Chaverra, Tamara Fernandez, Natalia Giraldo, Belen Permuy, Carla Trillas, Barselonos universitetas, Baudžiamosios sistemos ir žmogaus teisių observatorija, Ispanija

Šis leidinys finansuojamas Europos Sąjungos lėšomis pagal Baudžiamosios justicijos programą.

Leidinio turinys yra jo autorių atsakomybė ir jokių būdu neatspindi Europos Komisijos nuomonės.

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, įskaitant padarymą viešai prieinamais kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas parduodant, nuomojant, teikiant panaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Lietuvos teisės institutas, 2015

Ankštoji g. 1A, LT-00109 Vilnius

Tel./faks. (+370 5) 2497591

El. p.: info@teisė.org, www.teisė.org

ISBN 978-609-437-288-9

© Lietuvos teisės institutas, 2015

© Leidykla „Eugrimas“, 2015

TURINYS

SANTRAUKA.....	5
ĮVADAS	7
Įvadas	9
1. ALTERNATYVIOS, ARBA SU LAISVĖS ATĖMIMU NESUSIJUSIOS, SANKCIJOS	10
1.1. Ryšys su nusikalstamu elgesiu	10
1.2. Sankcijų alternatyvumo įkalinimui aspektai	14
1.2.1. Alternatyvios sankcijos.....	14
1.2.2. Alternatyvių sankcijų diferenciacija	16
1.2.3. Alternatyvių sankcijų poveikio intensyvumas	17
1.2.4. Alternatyvios sankcijos pažeidėjo požiūriu	18
2. SU LAISVĖS ATĖMIMU NESUSIJUSIŲ SANKCIJŲ ŽMOGAUS TEISIŲ STANDARTAI EUROPOS SĄJUNGOJE.....	24
2.1. Europos Tarybos žmogaus teisių standartai	24
2.2. Tarpvalstybinis sankcijų pripažinimas Europos Sąjungoje.....	25
2.3. Minimalūs žmogaus teisių standartai, taikomi alternatyvioms sankcijoms	30
3. ĮKALINIMAS <i>VERSUS</i> ALTERNATYVIOS SANKCIJOS: POVEIKIO RECIDYVIZMUI TYRIMAI	34
3.1. Skirtingų sankcijų poveikio palyginimas ir priežastingumo problema	34
3.2. Atsitiktinių imčių tyrimai JAV.....	37
3.3. Natūralus eksperimentas Nyderlanduose: įkalinimas prieš laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą	38
3.4. Eksperimentas Šveicarijoje: viešieji darbai prieš (labai) trumpalaikį laisvės atėmimą.....	39
3.5. Atsitiktinių ir suderintų porų (angl. <i>Matched-pair</i>) tyrimų palyginimas bei sankcijų palyginimas su nesikišimu	42

3.6. Hawthorne'o ir placebo efektas: tik stebėtojo akyse?	46
3.7. Natūralus eksperimentas: atsitiktinis teisėjo paskyrimas.....	50
4. „TINKLO IŠPLĖTIMAS“ TAIKANT ALTERNATYVIAS SANKCIJAS.....	51
4.1. Tinklo išplėtimas	51
4.2. Tinklo išplėtimas: Nyderlandų ir Vokietijos pavyzdys.....	53
5. RESOCIALIZACIJA IR ALTERNATYVIOS SANKCIJOS	55
6. PILIETINĖS VISUOMENĖS VAIDMENS STIPRINIMAS TAIKANT ALTERNATYVIAS SANKCIJAS.....	59
6.1. Atkuriamasis teisingumas.....	59
6.2. Pilietinė stebėseną	60
7. ALTERNATYVIOS PRIEMONĖS: ŽVILGSNIS Į PROJEKTE DALYVAVUSIŲ VALSTYBIŲ PATIRTĮ.....	62
7.1. Alternatyvios įkalinimo priemonės projekte dalyvavusiose šalyse	62
7.2. Geroji valstybių praktika.....	91
7.2.1. Belgija.....	91
7.2.2. Bulgarija	93
7.2.3. Vokietija	94
7.2.4. Lietuva.....	96
7.2.5. Ispanija	97
LITERATŪRA.....	98

SANTRAUKA

Nustatyti perspektyvias projekte dalyvaujančių šalių praktikas, susijusias su alternatyvių sankcijų taikymu, yra sudėtingas uždavinys. Ypač jei siekiama ne vien paprastai aprašyti atskirą šalies praktiką. Čia svarbu būtų atskleisti bent keletą aspektų. Tolesniems tyrimams tikslinga išnagrinėti, kaip bendri žmogaus teisių standartai yra taikomi skirtingose teisinėse sistemose ir teisinėse kultūrose. Ypač tada, kai vienos valstybės narės baudžiamasis nuosprendis priimamas kitoje valstybėje narėje. Šiais atvejais žmogaus teisių palyginimas tampa prioritetinis, tačiau vis tiek lieka ne mažiau sunkiai pasiekiamas.

Tokio požiūrio prielaida yra ta, jog vis dar stokojama pritarimo, kad alternatyvių sankcijų taikymas yra ne tik galimybė išvengti įkalinimo, bet ir tiesiogiai veikia žmogaus teises. Toks nepripažinimas yra susijęs su vyraujančiu šių sankcijų kaip įkalinimo alternatyvos suvokimu. Natūralu, kad laisvės atėmimo sankcijos gali būti pakeistos alternatyviomis sankcijomis. Tai turi būti daroma remiantis tarptautiniais sankcijų taikymo tyrimais. Kartu su šių tyrimų rezultatais, kurie yra maždaug panašūs kalbant apie recidyvizmą, turi būti atsižvelgta ir į proporcingumo bei *Primum non nocere* (pirmiausia – nepakenkti) principus. Šie principai reikalauja kiek įmanoma mažiau kištis lyginant skirtingus poveikius ir esant dabartinių žinių neapibrėžtumui.

Kartais gali būti sunku tiksliai nustatyti, kas turi būti laikoma labiausiai nepageidaujamomis (trikdančiomis) sankcijomis. Tai, kaip sankcijas suvokia specialistai ir kaip asmenys, kuriems jos yra taikomos, taip pat gali skirtis. Tačiau šis aspektas reikalauja daug daugiau dėmesio ir mokslinių tyrimų prasme, ir įtvirtinant asmens, kuriam taikoma priežiūra, sutikimo būtinybę kaip sankcijos taikymo prielaidą.

Nuolatinis šių aspektų ignoravimas yra susijęs su sankcijų „tinklo išplėtimu“ poveikiu (angl. *net widening effect*). Taip yra dėl to, kad lanksčios sankcijos vis dar laikomos sankcijomis, taikomomis tais atvejais, kai sprendimus priimančys subjektai gali pasirinkti, nubausti žmogų laisvės atėmimu ar ne.

Vis dėlto tyrimai rodo, kad šis suvokimas yra klaidingas. Alternatyvios sankcijos gali būti taikomos kaip laisvės įkalinimo alternatyva, tačiau neabejotina, kad jas plačiai taikant taip pat gali plisti baudimo kultūros ir pažeidėjų, kaip grėsmės visuomenei, suvokimas. Be viso to, rizikos poreikio vertinimų populiarumas vietoje orientavimosi į rehabilitacijos idealus, pavyzdžiui, gero gyvenimo modelis (angl. *Good Lives Model*), turėtų tapti nuodugnaus mokslininkų tyrinėjimo objektu. Susitelkimas ties asmens raiška ir reintegracija į visuomenę kaip dvipusė koncepcija taps pilietinės visuomenės vaidmens sustiprinimo būdu sankcijų taikymo srityje. Tam reikalingi tolesni tyrinėjimai, kuriais būtų siekiama sukurti atitinkamus modelius, tokius kaip paramos (palaikymo) ir atskaitomybės grupės bei atkuriamasis teisingumas.

Be šių perspektyvių praktikų, dar svarbesnė yra sankcijų taikymo atitiktis žmogaus teisių standartams stebėsenai. Kadangi būtinas baudžiamų asmenų sutikimas, svarbu užtikrinti, kad toks sutikimas nebūtų gautas vien tik dėl noro išvengti griežtesnės bausmės. Siekiant tai užtikrinti, pirmiausia reikia sukurti procesines garantijas ir panaikinti alternatyvios sankcijos atšaukimo taikymą. Svarbu suvokti, kad alternatyvios sankcijos atšaukimo taikymas, kai asmeniui sugrąžinama laisvės atėmimo bausmė, galiausiai paverčia ją (alternatyvią sankciją) dar griežtesne už laisvės atėmimo bausmę.

Nors pažeidėjų ir specialistų viltis pakeisti įkalinimą bendruomeninėmis sankcijomis negali būti naudojama tinklui išplėsti, laisvės atėmimo bausmės pakeitimo alternatyviomis sankcijomis perspektyva vis dar turi būti traktuojama žmogaus teisių standartų ir mokslinių tyrimų požiūriu. Abu šie požiūriai reikalauja ne tik įkalinimo alternatyvos, bet ir sankcijų taikymo alternatyvų. Be to, nesikišimo eksperimentai turi būti atliekami visada, kai tik įmanoma.

ĮVADAS

Per pastaruosius dešimtmečius įkalinimo *versus* lanksčios sankcijos problema buvo svarstoma skirtinguose Europos miestuose ir alternatyvių sankcijų populiarumas didėjo. Viešieji darbai ir kitos įkalinimo alternatyvos yra laikomi moderniomis nusikaltusių asmenų rehabilitacijos priemonėmis. Jų paskirtis – padėti išspręsti įkalinimo įstaigų perpildymo problemą ir įvykdyti teisingumą humaniškesniu ir ekonomiškiau būdu. Atsižvelgiant į tai akivaizdu, kad reikia ieškoti perspektyvių bendruomeninių alternatyvų vienoje šalyje ir rekomenduoti jas kitoms šalims.

Tačiau, be metodologinių palyginimo problemų, aptariant bendruomenines sankcijas kaip įkalinimo alternatyvą netikėtai paaiškėja tai, kad per pastaruosius dešimtmečius prižiūrimų pažeidėjų skaičius padidėjo kelis kartus, palyginti su kalinių skaičiumi Europoje ir už jos ribų. Fergus pateikia Vokietijos pavyzdį – šioje šalyje bet kokią nusikalstamą veiką padariusių prižiūrimų pažeidėjų skaičius padidėjo trigubai, palyginti su kalinių skaičiumi 2008 m. (225 000 ir atitinkamai 73 000). Panaši padėtis susiklostė Anglijoje ir Velse 2010 m. (241 500 ir 83 500)¹ bei 2012–2013 m. (224 823 ir 83 769).²

Nurodyti skaičiai, naudojami projekto tikslais, kelia abejonių, nes jie atspindi tik tam tikrą lygtinio nuteisimo sistemos ir baudžiamosios nusikaltėlių priežiūros sistemos dalį. Todėl beveik neįmanoma įrodyti jokio lygtinai nuteistų asmenų skaičiaus ir kalinių skaičiaus ryšio. Vokietijoje į statistiką įtraukti tik probacijos tarnybos pareigūnų prižiūrimi lygtinai nuteisti asmenys. Tačiau 2004 m. ne daugiau kaip 30 proc. visų bausmių skyrimo atvejų buvo paskirtas probacijos tarybos pareigūnas baudžiamiems asmenims pri-

1 McNeill F. (2013). Bendruomeninės sankcijos ir Europos penologija: T. Daems, D. van Zyl Smit & S.Snacken (eds.), *European Penology?*, Oxford and Portland (Oregon), p. 170–192 (171).

2 McNeill F. & Beyens K. (2013). Įvadas. Masinės priežiūros tyrimas: F. McNeill & K. Beyens (eds.), *Nusikaltėlio priežiūra Europoje*, p. 1–18 (1).

žiūrėti ir tai buvo taikoma tik 70 proc. visų lygtinai nuteistų kalinių³. Be to, į statistiką⁴ neįtrauktas įsakymų dėl skirtos priežiūros skaičius – per pastaruosius metus jis padidėjo maždaug 35 proc.)⁵ (2008 m. – 4 818 ir 2012 m. – 33 381). Tuo pačiu metu (mažėjantis) kalinių skaičius neapima (didėjančio) teismo psichiatrijos ligoninėje arba teismo reabilitacijos klinikoje gydomų baudžiamų asmenų skaičiaus (1999 m. – 5 495; 2008 m. – 8 943; 2012 m. – 10 276).⁶ Todėl, remiantis šiais duomenimis, galima pripažinti, kad Vokietijoje lygtinai nuteistųjų skaičius yra daug didesnis negu kalinių skaičius.

Žvelgiant į mūsų projekte dalyvaujančių šalių praktiką, ši tendencija taip pat aiški Belgijoje, kur kalinių nežymiai padaugėjo 2010–2012 m., o lygtinai nuteistų nusikaltėlių ar baudžiamų asmenų, kuriems buvo paskirti viešieji darbai, skaičius buvo nuo trijų iki keturių kartų didesnis nei kalinių skaičius tuo pačiu laikotarpiu.

Bulgarijos atveju šis lygtinai nuteistų ir kalinių skaičiaus santykis yra ne toks didelis. Generalinio bausmių vykdymo direktorato pateikti duomenys (2011 m. – 15 433 lygtinai nuteistųjų) skiriasi nuo esančių „Space II“ projekte duomenų (2011 m. – 12 055 lygtinai nuteistųjų). Pirmiausia turi būti pažymėta, kad lygtinis nuteisimas buvo įdiegtas Bulgarijoje 2005 m., taigi didėjančiam lygtinai nuteistųjų skaičiui turi įtakos lygtinio nuteisimo nuo trejų iki penkerių metų trukmė (pvz., pirmųjų lygtinai nuteistų asmenų lygtinio nuteisimo laikotarpis baigėsi 2008 m. pradžioje).

Dabar atrodo, kad lygtinai nuteistųjų skaičius sustojo („SPACE II“) ar netgi pradėjo didėti (Generalinio direktorato duomenimis). Lyginant duomenis nuo 2004 metų (prieš įvedant lygtinį nuteisimą) su naujesniais duo-

- 3 Morgenstern C. & Hecht A. (2011). Rechtstatsachen zur Führungsaufsicht im kriminalpolitischen Kontext, in: *Bewährungshilfe*, Vol. 58, No. 2, p. 177–195 (188).
- 4 Reckling P. (DBH-Fachverband). www.dbh-online.de/fa/Zahlen-Laender_2012_DBH.pdf (pakeistas 2014 m. rugsėjo 24 d.). Tai nėra įtraukta į oficialias Vokietijos statistikas.
- 5 Speciali Vokietijos teisės aktuose numatyta baudžiamoji priemonė, vadinamoji elgesio priežiūra (*Führungsaufsicht*). Pagal Baudžiamojo kodekso 68f str., ji yra taikoma pažeidėjams, kurie iki galo atliko bent dvejų metų trukmės laisvės atėmimo bausmę (arba vienerių metų padarius seksualinį nusikaltimą) be galimybės paskirti lygtinį nuteisimą. Kita taikymo sritis yra gerinimo ir apsaugos priemonės (*Maßregeln der Besserung und Sicherung*) – elgesio priežiūra naudojama teisės aktuose tada, kai, pavyzdžiui, teismas sustabdo bausmės vykdymą skiriant lygtinį nuteisimą arba po prevencinio sulaikymo. Apie 60 proc. įsakymų – dėl priežiūros paremti Baudžiamojo kodekso 68f str. (iki galo atlikta laisvės atėmimo bausmė), visi kiti yra susiję su gerinimo ir apsaugos priemonėmis (K. H. Groß 2012, 'Vorbemerkung zu den §§ 68 ff.', in: von Heintschel-Heinegg, B.).
- 6 Statistisches Bundesamt (2012), *Fachserie 10 Reihe 4.1: Strafvollzug*, Wiesbaden.

menimis (2011 m. – 11 137), matyti, kad kalinių skaičius nesumažėjo, bet tapo stabilus. Lietuvoje, kur yra daugiau kalinių negu lygtinai nuteistųjų (abu skaičiai didėja tuo pačiu metu), tendencija yra priešinga, nei nustatyta „McNeill“. Taigi negalima teigti, kad lygtinai nuteistų asmenų santykio su kaliniais pokyčiai vienodi visoje Europoje.

Tačiau, nors visa tai yra daug sudėtingiau, negu atrodo iš pirmo žvilgsnio, teiginys, kad nubaustų asmenų skaičius smarkiai viršija kalinių skaičių daugelyje Europos šalių, yra teisingas. Atsižvelgiant į minėtas šalis, tokia tendencija ypač akivaizdi Belgijoje ir Vokietijoje, o Bulgarijoje ir Lietuvoje vis dar yra daugiau kalinių negu kitomis bausmėmis nuteistų asmenų, kuriems taikomos priežiūros priemonės. Tačiau tai akivaizdžiai nėra susiję su mažu įkalinimo atvejų procentu šiose šalyse. Priešingo reiškinio pavyzdys gali būti Lietuva.

Lietuvoje įkalinimas, kaip dažniausiai taikoma baudžiamosios sankcijos forma, sudaro maždaug 30 proc. visų taikomų sankcijų. Todėl nuo 2003 m. į Lietuvos įkalinimo įstaigas kasdien patenka apie 8 000 kalinių. Nuo 2010 m. šis skaičius padidėjo net iki 9 000. Tai prilygsta 326 kaliniams 100 000 gyventojų. Į įkalinimo įstaigą patekusių gyventojų procentas Lietuvoje yra 2 ar 3 kartais didesnis nei Vakarų Europoje. Šiuo metu pagal šiuos rodiklius Lietuva patenka tarp trejų Europos valstybių, kur yra didžiausias kalinių skaičius, būdama trečia po Rusijos Federacijos – 470 (2014 m. vasario pradžioje) ir Baltarusijos – 335 (2012 m. spalio pradžioje).

Visi anksčiau pateikti duomenys rodo tendencijos skirtumus kalbant apie įkalinimą ir alternatyvias sankcijas. Statistikos duomenys rodo, kad Europoje yra maždaug du milijonai kalinių, o 3,5 milijono paskirta tam tikros formos bendruomeninė (visuomeninė) priežiūra⁷. Net tokia labai apytikslė duomenų apžvalga kelia abejonių dėl galimybės pakeisti laisvės atėmimo sankcijas alternatyviomis sankcijomis.

7 McNeill & Beyens, 2013, p. 2, remiantis A. M. van Kalmthout & I. Durnescu (2008) atlikta apžvalga. Probacija Europoje, Nijmegen.

1. ALTERNATYVIOS, ARBA SU LAISVĖS ATĖMIMU NESUSIJUSIOS, SANKCIJOS

Visų pirma reikia tiksliai apibrėžti, kas yra alternatyvios sankcijos. Apibrėžiant reikia atsižvelgti į du aspektus: pirmas yra žodžio „sankcija“ apibrėžimas šiame darbe, o antras – alternatyvių ir laisvės atėmimo sankcijų ribų nustatymas. Terminai „su laisvės atėmimu nesusijusios“ ir „alternatyvios“ sankcijos bus vartojami šiame darbe kaip sinonimai.

1.1. Ryšys su nusikalstamu elgesiu

Pirmiausia, baudžiamosios sankcijos apibrėžiamos kaip valstybės reakcija į baudžiamųjų įstatymų pažeidimą. Toks apibrėžimas⁸ taip pat galėtų apimti priemones, kurios nėra įtrauktos į baudžiamąjį procesą, tačiau susijusios su nusikalstamų veikų padarymu arba nuteisimu dėl nusikalstamų veikų padarymo. Vokietijoje trečiųjų šalių piliečių⁹ išsiuntimas iš šalies dėl padarytos nusikalstamos veikos yra svarbus praktinis tokių priemonių pavyzdys. Buvo įrodyta, kad išsiuntimas iš šalies yra identiškas baudžiamajai sankcijai, kuri yra taikoma trečiųjų šalių piliečiams papildomai prie baudžiamųjų sankcijų, taip pat taikomų Vokietijos ir ES piliečiams.¹⁰ Tačiau jurisprudencijoje vis dar vyrauja nuomonė, kad pagal Vokietijos teismų sprendimus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTK) precedentinę teisę išsiuntimas iš šalies yra grynai prevencinė visuomenės apsaugos priemonė, kuri akivaizdžiai skiriasi nuo baudžiamosios sankcijos. Siekiant išvengti tokių problemų, tikslinga laikytis nuostatos, kad sankcijomis turėtų būti laikomos tik baudžiamajam procesui priskiriamos priemonės. Kita vertus, apsiribojant tokių sankcijos apibrėžimu, svarbu atsižvelgti į tai, kad kitose valstybėse panašios

8 Žr., pvz., Morgenstern, 2002, p. 18.

9 ES piliečiams išsiuntimo taisyklės yra taikomos tik tada, kai nustatoma, jog jų laisvo judėjimo teisė Europos Bendrijos ribose daugiau nebeegzistuoja.

10 Graebisch C. (1998). Ausweisung als Strafe oder: Das geteilte Dealerbild des Rechts, in: B. Paul & Henning Schmidt-Semisch (eds.), Drogendealer: Ansichten eines verrufenen Gewerbes, Freiburg im Breisgau, S. 109–123; Stephan B. (2001). Ausweisungsschutz und Verfassung, Berlin; Graebisch C. (2011). Ausweisung - Doppelbestrafung für Ausländer, in: Müller-Heidelberg et al. (eds.), Grundrechte-Report 2011, Berlin, p. 201–205.

priemonės (kaip išsiuntimas), priešingai nei Vokietijos praktikoje, gali būti laikomos baudžiamosiomis sankcijomis.

Jeigu apibrėžimas neapsiriboja vien tik formalia diferenciacija, kaip, pavyzdžiui, pasiūlyta Tarybos pamatiniuose sprendimuose dėl sankcijų, jame turi būti kriminologinės kategorijos, vienaip ar kitaip susijusios su panašiomis teisinėmis priemonėmis. Tačiau pastarasis aspektas kelia daug kitų problemų, natūraliai atsirandančių lyginant skirtingas teisines sistemas ir teisines kultūras.

Visų pirma, Europoje nėra bendros idėjos dėl to, kuriame taške tam tikras elgesys kerta baudžiamosios atsakomybės ribas ir todėl tampa baudžiamųjų sankcijų taikymo kaip valstybės *ultima ratio* (paskutinis argumentas) priežastimi. Be to, visos Europos šalys gana skirtingai supranta smulkių nusikaltimų (pvz., smulkios vagystės) ir baudžiamosios atsakomybės bei (faktinio) patraukimo baudžiamojon atsakomybėn skirtumą.

Pavyzdžiui, Lietuvoje smulkių pažeidimų atveju taikoma administracinė atsakomybė. Tai reiškia, kad jie nepriklauso baudžiamosios atsakomybės taikymo sričiai.¹¹

Priešingai, Vokietijos įstatymai bet kuriuo atveju traktuoja vagystę kaip nusikalstamą veiką, nesvarbu, kokia pavogtų daiktų vertė ar kitos bendros sąlygos. Vis dėlto Vokietijos baudžiamajame kodekse yra numatytos ypatingos aplinkybės („Vagystė iš artimųjų arba tame pačiame name gyvenančių asmenų“), pagal kurias vagystę padaręs asmuo bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik remiantis aukos prašymu arba jeigu prokuroras mano, kad patraukimas baudžiamojon atsakomybėn reikalingas tam tikrais visuomenės interesais (tais atvejais, kai pavogti arba neteisėtai pasisavinti daiktai neturi didelės vertės). Čia svarbu, ar patraukimas baudžiamojon atsakomybėn vyksta apskritai. Jeigu jis vyksta, sankcijų sistema yra visiškai prieinama. Be to, lengvesniais vagystės atvejais Vokietijos baudžiamoji teisė taip pat pripažįsta diversijos proceso (*diversion*) galimybę, t. y. baudžiamojo proceso nutraukimą su tam tikromis prokuratūros arba teismo nustatytais sąlygomis arba be jų.¹² Diversijos procesas dažnai vyksta pirmą kartą nusikaltusių

11 Pažymėtina, kad administraciniai pažeidimai Lietuvos teisiniame reguliavime apima labai daug veikų. Dauguma jų yra laikomi nusikalstamomis veikomis kitose šalyse, pavyzdžiui, smulkus sukčiavimas be sunkinančių aplinkybių, smulkus chuliganizmas, smulkūs pažeidimai, susiję su aplinka, smulkūs kelių eismo pažeidimai ir t. t. Administraciniams pažeidimams taikomos sankcijos gali būti gana griežtos, kone prilygstančios baudžiamoms sankcijoms), pvz., administracinis areštas.

12 Baudžiamojo proceso kodekso 153 ff skyrius.

asmenų atžvilgiu, tačiau jo taikymo sritis jokia būdu neapsiriboja tik šia asmenų grupe.

Taigi nagrinėjant baudžiamųjų sankcijų teisinio reguliavimo ir taikymo aspektus svarbu atsižvelgti į tai, kad skirtingose valstybėse gali būti skirtingų jų taikymo pagrindai – tam tikrose šalyse baudžiamosios sankcijos taikomos už įvairias veikas, o baudžiamoji atsakomybė taikoma ir smulkiems, ir sunkesniems pažeidimams. Kitose, kaip ir minėtu Lietuvos atveju, baudžiamoji atsakomybė taikoma tik pavojingiausioms veikoms.

Be to, ankstesnio baustino elgesio dekriminalizacija gali būti vertinama kaip įkalinimo (ir apskritai visų baudžiamųjų sankcijų taikymo) alternatyvų įgyvendinimo būdas, kurio poveikis taip pat turėtų būti tinkamai įvertintas. Daugiau nei prieš dvejus dešimtmečius dvi Vokietijos federacinių valstijų komisijos priėmė specialų sprendimą dėl dekriminalizacijos, tačiau jis iki šiol nėra įgyvendintas. Nuo 1980 metų Vokietijos baudžiamojoje teisėje buvo užfiksuota nemažai nusikalstamų veikų faktų, o reali dekriminalizacija buvo paplitusi iki 1970 metų pabaigos. Šiandien dekriminalizacija dažniau vyksta procedūrinio lygmeniu, ypač kaip baudžiamojo proceso nutraukimo forma, ir priklauso nuo dalyvaujančių šalių prašymo susitaikyti. Taigi galima įžvelgti tam tikrą polinkį taikyti tokius teisiškai abejotinus būdus vietoj realios dekriminalizacijos. Tačiau Federacinis Konstitucinis Teismas tokius procedūrinius metodus vertina priimtinais, pavyzdžiui, jei laikomas nedidelis marihuanos kiekis.¹³

Kalbant apie kitą problemos pusę, Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas numato vadinamąją baudžiamojo įsakymo proceso formą, kuri kurtasi su viešumo ir žodinio proceso (rungimosi) principais, būdingais įprastam baudžiamajam teisminiam procesui. Baudžiamasis įsakymas – tai praktikoje paštu atsiunčiamas teismo sprendimas. Baudžiamojo įsakymo procedūros atveju kaltinamasis asmuo turi per dvi savaites pateikti apeliaciją siekiant pradėti įprastą baudžiamąją procesą. Ypač tiems gyventojams, kurie jau kenčia nuo marginalizacijos, dažnai nepavyksta to padaryti ir viskas baigiasi teisiškai privalomu nuteisimu. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad tik tinkama reali dekriminalizacija, pavyzdžiui, naudojimasis paslaugomis apgaulės būdu (važiavimas be bilieto), gali būti tinkama tikra įkalinimo alternatyva. Tai ypač akivaizdu Vokietijoje, kur smulkūs nusikaltimai, tokie kaip važiavimas

13 Federacinis Konstitucinis Teismas, 1994 m. kovo 9 d. sprendimas 2 BvL 43/92.

be bilieto, daugeliu atvejų veda prie įkalinimo (kai nevykdomas sprendimas sumokėti piniginę baudą)¹⁴.

Kalbant apie grynai administracinių sankcijų taikymą kaip dekriminlizavimo formą (būdą), neretai yra sunku atskirti jų teisinius ir socialinius padarinius nuo baudžiamųjų sankcijų padarinių. Ir šie padarinių skirtumai sunkiai palyginami skirtingose teisinėse sistemose ir kultūrose. Pavyzdžiui, priešingai nei tyčinis važiuojimas viešuoju transportu be bilieto, Vokietijoje automobilių statymo į aikšteles taisyklių pažeidimas nėra laikomas kriminaliniu nusikaltimu, o tik administraciniu teisės pažeidimu (*Ordnungswidrigkeit*). Šis pažeidimas yra baudžiamas pinigine bauda, kuri iš pirmo žvilgsnio panaši į Vokietijos baudžiamajame kodekse nustatytą baudos bausmę. Nors baudos nemokėjimas negali būti pakeistas įkalinimu, Vokietijos administracinių teisės pažeidimų įstatyme (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*) nurodyta, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo gali būti priverstinai sulaikytas tuo atveju, jeigu nesumokėjo baudos, skirtos už administracinį teisės pažeidimą, arba jos dalies. Vienintelis šių dviejų laisvės atėmimo formų skirtumas yra jų teisinis tikslas, o įkalinimas dėl nesumokėtos baudos reiškia baudos bausmės (sankcijos) pakeitimą kita bausme (sankcija), priverstiniu sulaikymu siekiama priversti asmenį sumokėti piniginę baudą. Lietuvoje administracinės teisės pažeidimai baudžiami administracinėmis sankcijomis, kurių teisinis tikslas iš esmės yra nubausti. Kai kurios iš jų gali būti gana griežtos (savo padariniais artimos baudžiamosioms sankcijoms), pavyzdžiui, administracinis areštas.

Nepaisant šių panašumų, tarp baudžiamosios teisės ir administracinės teisės pažeidimų egzistuoja reikšmingi skirtumai, ypač kalbant apie teisinius padarinius, tokius kaip teistumas. Pavyzdžiui, Vokietijos federaciniame centriniame registre, kuriame registruojami nusikalstamas veikas padarę asmenys (*Bundeszentralregister*¹⁵), nėra kaupiami duomenys apie administra-

14 Pavyzdžiui, 2009 m. Hamburge 4,721 asmuo iš naujo pateko į įkalinimo sistemą. Šiais metais Hamburge 623 asmenys buvo įkalinami dėl vengimo mokėti baudą, dauguma jų pateko į įkalinimo įstaigą todėl, kad negalėjo sumokėti iš pat pradžių jiems paskirtos baudos (Statistisches Bundesamt (2014), Bestand der Gefangenen und Verwahrten, Wiesbaden, p. 54, ir Hamburgo Parlamentas, Dokumentas 19/5418 (26-02-2010, p. 2).

15 Federacinis centrinis registras yra viešasis registras, valdomas Federacinės teisingumo tarybos Bonos mieste, kuriame registruojamos nusikalstamos veikos ir jų teisinės pasekmės, viešojo administravimo subjektų bei teismų sprendimai, pastabos dėl baudžiamojo teismo apribojimo, teismų nutartys dėl priklausomybės nuo narkotikų ir draudimo verstis ūkine veikla, atitinkami sprendimai dėl bausmių pakeitimo.

cinius pažeidimus padariusius asmenis. Teistumo statusas yra nepalankus nusteistajam už nusikalstamas veikas, nes tai gali būti panaudojama kaip jo atsakomybę sunkinanti aplinkybė pakartotinių pažeidimų atveju, be to, teistumas apsunkina įsidarbinimo galimybes, tarnybą valstybės tarnyboje ir pan. Kaip rodo šis pavyzdys, teisinių padarinių prasme administracinių ir baudžiamųjų sankcijų skirtumas yra gana didelis, nors pačios sankcijos savo turiniu gali būti panašios.

1.2. Sankcijų alternatyvumo įkalinimui aspektai

1.2.1. Alternatyvios sankcijos

Siekiant apibrėžti laisvės atėmimo alternatyvas skirtingose šalyse, pirmausia reikia išsiaiškinti, kas yra laikoma (suvokiama) alternatyvomis ir kaip turi būti formuluojamas jų apibrėžimas.

Tai susiję ne tik su alternatyvių sankcijų apibrėžimu, bet ir bendru supratimu, kieno (kokių priemonių) alternatyvomis jos turi būti. Jei kalbame apie įkalinimo alternatyvas, turime galvoje priemones, kurios taikomos asmenims už padarytas nusikalstamas veikas, arba, kitaip tariant, priemones, kuriomis įgyvendinama baudžiamoji atsakomybė. Tai neturėtų būti baudžiamojo proceso priemonių, pavyzdžiui, kardomojo kalinimo, sulaikymo, deportavimo ir pan., t. y. tų priemonių, kurios nėra susijusios su bausmėmis (baudžiamąja teise), alternatyvos. Į įkalinimo alternatyvų apibrėžimą turėtų būti įtrauktos ir alternatyvios uždarymo į psichikos sveikatos priežiūros instituciją priemonės. Tiesa, šios priemonės įtraukimas į apibrėžimą diskutotinas, nes, pavyzdžiui, Vokietijoje tokia priemonė gali būti taikoma net ir asmenį išteisinus, jei, pavyzdžiui, asmuo negali būti baudžiamosios atsakomybės subjektu.¹⁶ Nors kardomojo kalinimo alternatyvos yra labai svarbios įkalinimo atvejų procentui mažinti ir dažnai naudojamos kaip sankcijos nepaisant jų teisinės paskirties, kardomojo sulaikymo į savo projekto tyrimo objektą mes neįtraukėmė. Šiame darbe nagrinėjame sankcijas vien tik siaurąja prasme.

Kalbant apie sankcijas, kaltės ir atitinkamo baudžiamojo tikslo nustatymas neturi būti lemiamas veiksnys. Pavyzdžiui, Vokietijoje pataisymo ir saugumo priemonės (*Maßregeln der Besserung und Sicherung*) laikytinos

¹⁶ Pagal baudžiamojo kodekso 63 skyrių.

baudžiamasiomis sankcijomis, nors tik baudžiamosios teisės bejėgiškumo atvejais, t. y. vien prevenciniais, visuomenės saugumo tikslais. Europos visuomeninių sankcijų taisyklėse pastaroji priemonė taip pat įtraukta į baudžiamųjų sankcijų apibrėžimą.

Pažymėtina, kad terminas „bendruomenės sankcijos ir priemonės“, vartojamas Europos Tarybos dokumentuose, ir terminas „alternatyvios sankcijos“ sutampa. Bendruomeninės sankcijos ir priemonės yra nukreiptos į nusikaltėlio išlaikymą bendruomenėje ir apima tam tikrus laisvės apribojimus nustatant tam tikras sąlygas ir / ar apibrėžiant įsipareigojimus¹⁷, bet neatimant laisvės. Į šį apibrėžimą yra įtrauktos priemonės, kurių imtasi prieš priimančią sprendimą dėl sankcijų skyrimo arba vietoj jo, ir laisvės atėmimo bausmės už kalėjimo ribų vykdymo būdai. Piniginės sankcijos į apibrėžimą neįtrauktos, tačiau į jį įtraukti priežiūros ar kontrolės veiksmai, skirti joms taikyti.¹⁸ Kitaip, nei pateikia šis apibrėžimas, mes taip pat turime nagrinėti baudos bausmes ir t. t., nes jos akivaizdžiai yra galima įkalinimo alternatyva. Kita vertus, įkalinimas yra naudojamas kaip dienos bausmės alternatyva, bauda nėra sumokama, pavyzdžiui, Vokietijoje.

Tarybos pamatiniame sprendime pagal abipusį lygtinio nuteisimo pripažinimą tarp kitų „alternatyvios priemonės“ yra aiškiai paminėtos ir suprantamos kaip sankcijos, kitaip nei laisvės atėmimo bausmė, laisvės atėmimo arba finansinės baudos skyrimo, įsipareigojimo apibrėžimo arba nurodymų skyrimo priemonė.¹⁹ Alternatyvios sankcijos – tokia prasme – buvo įvestos visose ES valstybėse narėse. Tačiau kiekvienos šalies patirtis yra skirtinga kalbant apie tokių sankcijų įvedimo prielaidas, nuteistųjų įsipareigojimus, taikymo sritis ir pan.

Vadinti šias sankcijas alternatyviomis tik todėl, kad jos yra su laisvės atėmimu nesusijusios baudžiamosios sankcijos, reikščių laisvės atėmimo sankcijų vyravimo įtvirtinimą. Tokiu atveju laisvės atėmimo sankcijų taikymas būtų laikomas bendra taisykle, o alternatyvios sankcijos – išimtimi. Todėl priimtinesnis terminas galėtų būti „su laisvės atėmimu nesusijusios sankcijos“ arba „ambulatorinės sankcijos“.²⁰ Tai taip pat yra svarbu dėl sankcijų,

17 Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (92) 16 valstybėms narėms dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių: Europos Taryba (2002): Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių įgyvendinimo tobulinimas, p. 86.

18 Rekomendacija Nr. R (92) 16, p. 86.

19 Pamatinis Tarybos sprendimas 2008/947/JHA 27.11.2008, str. 2 Nr. 4.

20 Pažymėtina, kad originaliame tekste autoriai vartoja anglišką terminą *ambulant sanctions*, kurio tiesioginis vertimas į lietuvių kalbą yra „ambulatorinės sankcijos“.

skiriamų papildant laisvės atėmimo bausmę arba po laisvės atėmimo bausmės, kurios taip pat įtrauktos į anksčiau minėto Tarybos pamatinio sprendimo apibrėžimus. Taigi šioms sankcijoms trūksta alternatyvumo elemento ir šiuo požiūriu jas vadinti alternatyviomis būtų klaidinga. Tokios sankcijos pavyzdys galėtų būti nusikalstamą veiką padariusio asmens elgesio kontrolė (Fuhrungsaufsicht) atlikus laisvės atėmimo bausmę, skirtą pagal Vokietijos baudžiamojo kodekso 68 f skyrių, atlikimo. Užuoat būdamos alternatyvios, tokios sankcijos gali netgi išplėsti laisvės atėmimo bausmės taikymą, nes su šiomis sankcijomis susijusių sąlygų pažeidimas laikomas nusikaltimu ir yra baudžiamas laisvės atėmimu pagal Vokietijos baudžiamosios teisės aktus²¹.

Taigi tikrai „alternatyvios“ sankcijos gali būti suprantamos tik kaip sankcijos, kurias taikant laisvės atėmimo bausmė iš tikrųjų yra pakeičiama. Nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad tai pasakytina apie visas alternatyvias laisvės atėmimo sankcijas, ši prielaida pasirodo klaidinga atidžiau ją išnagrinėjus. Tam tikrais atvejais lanksti sankcija gali būti paskirta vietoj kitos lankščios sankcijos arba išvis vietoje jokių sankcijų ir nebūtinai vietoje laisvės atėmimo. Jeigu toks poveikis pasireiškia daugeliu atvejų, jis gali būti priskirtas prie „tinklo išplėtimo“. Tai gali vykti, jeigu įstatymų leidėjas pateikia sankcijas kaip laisvės atėmimo bausmės sumažinimo priemonę. Tokiais atvejais tai yra teisinė praktika, kuri aktyviai ignoroja teisinę valią.

1.2.2. Alternatyvių sankcijų diferenciacija

Laisvės atėmimo alternatyvos dažnai savo pobūdžiu sutampa su sankcijų, nesusijusių su laisvės atėmimo bausme, skyrimu arba laisvės atėmimo sankcijos pakeitimu į sankciją, nesusijusią su įkalinimu. Svarbu paminėti, kad taip pat yra būdų rasti įkalinimo alternatyvų apeinant ne tik bausmės vykdymo, bet ir baudžiamojo proceso stadiją arba jos dalį (pvz., diversijos (baudžiamojo proceso nutraukimo) atveju).

Svarbus skiriamasis požymis apibūdinant įkalinimo alternatyvas yra klausimas, kurioje stadijoje jos yra skiriamos. „Priekinių durų“ (*front door*) alternatyvos gali būti atskirtos nuo „galinių durų“ (*back door*) priemonių, pirmosios įgyvendinamos prieš nuteistajam patenkant į įkalinimo įstaigą, o

Nors šios sąvokos turinys šiek tiek skiriasi, vis dėlto šiame, į lietuvių kalbą išverstame, tekste buvo pasirinkta vartoti Lietuvos teisinėje kalboje labiau paplitusius alternatyvių ir su laisvės atėmimu nesusijusių sankcijų terminus.

21 Skyrius 145, Baudžiamasis kodeksas.

antrosios – paleidus iš kalėjimo. Tipinis „priekinių durų“ (*front door*) priemonių pavyzdys yra lygtinis nuteisimas (Lietuvoje bausmės vykdymo atidėjimas) arba (dieninės) baudos. Kita vertus, lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos yra tipinis „galinių durų“ (*back door*) priemonių pavyzdys, t. y. paleidimas iš įkalinimo įstaigos prieš oficialiai teismo nustatytą laisvės atėmimo bausmės atlikimo pabaigą. Tačiau laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu gali atsirasti alternatyvų, susijusių su perkėlimu į kitą vietą už kalėjimo ribų, pavyzdžiui, perkėlimas į psichiatrijos ligoninę arba bet kurį kitą gydymo centrą arba centrą, kuriam būdingas kalinimo režimas, jo pakeitimu, pavyzdžiui, laisvės atėmimo bausmės atlikimas pagal specialų kalinimo režimą pataisos namuose, kaip antai atviri pataisos namai (kalėjimas be sienų) ir pan. Šiuo atveju galima diskutuoti, ar tai tikra įkalinimo alternatyva, ar greičiau laisvės atėmimo bausmės turinio pakeitimas, jos taikymo sušvelninimas. Mūsų nuomone, turi būti labai atidžiai išnagrinėta, ar tokios priemonės yra tikra įkalinimo alternatyva, bent jau mažesnio žmogaus teisių pažeidimo prasme. Pavyzdžiui, vien tik nuteistojo gydymosi galimybės, kuri yra neprieinama kalėjime, užtikrinimas neturėtų būti vertinama kaip alternatyvi laisvės atėmimui sankcija.

Kai kuriose šalyse dalinis įkalinimas (pvz., buvimas kalėjime tik savaitgaliais) gali būti apibūdintas pagal įstatymą kaip sankcijos rūšis, kuri skiriasi nuo laisvės atėmimo bausmės, ir atitinkamai kaip alternatyva siaurąja prasme, o kitose šalyse jis greičiausiai bus apibūdintas kaip laisvės atėmimo bausmė specialiomis sąlygomis (pvz., atviras kalėjimo režimas), kai nuteistasis dieną dirba už kalėjimo ribų ir tik nakčiai grįžta atgal į įkalinimo įstaigą. Kaip rodo šis pavyzdys, alternatyvi sankcija, tokia kaip probacija, nebūtinai yra griežtesnė už atviro režimo įkalinimą. Tai, kas yra suvokiama kaip švelni sankcija, taip pat turėtų būti ir asmenų, kuriems šios sankcijos taikomos, suvokimo tyrinėjimo objektu.

1.2.3. Alternatyvių sankcijų poveikio intensyvumas

Iš pradžių nemažai į alternatyvių sankcijų ypatumus įsigilinusiam baudžiamosios teisės specialistui gali atrodyti, jog alternatyvių sankcijų skaičiaus didėjimas rodo, kad baudžiamosios justicijos sistema tampa mažiau intervencinė, mažiau trikdanti asmens laisvę, kad visuomenėje linkstama bausmes švelninti. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, kai nuo kūno bausmių buvo pereita prie įkalinimo, o dabar pamažu einama link sankcijų, nesusijusių su laisvės atėmimu, tokį procesą būtų galima vertinti kaip laipsnišką

visuomenės išsilaisvinimą apskritai iš sankcijų kaip reagavimo į nusikalstamą elgesį formos²². Tačiau toks požiūris ignoruotų „tinklo išplėtimo“ efekto galimybę, nes plačiau taikant alternatyvias sankcijas gali daugėti asmenų, kuriems taikoma pareigūnų (institucijų) priežiūra. Taigi turi būti atsižvelgiama ir į tokią galimybę, kad alternatyvios sankcijos taikomos ne kaip alternatyva, o kaip įkalinimo priedas, siekiant kontroliuoti žmones, savo asmenybės ir padarytų veikų charakteristikomis besiskiriančius nuo tų, kurie paprastai patenka į įkalinimo įstaigą. Net jeigu sunku atsakyti į tokį (empirinį) klausimą, labai svarbu nepamiršti jo kalbant apie „įkalinimo alternatyvas“. Taigi, esant „tinklo išplėtimo“ poveikiui, iš pradžių svarstomos sankcijos gali atrodyti kaip įkalinimo alternatyvos, tačiau galiausiai paaiškėja, kad jos nėra tikros alternatyvos. Atsižvelgiant į didėjantį nusikalstamą veiką padariusių prižiūrimų asmenų skaičių Europoje, svarbu susipažinti ir su kontrolės priemonėmis, kurios šiuo atveju yra „galinių durų“ priemonės siaurąja prasme ir todėl negali būti įkalinimo alternatyvomis. Pavyzdžiui, Vokietijoje tam tikrais atvejais priežiūra yra skiriama kaip papildoma priemonė nuteistajam visiškai atlikus laisvės atėmimo bausmę ir yra šios bausmės atlikimo pasekmė, o tokiam pačiam asmeniui, kuris padarė tokį patį nusikaltimą, bet buvo iš anksto paleistas iš įkalinimo įstaigos, priežiūros ir kontrolės priemonės nebūtų skiriamos. Taigi tokių priežiūros priemonių skaičiaus didėjimas ir turėtų būti vertinamas kaip būtent priežiūros plėtros, o ne alternatyvių sankcijų paplitimo rodiklis.

1.2.4. Alternatyvios sankcijos pažeidėjo požiūriu

Kitas svarbus, tačiau dažnai pamiršamas aspektas atliekant baudžiamųjų sankcijų tyrimus, yra klausimas, kaip šios sankcijos yra suvokiamos asmenų, kuriems jos yra taikomos. Kaip minėta aukščiau, įkalinimo alternatyvos neretai yra siejamos su sankcijomis, kurios yra švelnesnės už įkalinimą. Vis dėlto keltinas klausimas, ar jas taip pat suvokia ir (kaip švelnesnes) ir pažeidėjai.

Pavyzdžiui, kalbant apie „pataisos stovyklas“ (*boot camps*) diskutuoti na, ar iš tiesų tokia alternatyva yra švelnesnė už įprastas įkalinimo formas. Tai paprastai už laisvės atėmimo bausmę trumpesnė, tačiau kur kas intensyvesnė sankcija. Vienam asmeniui gali būti priimtinesnė ir ilgesnė, tačiau

22 J. J. van Dijk (1989), Strafsanktionen und Zivilisationsprozeß, in: Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 72, p. 437–450.

savo turiniu ne tokia intensyvi bausmė (ar baudžiamoji priemonė), kitam – priešingai. Šis suvokimo aspektas buvo mažai ištirtas empiriškai.²³ Manytina, kad, skatinant įkalinimo alternatyvas, taip pat atsižvelgiant ir į žmogaus teisių apsaugos poreikį, svarbu atsižvelgti į šį santykinio (subjaktyvaus) sankcijos griežtumo aspektą.

Be to, sankcijos intensyvumas priklauso ir nuo individualių asmens, kuriam ji taikoma, savybių. Kalinys, kuris yra pažeidžiamas, pavyzdžiui, dažnai nukenčiantis nuo kitų kalinių smurto, įkalinimą suvoks kaip griežtesnę bausmę nei tas, kuris turi galios kontroliuoti ir savo naudai paveikti kitus nuteistuosius. Nors toks subjektyvaus elemento įtraukimas į sankcijos griežtumo vertinimą atrodo logiškas ir įtikinamas, šis aspektas moksliniuose empiriniuose tyrimuose Europoje buvo labai mažai nagrinėtas.²⁴

Visų pirma, svarbu išsiaiškinti, kas (kurios visuomenės grupės) patiria priežiūrą, tokią kaip probacija ar panašios priemonės. Sociodemografinis tokių asmenų profilis Europoje atskleidžia, kad tai daugiausia jauni, vyriškos lyties, patiriantys socialinę atskirtį asmenys.²⁵ Keletas tyrimų, atliktų Anglijoje ir Velse, Belgijoje ir Vokietijoje, rodo, kad probuojamieji savo probacijos patirtį apibūdina kaip naudingą, jiems padedančią. Probacijos priemonių taikymas buvo apibūdinamas kaip gera galimybė pakeisti savo gyvenimą bei išvengti įkalinimo. Buvo nustatytas toks pozityvaus požiūrio santykis su probuojamajam teikiamomis pagalbos (paramos) priemonėmis kaip finansinė parama, pagalba įsidarbinant, susirandant būstą ir pan. Kitas svarbus pozityvaus suvokimo kintamasis – probacijos pareigūno įvertinimas kaip atviro, patikimo, lankstaus ir t. t. Šie tyrimai taip pat parodė, kad visada yra mažesnė grupė probuojamųjų, kurie buvo nepatenkinti jiems taikomomis priemonėmis.²⁶

Nuteistųjų asmenų priežiūros patirties tyrimų kompiliacija buvo surinkta vienos iš COST (Europos mokslų ir technologijų kooperacijos) „Pažeidėjų priežiūra Europoje“²⁷ darbo grupių²⁸.

23 May D. C. & Wood P. B. (2010). pataisos bausmių reitingas. Nusikaltėlių požiūris. Specialistai ir visuomenė, Durham/North Carolina, p. 6 ff.

24 Durnescu I., Enengl C. & Grafł C. (2013). Priežiūros patyrimas: nusikaltėlio priežiūra Europoje, Eds.: Fergus McNeill/Kristel Beyens, p. 19–50.

25 Durnescu, Enengl & Grafł 2013, p. 24 cituojami skaičiai iš skirtingų Europos šalių.

26 Durnescu, Enengl & Grafł 2013, p. 26.

27 Action IS1106, <http://www.offendersupervision.eu>.

28 Apibendrinio Durnescu, Enengl & Grafł 2013.

Pažymėtina, kad daugelis tyrimų apėmė nedideles tiriamųjų imtis²⁹. Nors šių tyrimų rezultatai rodo gana teigiamą probacijos patirtį, vis dėlto rezultatus gali iškreipti glaudi tyrimų objekto sąsaja su probacijos tarnybomis (jų požiūriu, vertinimu). Šie tyrimai gali būti vertingi kaip atsparos taškas labiau standartizuotiems Europos lygmens probuojamųjų požiūriui jiems taikomas priežiūros priemonės tyrimams.³⁰ Vis dėlto tokių tyrimų metu svarbu išspręsti klausimą, kaip neutralizuoti probacijos pareigūnų nuomonės ar blogiausiu atveju jų kokybinio pobūdžio ataskaitų apie atvejį įtaką.

Trečių asmenų, pavyzdžiui, nuteistųjų šeimos narių, kaimynų, bendradarbių, aukų, žiniasklaidos atstovų ir pan., požiūrių tyrimai taip pat būtų reikšmingi, tačiau, deja, tokių tyrimų Europoje beveik neatlikta.³¹

Visiškai nepatartina Jungtinėse Amerikos Valstijose atliktus tyrimus naudoti kaip atitinkamų tyrimų Europoje pakaitalą. Nors JAV atliktų tyrimų rezultatai gali būti įdomūs, juos reikia vertinti atsargiai, ypač lyginant JAV taikomas sankcijas su Europoje taikomomis sankcijomis. Pavyzdžiui, May ir Woodas³² kvestionuoja plačiai paplitusį įsitikinimą, kad įkalinimas visada bus suvokiamas kaip griežtesnė bausmė nei alternatyvi sankcija. Savaiame suprantama, kad ir įkalinimas, ir alternatyvios sankcijos JAV ir Europoje gerokai skiriasi ir yra sunkiai palyginamos. Vis dėlto žvilgsnis į JAV atliktų tyrimų rezultatus kelia klausimą, ar panašūs rezultatai gali būti taip pat ir Europos valstybėse.

Minėtas May ir Woodo tyrimas parodė, kad daugiau nei 20 proc. kalinių atsisakė alternatyvių įkalinimo priemonių, kurios padėtų išvengti keturių mėnesių trukmės įkalinimo³³. Vienintelė priemonė, kuri buvo vienareikšmiškai įvertinta kaip mažiau trikdanči nei įkalinimas, buvo (paprasčiausiai) probacija. Panašaus rezultato būtų galima tikėtis Vokietijoje, nes probacija šioje šalyje priežiūros ir kontrolės prasme reiškia tik įsipareigojimą pranešti teismui apie gyvenamosios vietos keitimą. Nebūtina informuoti net proba-

29 Išskyrus R. Biekerio (1980 m.) ir Cornelio (2000 m.) tyrimus, kuriuose apklausta buvo atitinkamai 228 ir 1740 probuojamųjų asmenų (R. Bieker (1984), (1984): *Bewährungshilfe im Spiegelbild ihrer Adressaten. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung, Bewährungshilfe: Soziales, Strafrecht, Kriminalpolitik*, No. 4, p. 299313. R. Bieker (1989), *„Bewährungshilfe aus der Adressatenperspektive“*, Bonn.).

30 Kaip pasiūlyta Durnescu, Enengl & Grafl 2013, p. 27.

31 Durnescu, Enengl & Grafl 2013, p. 31 ff.

32 May & Wood, 2010.

33 May & Wood, 2010, p. 26 f.

cijos pareigūno. Priešinga padėtis Bulgarijoje, kur probacija susijusi su daug didesniu įpareigojimų ir kontrolės priemonių skaičiumi.³⁴ Tokie skirtumai atsiranda, kad priemonės, kurios ir turi panašius ar tokius pačius pavadinimus kaip šiuo atveju probacija, įvairiose teisinėse sistemose ir kultūrose savo turiniu gali būti labai skirtingos. Pavyzdžiui, Bulgarija įgyvendina probacijos formą, kuri iš tokios šalies kaip Vokietija perspektyvos gali atrodyti kaip labai intervencinė priemonė. Kita vertus, alternatyvių sankcijų griežtumą lyginant su įkalinimu svarbu atsižvelgti ir į skirtingas kalinimo sąlygų skirtingose valstybėse veiksnį. Taigi tai rodo, kad nėra paprasta pritaikyti vienos šalies tyrimų rezultatus kitose šalyse.

May ir Woodas savo tyrime siekė nustatyti, kaip pažeidėjai, baudžiamosios justicijos pareigūnai ir visuomenės nariai Jungtinėse Valstijose vertina bausmių griežtumą. Autorių tikslas buvo verifikuoti (patikrinti) Morriso ir Tonrio³⁵ bausmės tęstinumo konceptualizaciją (*punishment continuum*), kurioje šie mokslininkai probaciją įvertino kaip mažiausiai intervencinę, o įkalinimą kaip labiausiai intervencinę priemonę tarp visų sankcijų.

Nuo 1995 iki 2002 metų May ir Woodas atliko kelis tyrimus, siekdami patikrinti šią bausmės tęstinumo (*punishment continuum*) prielaidą, kuria remiasi ir baudžiamoji politika daugelyje Europos valstybių. Naudojant skirtingas imtis buvo apklausti daugiau nei 700 kalinių, 1 271 gyventojas ir 72 teisėjai. Tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti, kiek ilgai tam tikra įkalinimo alternatyva turi tęstis, kad būtų suvokiama kaip tinkamai įkalinimą pakeičianti priemonė.³⁶ Be kitų priemonių, buvo klausiama apie probaciją, intensyvios priežiūros probaciją, elektroninę stebėseną, pataisos stovyklas (*boot camps*) ir kt. Visų pirma tyrėjai su kiekvienu dalyviu aptarė, kaip jie supranta atitinkamą sankciją, siekdami atskleisti skirtingas respondentų sąmonėje egzistuojančias asociacijas. Vėliau buvo klausiama, koks mėnesių skaičius kiekvienai iš šių alternatyvių priemonių būtų priimtinas, siekiant išvengti 12 mėnesių įkalinimo.

Tyrimo rezultatai parodė, kad pažeidėjai, baudžiamosios justicijos darbuotojai (teisėjai, probacijos pareigūnai) ir visuomenė nevertina įkalinimo kaip pačios griežčiausios bausmės formos. Prielaida, kad kaliniai nuspręs pa-

34 May & Wood, 2010, p. 26 f.

35 Flore ir kt., 2012, p. 31.

36 Įkalinimo sąvoką šioje apklausoje atitiko 12 mėnesių įkalinimas vidutinio griežtumo režimo įkalinimo įstaigoje.

sirinkti alternatyvią įkalinimo priemonę, nepasitvirtino. Pavyzdžiui, pataisos stovyklos (*boot camps*) buvo įvertintos kaip griežtesnės priemonės nei 12 mėnesių įkalinimo vidutinio griežtumo režimo įkalinimo įstaigoje. Tyrimas parodė, kad respondentams kelia rūpestį ne tiek pačios alternatyvios priemonės turinys, kiek galimybė, kad, neįvykdžius numatytų įsipareigojimų, ji gali būti atšaukta, taip pat sąžiningas jos vykdymo procesas, pavyzdžiui, galimybė, kad gali būti priimti savavališki sprendimai. Ypač toks susirūpinimas akivaizdus tarp etninių mažumų atstovų.

Taip pat tyrimas parodė vertinimų diferenciaciją pagal skirtingas kalinių grupes. Pavyzdžiui, juodaodžiai nutiestieji alternatyvias priemones įvertino kaip griežtesnes nei baltaodžiai. Juodaodžiai net elektroninę stebėseną įvertino kaip griežtesnę priemonę nei įkalinimas, o baltaodžiai – priešingai.³⁷ Apie trečdalis juodaodžių ir apie 20 proc. baltaodžių nerimauja dėl žiauraus pareigūnų elgesio alternatyvių sankcijų taikymo metu. Pagrindinė neigiamo požiūrio į alternatyvias sankcijas priežastis – sugrįžti į įkalinimo įstaigą (pvz., neįvykdžius su alternatyvia sankcija susijusių įpareigojimų). Alternatyvios priemonės buvo suvokiamos kaip rizikingas lošimas.³⁸

May ir Woodas taip pat atskleidė, kad pažeidėjai (kaliniai) alternatyvias priemones, išskyrus viešuosius darbus, vertino kaip labiau baudžiančias nei teisėjai, pareigūnai ar visuomenė (gyventojai). Pažeidėjų (nuteistųjų) nurodytas sankcijų pakeitimo koeficientas buvo sutelktas daug siauresnės trukmės kategorijoje negu tarp pareigūnų ir gyventojų. Tai rodo, kad gyventojų požiūris yra artimesnis pareigūnams, o ne nuteistiesiems.³⁹ Taigi šis tyrimas atskleidžia, kad vertinti baudžiamąsias priemones kaip lengvesnes ar griežtesnes reikia labai atsargiai, nes tai, kas gali atrodyti logiška ir suprantama profesionaliam stebėtojui, visiškai skirtingai bus vertinama asmens, kuriam šios priemonės yra taikomos. Ši problema galėtų būti sprendžiama dviem būdais: pirma, reikia atlikti daugiau tyrimų, siekiant išsiaiškinti, kaip sankcijas suvokia asmenys, kuriems jos taikomos; antra, asmenys, kuriems skiriamos alternatyvios sankcijos, turi turėti teisę pareikšti sutikimą dėl jų taikymo. Įgyvendinti tik vieną iš šių būdų neužtektų siekiant išspręsti šią problemą. Jeigu remsimės tik kalinių suvokimo tyrimų rezultatais, turėsime tik apibendrintus duomenis, nieko nepasakančius apie individualaus asmens,

37 May & Wood 2010, p. 48 ff.

38 May & Wood 2010, p. 59

39 May & Wood 2010, p. 94 ff

kuriam taikoma sankcija, suvokimą. Formalus sutikimas, savo ruožtu, baudžiamųjų sankcijų taikymo kontekste bus ne kas kita kaip tik tai, kad konkrečiam individui konkrečiu laiku taikoma švelnesnė sankcija. Baudžiamosios justicijos sistema kelia daug grėsmių ir neužtikrintumo nuteistajam, o tai gali paskatinti sutikti su kažkuo, kas atrodė priimtina atsižvelgiant į konkrečią padėtį dėl priežasčių, nesutampančių arba iš dalies sutampančių su švelnesne priemone (sankcija). Šie aspektai turėtų būti įvertinti taip pat ir empatiškojoje žmogaus teisių perspektyvoje (kontekste), kaip prieštaraujančioje požiūriui „iš viršaus į apačią“ (*top-down*).

2. SU LAISVĖS ATĖMIMU NESUSIJUSIŲ SANKCIJŲ ŽMOGAUS TEISIŲ STANDARTAI EUROPOS SĄJUNGOJE

2.1. Europos Tarybos žmogaus teisių standartai

Atliekant nedidelės apimties tyrimą labai sunku palyginti skirtingas teises sistemas ir ypač teises kultūras. Taip pat sunkiai įmanoma palyginti alternatyvias sankcijas Europos Sąjungoje. Geriausiu atveju galima palyginti vienintelį, tačiau vis dar neiškremtą iš konteksto sankcijų taikymo aspektą. Šiuo tyrimu siekiame atskleisti aspektus, kurie yra svarbūs lyginant vienas sankcijas su kitomis. Svarbu atsakyti į klausimą, kokiais kriterijais reikia vadovautis lyginant sankcijas, jeigu visi įmanomi palyginimai jau yra padaryti. Vienas iš pagrindinių klausimų, susijusių su tokiais palyginimais, yra atskaitos taškas: į kokius aspektus turi būti atsižvelgta lyginant skirtingas sankcijas? Šis atskaitos taškas padeda atsakyti į klausimą, kurias sankcijų taikymo praktikas verta aptarti šiame darbe dėl to, kad jos yra neigiamos, teigiamos arba tiesiog atrodo neįprastos. Tačiau tokie kriterijai turi atitikti bendrus standartus Europos Sąjungoje. Tokių standartų pavyzdys galėtų būti Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK).

Nors EŽTK yra ne Europos Sąjungos išleistas dokumentas, o tiesiog Europos Tarybos konvencija, visos ES valstybės narės yra teisiškai įsipareigojusios šią Konvenciją įgyvendinti. Visos ES valstybės narės yra Europos Tarybos narės ir ES prisijungs prie jos pagal Lisabonos sutarties 6 straipsnio 2 dalį. Atsižvelgdami į tai 47 Europos Tarybos valstybių narių ir Europos Sąjungos atstovai pradėjo derybas ir parengė prisijungimo sutarties projektą.⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų bei kankinimų ir nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo prevencijos komiteto (CPT) stebėsenos forma Europos Taryba nuolat skiria daug dėmesio asmenų, kuriems apribota laisvė, teisėms. Europos Sąjungos ir jos valstybės narės turi laikytis įprastų žmogaus teisių pripažinimo ir apsaugos reikalavimų.

Net jeigu tokia žmogaus teisių perspektyva yra labai svarbi taikant laisvės atėmimo sankcijas, ypač atsižvelgiant į jų intervencinio poveikio griež-

40 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Accession/default_en.asp

tumą ir institucijų uždaramą, ji taip pat gali būti taikoma su laisvės atėmimu nesusijusių sankcijoms, kurios yra skirtos laisvės atėmimo sankcijoms pakeisti. Tai gali būti paaiškinta paprastu faktu, kad, pavyzdžiui, mirties bausmė taip pat simbolizuoja laisvės atėmimo alternatyvą (nors ji vykdoma po daugelio kalėjime praleistų metų, pvz., JAV). Kaip paaiškina šis pavyzdys, su laisvės atėmimu nesusijusios sankcijos nėra *per se* mažiau intervencinės ar trikdančios, todėl atidus jų stebėjimas dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų neatrodo nereikalingas.

Visų pirma, žmogaus teisių standartų taikymas alternatyvioms sankcijoms reiškia pripažinimą, kad alternatyvios sankcijos yra teisinės intervencijos, kurios negali būti pagrįstos vien tuo faktu, kad nuteistasis džiaugiasi galimybe išvengti kalėjimo. Alternatyvios sankcijos gali būti laikomos sėkmingomis, jeigu jos yra mažiau trikdančios ir (subjektyviai) labiau pageidautinos nei laisvės atėmimo priemonės. Vis dėlto tai nereiškia, kad šios sankcijos nesukelia reikšmingo teisinio įsibrovimo į asmens gyvenimą. Atsižvelgiant į tai, lyginamasis aspektas būtina turi būti orientuotas į tarptautinius minimalius žmogaus teisių standartus bei turi siekti geriausio būdo jas apsaugoti.

2.2. Tarpvalstybinis sankcijų pripažinimas Europos Sąjungoje

Vykdydamos 1964 m. Europos konvencijos dėl lygtinai nuteistųjų arba lygtinai paleistųjų nuteistųjų priežiūros reikalavimus, šalys sutinka padėti viena kitai vykdyti socialinę nuteistųjų reabilitaciją po to, kai nuteistajam bus leidžiama išvykti iš teritorijos, kur buvo padarytas nusikaltimas arba kur baudžiamasis procesas jo atžvilgiu buvo atidėtas, ir paskirti jo nuolatinę buvimo vietą kitoje valstybėje, kuri yra šios Konvencijos dalis, numatant jam jos valdymo organų priežiūrą. Tiesa, šį Europos Tarybos dokumentą ratifikavo tik viena šiame tyrime dalyvaujanti valstybė narė – Belgija.

Dabartinis tarpusavio valstybių narių sankcijų (sprendimų) pripažinimas suderintas pagal 2008 m. lapkričio 27 d. Tarybos pamatinį sprendimą 2008/947/TVR dėl teismo sprendimų ir sprendimų dėl lygtinio nuteisimo tarpusavio pripažinimo principo taikymo, siekiant užtikrinti lygtinio atleidimo priemonių ir alternatyvių sankcijų priežiūrą. Šis dokumentas pabrėžia žmogaus teisių užtikrinimo svarbą.

Pamatinis sprendimas lemia tai, kad vienos valstybės narės taikomos sankcijos (įskaitant ir alternatyvias) taip pat gali būti taikomos bet kurioje Europos Sąjungos valstybėje narėje. Ši situacija atskirai nuo metodologinių klausimų dėl palyginamumo nustato bendrus teismo sprendimų pritaikomumo kitoje valstybėje narėje standartus. Šie standartai reikalauja ne tik bendro atitinkamos sankcijų sistemos suvokimo, bet ir bent jau minimalių įprastų žmogaus teisių standartų garantijų užtikrinimo visų valstybių narių sankcijų taikymo praktikose ir sistemose.

Remiantis kitu pamatiniu sprendimu, tą patį galima pasakyti ir apie kardomąjį kalinimą bei jo alternatyvas⁴¹. Europos Komisijos požiūriu, minėti pamatiniai sprendimai kartu su pamatiniu sprendimu dėl sprendimų, kuriais skiriamos laisvės atėmimo bausmės, kai leidžiamas nuteistųjų perkėlimas⁴², vertintini kaip nuoseklus taisyklių rinkinys. Šių trijų pamatinių sprendimų tikslas yra mažinti laisvės atėmimo priemonių, ribojančių asmens laisvę, taikymą. Kaip nurodė Komisija, praėjusiais metais įkalinimo įstaigų perpildymas ir pablogėjusios kalinimo sąlygos gali pakenkti valstybių narių tarpusavio pasitikėjimui, kuris yra būtina teisinio bendradarbiavimo laisvės, saugumo ir teisingumo srityje sąlyga.⁴³ Anot Komisijos, tokie pamatiniai sprendimai yra reakcija į tai, kad kasmet dešimtys tūkstančių ES piliečių patraukiami baudžiamajon atsakomybėn arba nuteisiami kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje ir labai dažnai, kaip nenuolatiniams gyventojams, baiminantis, kad jie gali pabėgti, yra skiriamas kardomasis kalinimas. Tuo tarpu įtariamajam asmeniui, kuris yra nuolatinis baudžiamąjį persekiojimą vykdančios šalies gyventojas, panašioje situacijoje dažnai skiriama švelnesnė kardomoji priemonė, pavyzdžiui, įpareigojimas registruotis policijos įstaigoje arba pasižadėjimas neišvykti iš šalies. Taigi, anot Komisijos, „pamatiniai sprendimai turi būti vertinami kaip rinkinys nuoseklių, vienas kitą papildančių teisės aktų, reguliuojančių ES piliečių sulaukymą kitose valstybėse narėse ir siekiančių

41 Tarybos 2009 m. spalio 23 d. pamatinis sprendimas 2009/829/JHA (OJ L 294/20 11.11.2009, p. 20–40) dėl abipusio nuosprendžių dėl priežiūros priemonių pripažinimo laikino sulaukymo alternatyvą tarp Europos Sąjungos valstybių narių (Europos įsakymas dėl priežiūros).

42 Tarybos 2008 m. lapkričio 27 d. pamatinis sprendimas 2008/909/JHA (OJ L 327, 5.12.2008, p. 27) dėl abipusio nuosprendžių dėl laisvės atėmimo sankcijų arba laisvės atėmimą apimančių priemonių taikymo principo taikymo (kalinių perkėlimas).

43 Žalioji knyga dėl ES teisės aktų taikymo asmenų įkalinimo srityje, 2001 m. birželio 14 d.

sumažinti kardomojo kalinimo atvejų skaičių ar palengvinti socialinę kalinių reabilitaciją tarpvalstybinio mastu“⁴⁴.

Kadangi Europos teisminės priežiūros orderiu taip pat siekiama įkalinimą pakeisti alternatyviomis bausmėmis, jį svarbu aptarti šio darbo kontekste, nors tiesiogiai kardomojo kalinimo aspektų mūsų tyrimas neapėmė. Čia įdomu tai, kad Komisija taip pat nurodo ryšį tarp pamatinio Europos Tarybos sprendimo dėl Europos teisminės priežiūros orderio ir pamatinio sprendimo dėl probacijos ir alternatyvių sankcijų taikymo: vadovaujamosi prielaida, kad jeigu įkalinimo alternatyvas būtų galima įgyvendinti ikiteisminio tyrimo etape, tai jas įgyvendinti nuteisimo atveju būtų juo labiau tikėtina. Jeigu nuteistasis jau buvo išsiųstas iš šalies pagal Europos teisminės priežiūros orderį ikiteisminiame etape ir įrodė, kad jis vykdo šiame etape nurodytas sąlygas, teismas tikriausiai bus labiau linkęs skirti tokią sankciją, kuri yra įkalinimo alternatyva ir gali būti taikoma tam asmeniui užsienyje ikiteisminiam etapui pasibaigus.⁴⁵

Kalbant apie ikiteisminių sprendimų reikšmę, egzistuoja empirinių įrodymų stoka, ypač sprendžiant, ar ikiteisminio proceso metu priimtas sprendimas taikyti kardomąjį kalinimą turi įtakos galutiniam teismo nuosprendžiui.⁴⁶ Tačiau ikiteisminio proceso sprendimų ir galutinės bausmės sąveikos atveju reikšminga yra ne tik praktinė patirtis, bet ir fundamentalieji teisiniai reikalavimai (principai), tokie kaip, pavyzdžiui, proporcingumo principas. Nusikaltėliui, įvykdžiusiam visas ikiteisminio etapo sąlygas ir įpareigojimus, negali būti skiriamos laisvės atėmimo sankcijos atsižvelgiant į tai, kad jis negalės prisitaikyti prie kitos valstybės narės taikomų alternatyvių sankcijų. Šis pavyzdys, dar kartą patvirtina minimalių teisinių standartų poreikį.

Pamatiniai sprendimai nėra tiesiogiai privalomi, tačiau turi būti perkelti į nacionalines valstybių narių teisės sistemas. Vis dėlto jie gali turėti tam tikrą įtaką dar prieš jų perkėlimą atsižvelgiant į valstybių narių įsipareigo-

44 Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai dėl valstybių narių pamatinių sprendimų 2008/909/JHA, 2008/947/JHA ir 2009/829/JHA dėl abipusio teisminių nuosprendžių dėl laisvės atėmimo bausmių arba laisvės atėmimą apimančių priemonių, dėl lygtinio nuteisimo ir alternatyvių sankcijų bei priežiūros priemonių kaip sulaikymo alternatyvos pripažinimo COM (2014, 57 galutinai sudaryta 2014 m. vasario 5 d. (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0057&rid=1>) (pamatinių sprendimų įgyvendinimo ataskaita COM (2014) 57).

45 Pamatinių sprendimų įgyvendinimo ataskaita COM (2014) 57, p. 5.

46 M. Boone & M. Herzog-Evans (2013). Sprendimų priėmimas ir nusikaltėlių priežiūra: McNeill & Beyens, p. 77.

jimą imtis atitinkamų priemonių įgyvendinant ES teisės aktus.⁴⁷ Tai vyksta aiškinant valstybės teisės aktus atitikimo ES reguliavimo kontekstu⁴⁸. Nors nustatyti pamatiniai sprendimų įgyvendinimo terminai (2011 m. gruodžio 5 d. – sprendimo dėl nuteistųjų perkėlimo), 2011 m. gruodžio 6 d. – sprendimo dėl Probacijos ir alternatyvių sankcijų) ir 2012 m. gruodžio 1 d. – sprendimo dėl Europos teisminės priežiūros orderio), tik 18 valstybių narių iki šiol įgyvendino Pamatinį sprendimą dėl kalinių (nuteistųjų) perkėlimo; 14 valstybių narių įgyvendino pamatinį sprendimą dėl Probacijos ir alternatyvių sankcijų; 12 valstybių narių įgyvendino sprendimą dėl Europos teisminės priežiūros orderio. Žvelgiant į šiame projekte dalyvavusias šalis, tik Belgijos karalystė Europos komisijai dar nėra pranešusi apie visus nacionalinius teisės aktus, kuriais įgyvendinami šie pamatiniai sprendimai.⁴⁹

Atsižvelgiant į nagrinėjamas šalis, Komisijai buvo pateikti nacionaliniai pereinamieji įstatymai, užregistruoti tik Belgijoje ir tik dėl Kalinių perkėlimo ir Lygtinio nuteisimo bei alternatyvių sankcijų skyrimo, o ne dėl Europos priežiūros skyrimo orderio. Tai ypač akivaizdu Vokietijoje⁵⁰, kuri kartu su Prancūzija inicijavo Pamatinio sprendimo dėl lygtinio nuteisimo ir alternatyvių sankcijų priėmimą⁵¹. Kadangi pamatiniai sprendimai priklauso ES teisės sistemai (*acquis communautaire*), jie turi būti įgyvendinami valstybių narių ir yra privalomi dėl rezultatų, kurių turi būti pasiekta, tačiau valstybės narės gali laisvai rinktis jų įgyvendinimo būdą bei formą. 2014 m. vasario 5 d. buvo paskelbtas Komisijos pranešimas dėl pamatinių sprendimų įgyvendinimo, rodantis Komisijos įgaliojimą pradėti įstatymo pažeidimų tyrimo procedūrą iki 2014 m. gruodžio 1 d. Pagal Europos Sąjungos veikimo sutarties 258 straipsnį, byla gali būti perduota nagrinėti Europos Sąjungos Teisingumo teisme, jeigu valstybės narės pareiškia savo pagrįstą nuomonę dėl to. Tačiau, atsižvelgiant į atitinkamus pamatinius sprendimus, valstybės narės gali

47 Europos Teisingumo Teismas (C-105/03 Pupino 2005 m. birželio 16 d.).

48 Šis principas buvo taikomas Vokietijoje Aukščiausiojo Oldenburgo teismo, 2013 m. rugsėjo 3 d. 1 Ausl 132/12.

49 Belgijos karalystė nėra pateikusi pranešimų apie pamatinius sprendimus dėl kalinių perkėlimo ir probacijos bei alternatyvių sankcijų.

50 Tai pirmasis 2014 m. liepos 15 d. Teisingumo ministerijos projektas (Referentenentwurf des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz: Entwurf eines Gesetzes zur Verbesserung der internationalen Rechtshilfe bei der Vollstreckung von freiheitsentziehenden Sanktionen und bei der Überwachung von Bewährungsmaßnahmen).

51 Herrfeld, H. H. (2010). Pamatinio sprendimo dėl probacijos priemonių ir alternatyvių sankcijų pristatymas. Durbuy 7.-9. Liepa, Federacinė teisingumo ministerija, Vokietija, <http://www.euprobationproject.eu/images/annexe4.pdf>

nurodyti, kad šie sprendimai įsigaliojotų prieš Lisabonos sutarties pasirašymą, ir gali pasinaudoti savo teise atsisakyti ankstesnių sprendimų.⁵²

Be Europos Sąjungos dokumentų reikalavimų perkėlimo į valstybių narių nacionalinės teisės sistemas, labai svarbus yra ir jų faktinio įgyvendinimo klausimas. Preliminarus trijų ES valstybių narių vertinimas rodo, kad kalinių perkėlimas jau vyksta, tačiau pasikeitimų, susijusių su alternatyvių sankcijų taikymu, praktika neužfiksuota. Anot Komisijos, tai problemiška dėl dvejų priežasčių: viena vertus, valstybės narės, kurios nustatytu laiku perkėlė pamatiniuose sprendimuose numatytas priemones į nacionalinės teisės sistemą, negali pasinaudoti jais tol, kol to nepadarė kitos valstybės narės.⁵³ Kita vertus, ši darnos stoka trukdo siekti įkalinimo atvejų mažinimo tarpvalstybinėse bylose. Akivaizdu, kad tol, kol įmanoma išsiųsti nusikalstamą veiką padariusį asmenį į kitą šalį atlikti laisvės atėmimo bausmės, bet ne įvykdyti alternatyvių sankcijų, įkalinimo pakeitimo alternatyviomis sankcijomis tikslas negali būti pasiektas.

Preliminarus kelių valstybių narių, kurios tinkamu laiku įgyvendino pamatinius sprendimus dėl sankcijų, įvertinimas taip pat atskleidžia trūkumus, susijusius su nuteistojo asmens vaidmeniu. Žmogaus teisių požiūriu kalinio perkėlimas į kitos valstybės narės kalėjimą be jo sutikimo yra neleistinas. Tai ypač svarbu kalbant apie sprendimus deportuoti nuteistą asmenį. Dėl šios priežasties stebina tai, kad teisės aktuose dėl pamatinių sprendimų perkėlimo į nacionalinę teisę nėra išaiškintos kalinių perkėlimo sąlygos, nurodytos pamatinio sprendimo dėl kalinių perkėlimo 6 straipsnyje, kuriuo remiantis kalinys gali būti perkeltas į kitos šalies įkalinimo įstaigą be jo sutikimo tik (planuotos) deportacijos atveju. Taigi, jeigu perkeliemieji teisės aktai nenumato šių paaiškinimų, tikėtina, kad bendras sutikimo reikalavimas atitinkamos valstybės narės teisinėje praktikoje gali būti ignoruojamas.

Komisija taip pat reikalauja, kad būtų įvestos nuostatos, įpareigojančios valstybes nares atsižvelgti į nuteistojo nuomonę. Asmeniui turi būti pranešta bei suteikta galimybė išsakyti savo nuomonę, į kurią turi būti atsižvelgta priimant sprendimą. Komisija pabrėžia, kad remiantis pamatiniu sprendimu dėl probacijos ir alternatyvių sankcijų visada turi būti gautas nuteistojo asmens sutikimas. Netgi tais atvejais, kai sutikimo nereikia, pavyzdžiui, kai nuteistasis grįžta į bausmės vykdymo valstybę, jo sugrįžimo į kilmės šalį faktas rodo

52 Morgenstern & Larrauri, 2013, p. 131, išnaša 8.

53 Ataskaita dėl pamatinių sprendimų įgyvendinimo COM (2014) 57, p. 6 ir kt.

jo numanomą sutikimą. Todėl perkeliamuosiuose teisės aktuose turi būti įtraukta nuteistojo asmens valios išreiškimo sąlyga. Dabartiniuose perkeliamuosiuose įstatymuose, deja, iki šiol nėra į tai tinkamai atsižvelgta. Šis pavyzdys padeda geriau suprasti žmogaus teisių standartų apibrėžimo, įgyvendinimo ir lyginamojo įvertinimo svarbą.

Pagal pamatinį sprendimą dėl probacijos ir alternatyvių sankcijų, valstybės narės turi bent jau numatyti probacijos priemones ir alternatyvias sankcijas, nurodytas šio pamatinio sprendimo 4 (1) straipsnyje. Atsižvelgdama į tai, Komisija tikisi, kad skirtingose valstybėse narėse įkalinimo alternatyvos bus skatinamos bei derinamos kaip teigiamas šalutinis šio reguliavimo poveikis. Tačiau preliminarus reguliavimo vertinimas rodo, kad kai kurios valstybės narės, įskaitant ir Bulgariją, iki šiol neįgyvendino visų privalomų priemonių.⁵⁴ Tai ir vėl trukdo pasiekti, kad alternatyvios sankcijos būtų naudojamos vietoj laisvės atėmimo sankcijų. Vadinas, turi būti atidžiai atsižvelgta į žmogaus teisių standartus, lyginant nacionalinius įstatymus dėl alternatyvių sankcijų skyrimo, nes net esant bendram ES valstybių narių suvokimui, kaip nurodyta pamatiniame sprendime, nėra jokios garantijos, kad nuteistųjų asmenų teisės bus visa apimtimi gerbiamos.

2.3. Minimalūs žmogaus teisių standartai, taikomi alternatyvioms sankcijoms

Kaip buvo aptarta anksčiau, alternatyvios sankcijos turi būti įvertinamos atsižvelgiant į žmogaus teisių standartus. Tarptautiniai įkalinimo standartai jau yra tinkamai nustatyti ir juos bandoma sugriežtinti skirtingomis kontrolės priemonėmis, o esami alternatyvių sankcijų taikymo standartai yra mažai žinomi, išskyrus siaurą ekspertų (specialistų) ratą.⁵⁵ Maža to, jie buvo sukurti gerokai vėliau negu atitinkami įkalinimo standartai. Jungtinės Tautos 1955 m. sukūrė minimalius laisvės atėmimo sankcijų standartus, o Jungtinių Tautų minimalūs su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių standartai (Tokijo taisyklės) nebuvo priimti iki 1990 metų. Situacija Europoje šiuo požiūriu panaši: kai 1973 m. Europos Taryba nustatė Europos kalėjimų taisyklės laikydamosi Jungtinių Tautų nustatytų standartų, Europos bendruomeninių

54 Ataskaita dėl pamatinių sprendimų įgyvendinimo COM (2014) 57, p. 7 f.

55 Kalbant apie Vokietiją, žr. Išplėstą tarptautinių alternatyvių sankcijų ir priemonių pateikimą, įskaitant įvairius taikymo pavyzdžius pasauliniu mastu in Morgenstern 2002.

sankcijų ir priemonių taisyklės buvo sukurtos tik 1992 m. Atsižvelgiant į šių dokumentų turinio panašumą, toks laiko tarpas vertintinas kaip gana ilgas. 2010 m. šie dokumentai buvo papildyti Europos Tarybos Europos probacijos taisyklėmis.⁵⁶

Pažvelgus į šias taisykles matyti, kad, išskyrus dabartines alternatyvias sankcijas, taikomas siekiant sumažinti laisvės atėmimo sankcijų skyrimą, būtinai turi būti nustatyti minimalūs nuteistųjų asmenų, kuriems yra skirtos alternatyvios sankcijos, teisių standartai. Net jeigu šios taisyklės tiesiogiai teisiškai nėra privalomos, didėjanti tokių standartų svarba reiškia, kad vyriausybės galimai bus įpareigos pateikti jų įgyvendinimo ataskaitas ir kad tokie standartai bus taikomi ir nacionaliniuose įstatymuose bei teismų praktikoje. Pavyzdžiui, Vokietijoje Europos kalėjimų taisyklėmis buvo tiesiogiai pagrįsti Federacinio Konstitucinio Teismo sprendimai dėl Vokietijos kalėjimų sąlygų. Europos kalėjimų taisyklės (EKT), pradžioje nustatytos Ministrų Komiteto 1973 m. ir atnaujintos 2006 m., šiandien yra labai svarbios reguliuojant Vokietijos įkalinimą. Be kitų tarptautinių taisyklių ir rekomendacijų, Federacinis Konstitucinis Teismas pabrėžia ir tiesioginį Europos kalėjimų taisyklių poveikį.⁵⁷ Atsižvelgdami į 2006-ųjų metų teismo sprendimą, vietiniai parlamentai remdavosi EKT priimdami teisės aktus, skirtus įkalinimo sričiai reguliuoti⁵⁸. Vis dėlto tai buvo daroma abstrakčiai, be nuorodų į EKT⁵⁹. Anot kai kurių ekspertų, didėjantis EKT akceptavimas Vokietijoje rodo didėjantį žmogaus teisių užtikrinimo penitencinėje sistemoje poreikio suvokimą⁶⁰.

Belgijoje 2005 m. sausio 12 d. federacinė vyriausybė priėmė įstatymą dėl teisinės sulaikytų asmenų padėties – įkalinimo įstaigų administracijos ir teisinio kalinių statuso principų aktą (paprastai vadinamą „Duponto aktu“ 15)⁶¹. Šis įstatymas yra labai svarbus vykdant bausmes Belgijos įkalinimo

56 CM Rec (2010)1.

57 Federacinis Konstitucinis Teismas, 2006 m. gegužės 31 d. sprendimas - 2 BvR 1673/04 and 2 BvR 2402/04 and of 17 October 2012, 2 BvR 736/11.

58 Feest/Lesting 2012, Vor § 1, marg. no. 10.

59 Nestler N. (2012). Der Musterentwurf für ein Landesstrafvollzugsgesetz als Konsequenz des Phlegmas um die Europäischen Strafvollzugsgrundsätze?, in: Neue Kriminalpolitik 87-91.

60 Dünkel F. (2010). Die Europäischen Strafvollzugsgrundsätze von 2006, in: H. Preusker, B. Maelicke & C. Flügge (eds.): Das Gefängnis als Risiko-Unternehmen, Baden-Baden, p. 202–215 (202).

61 Loi de principes du 12 janvier 2005 concernant l'administration pénitentiaire ainsi que le statut juridique des détenus. http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_pl?language = fr&la=F&cn = 2005011239&table_name = loi.

įstaigose. Iki šio įstatymo priėmimo daugelis gyvenimo įkalinimo įstaigoje aspektų buvo palikta įstaigos administracijos nuožiūrai. Pagrindiniai šio įstatymo principai ir išsamios nuostatos apibrėžia sulaikytų asmenų teises ir pareigas bei nustato įkalinimo įstaigų valdančios administracijos elgesio taisykles. Įstatymas pakartojo CPT rekomendacijas ir buvo surašytas nepaminant Europos kalėjimų taisyklių dvasios.

Nepavyko rasti atitinkamų pavyzdžių, susijusių su Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taikymo taisyklėmis, nors šios taisyklės ES valstybės nares įpareigoja tokiu pat būdu kaip ir EKT. Šios taisyklės galėtų būti traktuojamos kaip modelis, padedantis valstybėms orientuotis žmogaus teisių standartuose nustatant alternatyvių sankcijų teisinį reguliavimą ir jas taikant.

Minimalūs alternatyvių sankcijų standartai kyla iš žmogaus teisių perspektyvos, kuri savo ruožtu turi remtis pagrindinėmis Europos Sąjungos vertybėmis bei tarptautinių teisės aktų suformuotais pamatiniais principais. Sankcijų taikymo srityje pagarbai žmogaus orumui čia tenka svarbiausias vaidmuo. Pagarbos žmogaus orumui principas reikalauja žmogiško bei sąžiningo elgesio su nuteistais asmenimis ir jų (socialinių) teisių, įskaitant teisę į socialinę integraciją ir reabilitaciją, apsaugos.⁶² Egzistuoja skirtingos žmogaus teisių garantijos, nurodytos Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK), kurios gali būti panaudotos šioje srityje.⁶³ Pirma, EŽTK 8 straipsnyje įtvirtinta teisė į asmens ir šeimos gyvenimo gerbimą gali būti pažeista elektroninės stebėsenos metu arba įtraukiant asmenį į seksualinių nusikaltėlių registrą. Antra, EŽTK 6 straipsnyje nustatyta teisė į sąžiningą bylos nagrinėjimą gali būti pažeista dėl laisvės atėmimo baudmės vykdymo sustabdymo atšaukimo arba dėl kitų priemonių, susijusių su įpareigojimų (pvz., probacijos) pažeidimais. EŽTK 5 straipsnyje įtvirtinta teisė į laisvę taip pat gali būti pažeista dėl tokio atšaukimo arba dėl valstybės atsisakymo skirti alternatyvias laisvės atėmimo sankcijas. Papildomai EŽTK 4 straipsnis numato priverstinio darbo draudimą, kuris yra neleistinai ignoruojamas tais atvejais, kai baudmė yra skiriama kartu su įpareigojimu dirbti. Net kankinimo ir nežmoniško arba žeminančio elgesio ir baudimo draudimas, nustatytas EŽTK 3 straipsnyje, gali būti tiesiogiai susijęs su alternatyvių sankcijų taikymu, net jeigu EŽTT sprendimų dėl alternatyvių sankcijų skaičius vis dar yra nedide-

62 Morgenstern/Larrauri 2013 p. 126.

63 Exemplary enumeration in allusion to Morgenstern/Larrauri 2013, p. 128.

lis.⁶⁴ Kita vertus, tą patį neseniai galima buvo teigti ir apie EŽTT sprendimus dėl įkalinimo sąlygų⁶⁵, kurių labai padaugėjo tik per pastarąjį dešimtmetį.

Be to, atsižvelgiant į dabartinius tarptautinius žmogaus teisių standartus, taikomus alternatyvioms sankcijoms, Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklės (EBSPT) įgauna vis didesnę reikšmę⁶⁶. Europos Tarybos sukurtos, EBSPT turi būti laikomos pagrindiniu atsparos tašku siekiant sukurti nuteistų asmenų, kuriems yra paskirtos alternatyvios sankcijos, teisinės garantijas ir paskatinti sukurti geriausios jų taikymo praktikos gaires (vadovą). Nors Europos probacijos taisyklės iš dalies yra susijusios su tuo pačiu reguliavimo objektu (sritimi), jos negali pakeisti EBSPT, tačiau gali jas papildyti. EBSPT atlieka svarbų vaidmenį pilietinės visuomenės įtraukimo į alternatyvių sankcijų vykdymą srityje, kurią apima ir šio tyrimo objektas. Šias taisykles ne tik yra suderinusios visos Tarybos valstybės narės, bet jas įgyvendinti taip pat aktyviai skatina pilietinės visuomenės veikėjai. Būtent nevyriausybines organizacijas, aktyviai veikiančios alternatyvių sankcijų srityje, įkvėpė ir palaikė šių standartų kūrimą. Pavyzdžiui, tarp kitų organizacijų galima išskirti Europos probacijos organizaciją (CEP). Remiantis šiuo pavyzdžiu diskutuojama, ar tokių daugiašalių patariamųjų organizacijų įtraukimas gali padėti pasiekti didesnę taip priimtų taisyklių teisinę galią (teisėtumą).⁶⁷

64 Dėl pavyzdžių žr. Morgenstern/Larrauri 2013, p. 128, Fn. 1.

65 Žr. HR, Hellig v. Vokietija, 2011 m. liepos 7 d. (kalinio laikymo nuogu saugos kameroje); ECtHR, Rangelov v. Vokietija, Nr. 5123/07, 2012 m. kovo 22 d. (užsienio kalinių resocializacija).

66 Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacija R (92) 16.

67 Dėl tolesnių nuorodų žr. Morgenstern & Larrauri, 2013, p. 129.

3. ĮKALINIMAS VERSUS ALTERNATYVIOS SANKCIJOS: POVEIKIO RECIDYVIZMUI TYRIMAI

3.1. Skirtingų sankcijų poveikio palyginimas ir priešastingumo problema

Anksčiau minėjome, kad atsižvelgiant į kultūrinę ir teisinę skirtingų visuomenių įvairovę, sankcijų palyginimas yra sudėtingas uždavinys. Lygiai taip pat sunku palyginti sankcijas jų poveikio recidyvizmui aspektu. Sumažintas recidyvizmas, ko gero, ne vienintelis galimas sėkmingo baudžiamųjų sankcijų taikymo kriterijus, tačiau tai yra kintamasis, į kurį dažniausiai nukreipti baudžiamųjų sankcijų tyrimai. Tai susiję ne tiek su siauru mokslininkų požiūriu į sankcijų tyrimus, kiek su baudžiamųjų įstatymų logika: jeigu valstybei leidžiama kėsintis į asmens laisvę arba kitas pagrindines teises, tai turi būti pagrįsta tvirtais argumentais. Sankcijos taikymas yra pagrįstas tada, kai yra pagrindas manyti, jog įstatyme numatyti sankcijų tikslai bus pasiekti. Sankcijų taikymas, žinant, kad nebus efektyvaus poveikio, pažeidžia proporcingumo principą.

Taigi labai svarbu įvertinti sankcijų poveikį, atsižvelgiant į jų tikslą sumažinti recidyvizmą per atgrasinimą, veiksnio apribojimą, rehabilitaciją ir pan.

Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių 89 ir 90 taisyklės reikalauja atidaus alternatyvių sankcijų indėlio į įkalinimo atvejų mažinimą įvertinimo, atsižvelgiant į tai, ar patenkinami būtini nusikaltėlių poreikiai, taip pat į sąnaudų efektyvumą bei šių sankcijų indėlį mažinant nusikalstamumą visuomenėje. 2000 m. Ministrų Komitetas parengė valstybėms narėms skirtas rekomendacijas dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių įgyvendinimo tobulinimo. 24-asis principas dėl platesnio ir veiksmingesnio bendruomeninių sankcijų ir priemonių naudojimo rekomenduoja įvertinti rezultatus, 27-asis principas rekomenduoja palyginti skirtingas programas jų veiksmingumo aspektu, o 26-asis principas pabrėžia nusikaltėlių požiūriu į bendruomeninių sankcijų ir priemonių įgyvendinimą tyrimų poreikį. Kadangi svarbūs klausimai dėl to, kaip nuteistieji asmenys, kuriems yra paskirtos priežiūros priemonės, suvokia sankcijas, jau buvo aptarti prieš tai, šiame skyriuje bus nagrinėjami rezultatų įvertinimai. Atsižvelgdamas į tai, Ministrų

Komitetas pataria atlikti kruopštų įrodymais pagrįsto sankcijų ir priemonių įgyvendinimo įvertinimą. Eksperimentiniai tyrimai, atsitiktinai suskirstant nuteistuosius į bandomąsias ir kontrolines grupes, arba kvaziekspementiniai tyrimai šiuo atžvilgiu veritini kaip tinkamos veiksmingumo įvertinimo priemonės. Anot Komiteto, eksperimentiniai tyrimai turi būti atliekami atsižvelgiant į etikos reikalavimus. Tačiau, kol nėra aišku, kaip tyrimo poreikiai gali būti suderinti su teisiniais bei etiniais poreikiais baudžiamųjų sankcijų skyrimo srityje, šis klausimas lieka neišspręstas.⁶⁸ Dėl šios problemos ir didelės eksperimentinių tyrimų kainos per pastaruosius dešimtmečius šioje srityje vis dar trūksta kokybiškų tyrimų, nors apskritai šių tyrimų skaičius ir didėja. Kita priežastis gali būti kai kurių, ypač į kokybinius tyrimus orientuotų mokslininkų abejonės dėl jų metodologinio pranašumo, plačiai skatinamo į kiekybinius tyrimus orientuotų mokslininkų.

Prasidėjus naujam tūkstantmečiui, tarptautinėje (Vakarų) (kiekybinių) kriminologinių tyrimų mokslo bendruomenėje buvo įkurta Kembelo bendradarbiavimo organizacija, kurios tikslas – skatinti ir nagrinėti eksperimentinius tyrimus, *inter alia*, baudžiamosios justicijos srityje⁶⁹. Sisteminės tyrimų rezultatų apžvalgos, apimančios ir eksperimentinių, ir kvaziekspementinių tyrimų paskelbtus ir nepaskelbtus duomenis, įkvepia racionalią baudžiamąją politiką. 2006 m. Villettazas ir kt. išleido sisteminę lyginamąją Kembelo laisvės atėmimo bausmių ir sankcijų, nesusijusių su laisvės atėmimu poveikio recidyviniam nusikalstamumui, apžvalgą.⁷⁰ Nors buvo atlikta daug tyrimų (daugiau nei 3 000 anotacijų), kurie pakartotinį nusikaltimą įvertino kaip skirtingų sankcijų taikymo rezultata, tik 23 tyrimai atitiko Kembelo analizės kriterijus ir tik 5 tyrimų metu buvo taikomi atsitiktinio arba (kvazi-) eksperimento metodai. Atlikti 27 galimi recidyvizmo koeficientų palyginimai tarp nuteistųjų asmenų, kuriems buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė, ir asmenų, kuriems buvo taikytos su laisvės atėmimu nesusijusios priemonės. 13 palyginimų parodė statistiškai reikšmingus rezultatus, 11 iš jų buvo palankūs su laisvės atėmimu nesusijusioms sankcijoms ir 2 – laisvės atėmimo sankcijoms. Tačiau 14 palyginimų nepatvirtino statistiškai reikšmingų skirtumų.

68 Christine Graebisch Cf. (2000). Legal Issues of Randomized Experiments on Sanctioning, in: Crime and Delinquency, Volume 46, No. 2, April, p. 271–282.

69 www.campbellcollaboration.org.

70 Patrice Villettaz/ Martin Killias/ Isabel Zoder (2006). The Effects of Custodial vs. Non-Custodial Sentences on Re-Offending: A Systematic Review of the State of Knowledge, Campbell Systematic Review. 2006:13. <http://www.campbellcollaboration.org/lib/project/22/>.

Taip pat buvo atlikta metaanalizė, naudojant tik keturis atsiktinius tyrimus ir natūralaus eksperimento duomenis kaip analizės pagrindą. Mokslininkai priėjo prie išvados, kad su laisvės atėmimu nesusijusios sankcijos nėra veiksmingesnės pakartotinių nusikaltimų mažinimo prasme. Anot mokslininkų, recidyvo atvejų skaičius priklauso ir nuo to, kad savo savybėmis asmenys, kuriems skiriamos laisvės atėmimo bausmės, ir tie, kuriems skiriamos alternatyvios sankcijos, yra gana skirtingi (pvz., alternatyvios sankcijos dažniau skiriamos asmenims, pirmą kartą padariusiems nusikalstamas veikas, padariusiems nesunkius nusikaltimus ir pan., o laisvės atėmimo bausmė dažnai skiriama pakartotinai nusikaltusiems, sunkius nusikaltimus padariusiems asmenims). Tyrimai stokoja šių dviejų nuteistųjų grupių savybių skirtumų metodologinės kontrolės.⁷¹

Sisteminės tyrimų apžvalgos ir įrodymais pagrįsti eksperimentiniai tyrimai atskleidė problemą, kurią tikslinga aptarti remiantis Vokietijos recidyvizmo statistika, kuri buvo paskelbta 2003 m. Federacinės teisingumo ministerijos ir kurioje yra pateikiami 1994 m. duomenys⁷².

Šie statistikos duomenys leidžia tarpusavyje palyginti laisvės atėmimo bausmes, skirtas asmenims, kuriems anksčiau buvo skirta laisvės atėmimo bausmė, tiek su bausmės vykdymo atidėjimu, tiek be jo, taip pat alternatyvias sankcijas bei priemones, skirtas pagal Jaunimo baudžiamąjį įstatymą. Šios statistikos palyginimas parodė, kad nuteistieji asmenys, kuriems anksčiau buvo paskirtos laisvės atėmimo sankcijos, pasižymi didesniais neigiamais recidyvizmo rodikliais ir atvejų skaičiais, ir intensyvumo prasme nei tie, kuriems anksčiau buvo paskirtos su laisvės atėmimu nesusijusios sankcijos. Tai leidžia daryti išvadą, kad laisvės atėmimo sankcijos didina recidyvizmo skaičių ar intensyvumą ir veda prie griežtesnių pakartotinių skyrimo. Laisvės atėmimo sankcijų taikymo atvejais tolesni baudžiamieji sprendimai buvo labiau ribojantys nei alternatyvių sankcijų taikymo atvejais. Atsižvelgiant į šiuos rezultatus, galima teigti, kad alternatyvios sankcijos nedidina recidyvizmo atsiradimo tikimybės ir nelemia atitinkamų pakartotinių baudžiamųjų sankcijų griežtumo lyginant su laisvės atėmimo sankcijomis. Taigi suspenduotos (atidėtos) laisvės atėmimo sankcijos yra veiksmingesnės už nesususpenduotas sankcijas. Vis dėlto, remiantis šiais duomenimis,

71 Villettaz/Killias/Zoder 2006, p. 1.

72 http://www.bmjv.de/DE/Ministerium/Abteilungen/Strafrecht/Kriminologie/Kriminalpraevention/_doc/Rueckf_allstatistik_doc.html;jsessionid=A690F67A94AAEC6BB46A896937F199FE.1_cid324?nn=3433226.

negalima daryti griežtos išvados, kad alternatyvios sankcijos yra veiksmingesnės už laisvės atėmimo sankcijas kalbant apie jų poveikį recidyvizmui. Čia svarbu atsižvelgti į tai, kad asmenų, kuriems buvo paskirtos atitinkamos sankcijos, grupės negali būti palyginamos dėl skirtingų veiksnių, galimai turinčių įtakos pakartotinių nusikaltimų padarymui. Yra gana daug ženklų, įrodančių, kad skirtingus sprendimus priimančios subjektais skirtingai taiko esamas sankcijas tikslinėms grupėms. Vokietijos baudžiamasis įstatymas numato laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą, jeigu galima pagrįstai tikėtis, kad kaltininkas daugiau nebedarys nusikalstamos veikos, netaikant jam įkalinimo arba esant kitų reikšmingų aplinkybių, turėjusių įtakos padarytam nusikaltimui, arba asmenybės savybių.⁷³ Nors, kita vertus, čia taip pat negalima daryti išvados, kad teismai iš tikrųjų orientuojasi į šiuos kriterijus, nei teigti, kad tai ką nors pasako apie kitus kriterijus, kurie yra taip pat labai svarbūs priimant sprendimus dėl lygtino nuteisimo⁷⁴. Be to, anksčiau aptartas teisinis reguliavimas neužtikrina to, kad teismai galėtų teikti tiksliai teisiama asmens nusikalstamo elgesio prognozes. Kita vertus, negalima vienareikšmiškai teigti, jog recidyvizmo lygis visiškai nepriklauso nuo tam tikros tikslinės grupės ypatumų. Vadovavimasis tokia prielaida reikštų, kad teismų sprendimai, paremti visiško atsitiktinumo kriterijumi, tačiau nėra moksliškai tai patvirtinančių duomenų. Priešingai, visai tikėtina, kad teismai, skirdami baudžiamąsias sankcijas, naudojami tokiais kriterijais, kurie iš tikrųjų parodo tam tikrą pakartotinio nusikaltimų padarymo tikimybę. Taigi žemesnis recidyvizmo lygis taikant alternatyvias sankcijas dar neleidžia teigti, kad jos yra veiksmingesnės už laisvės atėmimo bausmes.

Šiai problemai spręsti gali būti pasitelkiamas eksperimento metodu pagrįstas tyrimas, kurio metu asmenys atsitiktinės atrankos būdu suskirstomi į tarpusavyje galimas palyginti eksperimentines ir kontrolės grupes.

3.2. Atsitiktinių imčių tyrimai JAV

Vienas iš keturių atsitiktinių imčių (kontrolinių grupių) tyrimų – nepilnamečių vaikinių pažeidėjų intensyvios priežiūros programa – įgyvendinta Detroite (Mičigano valstija) esančioje uždaroje pataisos įstaigoje. Po dvejus

73 Vokietijos baudžiamojo kodekso 56 skyrius.

74 Plačiau žr: Birte English/Thomas Mussweiler/Fritz Strack (2006): Playing Dice With Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision, in: Personality and Social Psychology Bulletin 32, 188–200.

metus trukusio tyrimo buvo gauti savo duomenimis įvairūs rezultatai, tačiau bendra išvada buvo tokia, kad grupės, kurios atstovams buvo taikyta intensyvi priežiūra, rezultatai recidyvizmo prasme nebuvo blogesni nei paauglių, kuriems intensyvios priežiūros programa nebuvo taikyta, kontrolinės grupės.

Atliekant antrą eksperimentinį tyrimą, kuris buvo įtrauktas į anksčiau minėtą sisteminę apžvalgą, sunkius nusikaltimus padarę asmenys Oklando grafystėje (Mičigano valstija, JAV) buvo atsitiktinai priskirti probacijos programai arba įkalinimo įstaigai. Pastarojoje grupėje užfiksuota 33 proc. nesėkmingų atvejų, lyginant su 14 proc. tų, kuriems paskirta bendruomeninė priežiūra. Kito tyrimo metu Boisės mieste (Aidaho valstija, JAV) nepilnamečiai pažeidėjai buvo suskirstyti į tuos, kuriems buvo paskirtos restitucijos (atkuriamojo teisingumo) priemonės, ir tuos, kuriems buvo skirtos tradicinės pataisos priemonės, tokios kaip probacija arba įkalinimas. Grupėje, kurios dalyviams buvo paskirtos restitucijos (atkuriamojo teisingumo) priemonės, buvo užfiksuoti mažesni recidyvo dažnumo ir paplitimo rodikliai, tačiau skirtumas nebuvo statistiškai svarbus.

3.3. Natūralus eksperimentas Nyderlanduose: įkalinimas prieš laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą

Kitas svarbus tyrimas, įtrauktas į Kembelo apžvalgą, buvo Villettazo ir kt. Nyderlanduose atliktas natūralus eksperimentas⁷⁵. Vietoje tiriamųjų paskirstymo atsitiktinės atrankos būdu, mokslininkai panaudojo atleidimo nuo bausmės karališkosios malonės tvarka atvejus, lygindami nuteistuosius asmenis, kuriems buvo paskirta lygtinė bausmė, ir kalinius, kurie vykdė jiems skirtą bausmę likus 14 dienų iki malonės suteikimo. Šios dvi grupės skyrėsi vien tik nusikaltimų padarymo data. Visais kitais požiūriais jos buvo laikomos panašiomis. Abiejų grupių recidyvizmo rodikliai buvo panašūs, kalbant apie eismo pažeidimus ir turtinius nusikaltimus per šešerių metų laikotarpį. Tačiau smurtinius nusikaltimus padarę asmenys, kuriems bausmės vykdymas buvo atidėtas, pakartotinai nusižengdavo rečiau nei tie, kurie turėjo atlikti bausmę kalėjime. Tyrimas parodė, kad laisvės atėmimo bausmė daro didesnę neigiamą poveikį asmenims, kurie buvo teisti už smurtinius nusikaltimus. Tuo tarpu bausmės vykdymo atidėjimas neturėjo jokių žalingų pasekmių nė vienai iš grupių.

75 C. van der Werff (1979): *Speciale Prevention*, Den Haag (NL): WODC, summarised by Villettaz/ Killias/Zoder 2006, p. 15.

3.4. Eksperimentas Šveicarijoje: viešieji darbai prieš (labai) trumpalaikį laisvės atėmimą

Šveicarijoje atliktas eksperimentas galėtų būti tinkamesnis pavyzdys vertinant sankcijų poveikį recidyvizmui Europos šalyse. Kita vertus, ir šiuo atveju dėl nemažų kultūrinių ir teisinių skirtumų tarp atskirų valstybių ir netgi jų regionų duomenų pritaikomumas kitose Europos šalyse taip pat yra diskutuotinas. 1993–1995 m. Šveicarijos Vaudo kantone viešieji darbai buvo skiriami kaip trumpalaikio laisvės atėmimo alternatyva. Trumpalaikis laisvės atėmimas galėjo trukti 14 dienų, laikotarpis, kuris būtų nepageidautinas ar net neįmanomas daugelyje kitų Europos šalių, nes trumpalaikis įkalinimas jose vertinamas kaip žalingas. Šis įsitikinimas atitiko Franco fon Listo požiūrį. Jis XIX amžiaus pradžioje trumpalaikį įkalinimą vertino kaip ganėtinai ilgą atsižvelgdamas į jo poveikį nuteistojo asmens darbo, gyvenimo ir socialinių santykių stabilumui, tačiau tuo pat metu per trumpą tam, kad būtų galima sukurti resocializacijos sąlygas – tai, kas būdinga ilgesnio laikotarpio įkalinimui. Tačiau Šveicarijoje trumpalaikis įkalinimas yra labai populiarus. Pavyzdžiui, eksperimento metu 42 proc. visų laisvės atėmimo bausmių trukmė buvo 14 ar mažiau dienų (1996 m.). Be to, viena įkalinimo diena buvo prilyginama 8-ioms viešųjų darbų valandoms, o, pavyzdžiui, Vokietijoje darbo valandų skaičius, kuriuo keičiama viena įkalinimo diena (dėl baudos, kuri buvo paskirta, nesumokėjimo), svyruoja nuo trijų iki šešių valandų. Šveicarijoje atliktas tyrimas parodė, kad pakartotino sulaikymo atvejų buvo daugiau kontrolinėje grupėje, tačiau nebuvo aptikta reikšmingų pakartotinio nusikalstamumo, taip pat įsidarbinimo bei socialinių ir privataus gyvenimo aplinkybių rodiklių skirtumų tarp asmenų, nuteistų trumpalaikio laisvės atėmimo bausme, ir nuteistųjų, kuriems buvo skirti viešieji darbai.

Šie rezultatai neleidžia teigti, kad apskritai įkalinimas nekenkia darbo karjerai, asmens socialiniam, šeimos ar asmeniniam gyvenimui. Trumpalaikio įkalinimo metu įdarbintas asmuo dažnai stengiasi išlaikyti savo darbo vietą, o tai labai skiriasi nuo ilgesnio įkalinimo situacijos. Nereikia pamiršti, kad įkalinimo bausmės laikotarpis eksperimento metu buvo toks trumpas, kad jį būtų galima atlikti laisvalaikio arba net savaitgaliais. Viešųjų darbų bausmė dažniausiai buvo skiriama kaip dalinio įkalinimo alternatyva. Šveicarijoje dalinio įkalinimo bausmės skyrimas suteikia kaliniams galimybę išvykti dirbti dienos metu ir įpareigoja juos būti įkalinimo įstaigoje tik naktimis ir savaitgaliais. Asmenys, kuriems eksperimento metu buvo paskirtas trumpa-

laikis įkalinimas, praleisdavo kalėjime visą laiką, tačiau turėjo galimybę atsakyti dalyvauti eksperimente prieš būnant įtrauktiems į atsitiktinį suskirstymą. Toks sprendimas paprastai buvo priimamas viliantis, jog bus paskirta dalinio įkalinimo bausmė. Taigi rodiklis, kad trumpalaikis įkalinimas, remiantis šio tyrimo rezultatais, nesukėlė neigiamo poveikio nuteistųjų vėlesniam įsidarbinimui, nėra labai reikšmingas, nes į tyrimo imtį nepateko asmenys, turintys stiprius ryšius su savo darbu. Gali būti, kad neigiamas įkalinimo poveikis darbu ir gyvenimo aplinkybėms yra susijęs ne tik su trumpiausiu kalinimo terminu, o „ištisaž amžių trunkantys ginčai dėl „žalingo“ trumpalaikio įkalinimo poveikio ne visai pagrįstai nukreipė dėmesį nuo neigiamų padarinių, kuriuos sukelia ilgesnės trukmės laisvės atėmimo bausmės“⁷⁶. Taip pat pažymėtina, jog Šveicarijoje atliktas eksperimentas apima tokius trypus įkalinimo laikotarpius, kad jie gali būti tik maža dalis to, kas vadinama „trypalaikiu įkalinimu“ daugelyje kitų Europos šalių. Pavyzdžiui, Vokietijoje trypalaikiu įkalinimu laikoma laisvės atėmimo bausmė iki šešių mėnesių⁷⁷. Pastarasis aspektas, aišku, nepaneigia prielaidos, kad ir trypalaikis kalinimas gali turėti minėtų neigiamų padarinių.

Šio tyrimo trūkumas tas, kad buvo vertinamos savo turiniu siauro pobūdžio priemonės. Šio tyrimo rezultatai neleidžia daryti tam tikrų išvadų ar prielaidų dėl daugelio kitų alternatyvių sankcijų ir ilgesnio įkalinimo (kuris yra kur kas labiau paplitęs) poveikio pakartotiniam nusikalstamumui. Kitas svarbus šio tyrimo trūkumas tas, kad nebuvo sudaryta kontrolinė grupė, o tai neleido įvertinti atsitiktinių (su bausmių taikymų) nesusijusių veiksmų įtakos.

Dar vienas tyrimo rezultatas leido padaryti išvadą, kad viešieji darbai yra labiau pageidaujami už įkalinimą. Stebėjimo metu mokslininkai skirtingu būdu sudarė dvi eksperimentines grupes. Kai eksperimentinės grupės dviejų metų rezultatai buvo daug geresni, kalbant apie paplitimo koeficientus, kalinių grupės rezultatai pablogėjo. Atsižvelgiant į laisvės atėmimo sankcijų palyginimo su laisvės atėmimu nesusijusiomis sankcijomis svarbą, tyrimas (kuris buvo tik vienas iš penkių į metaanalizę įtrauktų tyrimų) buvo ribojamas labai ribotu palyginimu supriešinant gana panašias sankcijas. Pavyzdžiui, įkalinimo ir lygtinio nuteisimo skirtumas daugeliu atvejų yra oficialesnis už kelių įkalinimo ir kelių viešųjų darbų dienų skirtumą. Esant įkalinimo poveikiui

76 Killias/Aebi/Ribeaud 2000, p. 48.

77 Baudžiamojo kodekso 47 skyrius.

recidyvizmui ir kalinio gyvenimo nagrinėjimo poreikiui, įprastai reikia turėti omenyje daug ilgesnį nei 14 dienų laikotarpį.

Kita mokslininkų išvada yra ta, jog abiejų bausmių atveju nusikalstamumas buvo sumažintas apie 40 proc., kalbant apie vidutinius kritimo koeficientus, ir vidutiniškai apie 50 proc., kalbant apie paplitimą. Vadinas, jie mano, jog teiginys „bausmė neveikia“ yra nepateisinamai pesimistiškas. Tačiau tokia išvada negali būti pateisinama metodologiniu modeliu ir tyrimo rezultatais, be to, ypač tie mokslininkai, kurie labai daug dėmesio skiria priežastingumo problemoms, tokių išvadų daryti neturėtų. Iki tol, kol eksperimentiniame tyrime trūks kontrolinės grupės, negalima atmesti natūralios asmens brandos, turinčios įtakos abiem grupėms, galimybių, todėl nėra žinoma, ar apskritai yra koks nors atsitiktinis sankcijų poveikis ir ar asmenys nesielgtų ir nesijaustų geriau, turint galvoje recidyvizmą, profesionalią karjerą ir asmenines aplinkybes netaikant jokių sankcijų.

Mokslininkai taip pat pastebėjo grupių narių, baigusią vykdyti bausmę, požiūrių skirtumus – visi buvę kaliniai buvo nusiteikę neigiamai. Jie buvo nusivylę savo paskyrimu į kalėjimą ir blogiau vertino savo nusikaltimus, paskirtą bausmę ir už šios bausmės skyrimą kaltus asmenis. Taigi, nors mokslininkai nustatė, kad trumpalaikis įkalinimas nedaro įtakos recidyvizmui ir asmens gyvenimui statistiškai svarbiu neigiamu būdu, pasirodo, jis pakeičia požiūrį į bausmę. Trumpalaikio įkalinimo bausmės vykdymas vietoj viešųjų darbų yra labai susijęs su nuomone, jog nuosprendis buvo „nesąžiningas“. Nors autoriai bando sumažinti šį rezultatą iki „mąstymo klaidos“, kuri yra neatsiejama nuo asmens savo kaltės nepripažinimo ir prognozės dėl valdžios, jis yra svarbus žmogaus teisių prasme, nes toks elgesys su nuteistais asmenimis, kuris yra suvokiamas kaip sąžiningas elgesys, pats savaime yra svarbus dalykas, nepriklausomai nuo klausimo dėl recidyvizmo koeficientų. Buvo teigiama, kad nusikaltimo incidentų, atlikus viešųjų darbų bausmę, koeficientų didėjimas gali būti susijęs su tuo, kad ši grupė turėjo pasirinkimą ir džiaugėsi būdama įtraukta į atsitiktinę atranką. Jeigu atsitiktinės atrankos poveikis pasirodė tikrai esantis, geresni alternatyvių sankcijų kaip priešingų įkalinimui rezultatai atsitiktinės atrankos tyrimo metu atrodytų – bent jau tam tikru mastu – kaip tyrimo priemonė. Tai pasiūlė sisteminės apžvalgos autoriai. Tačiau užuot bandant sušvelninti šią (galimą) klaidą, gali būti padaryta kita išvada: būtina paisyti kuo didesnio sąžiningumo principo taikant nuteistiems asmenims sankcijas ir suteikti jiems sutikimo, nuomonės išsa-

kymo ar net pasirinkimo galimybę. Tai bus aptariama toliau, atsižvelgiant į tai, ką sisteminės apžvalgos autoriai vadina Hotorno arba placebo efektu.

3.5. Atsitiktinių ir suderintų porų (angl. *Matched-pair*)⁷⁸ tyrimų palyginimas bei sankcijų palyginimas su nesikišimu

Suderintų porų tyrimai paprastai vertinami kaip matuojamo rezultato ir intervencijos sąsajos. Net ir naudojant palyginamąsias grupes ir suskirstant individus į grupes pagal tam tikrus panašius veiksnius, kurie gali turėti įtakos delinkventiniam elgesiui, negalima žinoti, ar nėra kitų, nežinomų kintamųjų, taip pat galinčių turėti įtakos delinkventiniam elgesiui. Dėl mažo atsitiktinių tyrimų ir natūralių eksperimentų, kurių metu būtų lyginamos laisvės atėmimo bausmės su alternatyviomis bausmėmis, skaičiaus, *Campbell* apžvalgos autoriai vis dėlto įtraukė 18 kvaziekperimentinių tyrimų, kuriuos atliekant buvo naudojamas suderintų porų tyrimo metodas. Tam, kad jie galėtų būti įtraukti, tyrime turėjo būti bent trys ar daugiau nepriklausomi kontroliuojami kintamieji. 27 palyginimai buvo gauti iš 23 tyrimų (4 atsitiktinių eksperimentų, 1 natūralaus eksperimento ir 18 suderintų porų tyrimų). 11-os iš šių 27 palyginimų rezultatai rodė mažesnius pakartotinių nusikaltimų rodiklius atlikus su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, tik du tyrimai parodė mažesnius pakartotinių nusikaltimų rodiklius atlikus laisvės atėmimo bausmę ir 14 tyrimų neparodė jokių reikšmingų skirtumų. Siekdami išvengti tokio pernelyg supaprastinto „skaičiavimo“, autoriai atliko penkių tyrimų, kurie, jų manymu, atitiko kokybės kriterijus, metaanalizę. Paaikškėjo, kad jau minėtas su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių pranašumas, atsiradęs po bendro tyrimų rezultatų „skaičiavimo“, beveik išnyksta atliekant metaanalizę. Tačiau, nors laisvės atėmimo ir su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių poveikio pakartotiniams nusikaltimams skirtumas, matuotas naudojant policijos įrašus arba pakartotinių nusikaltimų rodiklius, yra nedidelis, vis dėlto su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių poveikis yra didesnis. Tačiau, jau aptariant Šveicarijos eksperimentą, buvo minėta, kad daugelis tyrimų yra labai trumpos trukmės, be to, laisvės atėmimo bausmė dažnai pakeičiama

78 Suderintų porų tyrimo metodas paremtas subjektų suskirstymu į grupes pagal tam tikrą bendrą kintamąjį. Tuomet šių grupių subjektams yra taikomas skirtingas poveikis ir stebimi šio poveikio rezultatai.

alternatyviomis sankcijomis. Tai būdinga tyrimų problema, nes daug etinių problemų kyla, jei mokslininkai bando lyginti skirtingo griežtumo bausmes, ypač jeigu už panašius nusikaltimus buvo taikomos skirtingos bausmės. Vis dėlto laisvės atėmimo palyginimas su probacijos priemonėmis ir jokių intervencijos priemonių neskyrimu yra labai svarbus tyrimams ir racionaliai baudžiamajai politikai.⁷⁹ Europos probacijos taisyklių taisyklė Nr. 104 nustato, kad probacijos politika bei praktika turi būti kiek įmanoma pagrįsta įrodymais ir skiriamas finansavimas tyrimams, taip pabrėžiant eksperimentinių tyrimų svarbą kuriant probacijos politiką. Taisyklė Nr. 105 nustato, kad turi būti numatyta persvarstyti dabartinius įstatymus, politiką ir praktiką, atsižvelgiant į tarptautinių, standartus atitinkančių mokslinių tyrimų rezultatus.

Svarbus tyrimais paremtos ir kartu į žmogaus teises orientuotos politikos principas būtų *primum non nocere*: pirmiausia nepadaryti žalos. Šis principas gali būti kilęs iš medicinos (kaip atsitiktinių imčių tyrimai) ir yra daug svarbesnis kalbant apie sprendimus dėl bausmių skyrimo, turint omenyje, kad jie nuolat priimami prieš asmens valią, o medicininis gydymas paprastai vyksta savanoriškai. Principas *primum non nocere* baudžiamajoje teisėje turi būti įgyvendintas kaip panašus *in dubio pro reo* principas (visos abejonės aiškinamos kaltinamojo naudai). Kol kišimasis į nuteistųjų asmenų teises nėra patvirtinamas kaip veiksminga recidyvo prevencijos priemonė, jis negali būti įgyvendintas. Kol nėra galimybės eksperimentinių tyrimų metu palyginti skirtingų bausmių poveikio, turi būti pasirinktos švelnesnės bausmės. Akivaizdu, kad dabartinėje baudžiamajoje politikoje šis principas nėra suvokiamas kaip standartas. Turint omenyje tai, kad griežti, ypač metodologiniu požiūriu, tyrimų rezultatai, kaip buvo minėta anksčiau, atskleidžia skirtingų bausmių pakeičiamumą, taigi laikytis šio principo ir mažinti bausmių taikymo lygį yra neišvengiama. Tai ypač taikytina tais atvejais, kai poveikio recidyvo prevencijai iki šiol nėra.

Atsitiktinių imčių tyrimai gali būti geros, nors ir ginčytinos, metodologinės kokybės. Dauguma jų – ir tai dar nėra daug – pradėti vykdyti Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur sankcijų sistema labai skiriasi nuo Europos šalių sankcijų sistemos, todėl šie tyrimai negali būti suvokiami kaip labai geros kokybės tyrimai, skirti Europos baudžiamajai politikai formuoti. Geriausiu atveju tokie tyrimai gali iškelti klausimus, kurie gali ir turi būti užduoti Europoje ir yra nukreipti į priežastingumo problemos nagrinėjimą. Ypač eksper-

79 Graebisch Ch., 2000.

mentinių tyrimų metu nuolat pabrėžiamas neigiamas intervencijos poveikis. Jis gali būti nepastebėtas dėl besikeičiančių kintamųjų naudojant negriežtai metodologiškai apibrėžtus tyrimus. Taigi, vertinat minėtus tyrimus, galima daryti tik tokią išvadą, kad jų rezultatai reikalauja atsargiai vertinti numatomą bausmių poveikį. Baudžiamajoje politikoje tai gali reikšti, kad iš naujo reikia persvarstyti *ultima ratio* principą ir proporcingumą taikant bausmes, atsižvelgiant į empirinių tyrimų duomenis. Turi būti atsakyta skirti bausmes, jeigu neįrodyta, jog jos turės didesnę poveikį už švelnesnes priemones. Iš tikrųjų tai būtų didžiulis žingsnis įgyvendinant bausmių skyrimo politiką, pagrįstą tyrimais ir žmogaus teisėmis.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta anksčiau, kad negalima lyginti skirtingų Europos sistemų ir teisinės kultūros, aišku, kad vienas atsitiktinių imčių tyrimas, atliktas Šveicarijoje, net ir nepaisant anksčiau iškeltų klausimų dėl rezultatu, niekada negalės būti pakankamas pagrindas daryti išvadas dėl visos Europos sankcijų. Turi būti atsižvelgta į skirtingas atitinkamos šalies specifines teises bei kultūrinės aplinkybes. Tačiau Šveicarijos rezultatas gali būti įvertinamas kaip pirmasis rodiklis, reiškiantis, jog baudžiamoji politika negali būti pagerinta viešuosius darbus pakeičiant trumpalaikiu laisvės atėmimu. Tačiau ši išvada tikrai galėjo būti padaryta nenaudojant eksperimentinio tyrimo, o remiantis imperatyvu pakeisti laisvės atėmimo bausmę alternatyviomis sankcijomis, nurodytu *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklėse*. Daryti kitaip reikėtų žingsniuoti atgal. Kol neįrodyta, kad nuteistieji asmenys suvokia viešuosius darbus kaip sunkesnę bausmę už trumpalaikį laisvės atėmimą, viešieji darbai ir turi būti skiriami. Kilus abejonių dėl suvokiamo griežtumo – nors tyrimų rezultatai nesuteikia tokios priežasties – nuteistajam asmeniui gali būti suteikta pasirinkimo teisė.

Be to, jeigu trumpalaikis laisvės atėmimas, kaip buvo nagrinėjama Šveicarijoje, pasirodytų turintis panašų poveikį kaip viešųjų darbų bausmė kitose šalyse, to paties nebūtų galima teigti apie ilgalaikės laisvės atėmimo bausmės poveikį. Be kita ko, ilgalaikis laisvės atėmimas pasižymi stipresne prizonizacija⁸⁰ nei trumpalaikis laisvės atėmimas. Kuo ilgesnė laisvės atėmimo bausmė, tuo svarbiau yra manyti apie galimas alternatyvas iš žmogaus teisių perspektyvos. *Campbell* apžvalgos autoriai nukreipia į Smitho, Goggino ir Gendreau tyrimą, lygindami recidyvą pagal laisvės atėmimo bausmės trukmę. Ši metaanalizė įtraukė 117 tyrimų, kurių metu buvo skaičiuojamos

80 Prizonizacija – kalėjimo kultūros perėmimas.

504 koreliacijos. Smithas ir kt. padarė išvadą, kad kuo ilgiau trunka laisvės atėmimo bausmė, tuo didesnė yra pakartotinių nusikaltimų tikimybė. Jie palygino recidyvo rodiklius atsižvelgdami į laisvės atėmimo bausmės trukmę ir institucinį bausmės atlikimą su viešųjų darbų skyrimo bausme. Lyginant įkalinimą su bausmėmis, nesusijusiomis su laisvės atėmimu, rezultatai svyruoja nuo vienodų iki nežymiai didėjančio recidyvo po įkalinimo.

Villettazas ir kt. kritikuoja Smitho ir kt. tyrimą už tai, kad nėra pakankamai apsvarstyti pažeidėjų, kuriems buvo paskirtos laisvės atėmimo bausmės ir su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės, grupių skirtumai, todėl į tyrimą neįtraukta dauguma studijų, kurias jie panaudojo kaip savo apžvalgos pagrindą. Toks neatitikimas rodo, kad mokslininkų bendruomenė nesutaria dėl svarbiausių kriterijų, kurie turi būti įtraukti į metaanalizę ar apžvalgą. Kvaziekperimentai, ypač natūralūs eksperimentai, gali būti mažiau patikimi siekiant suprasti kintamųjų poveikį. Bet jie gali būti pranašesni atsižvelgiant į klaidas, padarytas paskirstymo proceso metu, nes ši sritis nėra išsamiai išnagrinėta mokslininkų.

Smithas ir kt., įtraukę į savo apžvalgą daug tyrimų, tam tikra prasme nepaiso priežastingumo aspekto, tačiau Vallettazas ir kt., įtraukę į savo metaanalizę vos penkis tyrimus, paliko nenagrinėtus daugelį kitų tyrimų. Taigi, abi apžvalgos dėl skirtingų priežasčių pasižymi mažu validumu, lyginant laisvės atėmimo ir su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Kita vertus, abi apžvalgos parodė, jog su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės turi bent jau (mažiausiai) ne blogesnę poveikį nei laisvės atėmimo sankcijos kalbant apie recidyvą. Tai gali padėti atsakyti į kitą svarbų klausimą: kokios bausmės yra suvokiamos kaip mažiau nepageidautinos. Tačiau ir esant nevisiškai pakankamiems tyrimų rezultatams, neturi būti ignoruojamas faktas, kad su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės yra ne mažiau veiksmingos ir, tikėtina, turi mažesnę neigiamą poveikį. Anot Smitho ir kt., [...] „griežtų priemonių“ šalininkai gali kvestionuoti bausmių taikymo tyrimų kokybę, tačiau tokių bausmių šalininkai savo argumentus grindžia dar nepatikimesniais duomenimis, pavyzdžiui, „sveiku protu“ arba aprašomojo pobūdžio apžvalgomis. Jie taip pat atkreipia dėmesį, kad nėra teorinio pagrindo teigti, jog baudžiamosios sankcijos turi įtakos recidyvui kaip baimės, atgrasymo (tai pabrėžiama dažniausiai) ar kita priemonė. Toks argumentas rodo, kad palyginimui būtini (kvazi-) eksperimentiniai tyrimai, įtraukiantys kontrolines grupes.

Jeigu panašus poveikis, lyginant skirtingas bausmes, atsiranda net tuomet, kai netaikomos jokios intervencijos priemonės, požiūris į bausmių sistemą turi būti dar nuodugniau išnagrinėtas. Šie tyrimai atskleidžia, kad tokie rezultatai nėra mažai tikėtini, kaip gali atrodyti. Tai gali iliustruoti Petrosino ir kt. pasiūlyta sisteminė apžvalga, kuri apima 29 eksperimentinius tyrimus (juose dalyvavo 7 304 nepilnamečiai pažeidėjai) ir kurioje pateikta išvada, kad nepilnamečių justicijos sistema neturi nusikaltimų kontrolės poveikio. Priešingai, beveik visi rezultatai dėl paplitimo, dažnumo ir griežtumo pasirodė turintys neigiamą kryptį. Tyrimai, kuriuose buvo lyginamas pateikimas ir nepateikimas į teisinę sistemą, parodė daug didesnį neigiamą patekimo į teisinę sistemą poveikį. Todėl, žvelgiant iš žmogaus teisių perspektyvos, būtina tirti nesikišimo ir sankcijų taikymo poveikį. Jokių intervencijos priemonių netaikymas visada labiau pageidautinas lyginant su priverstinėmis priemonėmis ir, jeigu jo rezultatai palyginami, būtina turi būti pasirinktas.

3.6. Hawthorne'o ir placebo efektas: tik stebėtojo akyse?

2002 m. Ministrų Komitetas pareiškė, kad skatinama taikyti bendruomenines sankcijas ir priemones, nes šios priemonės yra humaniškesnės ir pigesnės už laisvės atėmimo bausmes. Komitetas šių sankcijų pagrindimą svarsto remdamasis pakartotinių nusikaltimų mažėjimu.⁸¹ *Campbell* apžvalgos autoriai aiškiai nurodo, kad su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės yra veiksmingesnės, lyginant su laisvės atėmimo bausmėmis, nes nuteistieji alternatyviomis sankcijomis mano esantys nuteisti sąžiningiau nei tie, kuriems buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė. Šie rezultatai buvo konstatuoti ir viešųjų darbų bausmės eksperimento Šveicarijoje metu – tokį suvokimą turėjo vidutiniškai pusė nuteistųjų. Taigi Vallettazas ir kt. geresnius su laisvės atėmimo nesusijusių bausmių rezultatus apibūdino kaip galimą Hawthorne'o arba placebo efektą – t. y. stebėjo įsikišimo rezultatą, o ne patį įsikišimą. Vis dėlto ši išvada nėra visiškai metodologiškai pagrįsta. Priešingai, jie daro tik prielaidą dėl stebimo reiškinių galimo poveikio. Kalbant apie bausmių skyrimą, negalima administruoti skirtingų bausmių, jeigu ir nuteistasis, ir už bausmės skyrimą atsakingas asmuo nežino, kokio pobūdžio bausmės skiriamos. Nepaisant tam tikrų nežymių taikymo būdų skirtumų, asmuo visada žinos, kokia bausmė jam yra paskirta ir, svarbiausia, ar jam

81 Council of Europe 2002, p. 52, margin 114.

paskirta laisvės atėmimo, ar su laisvės atėmimu nesusijusi bausmė. Atsitiktinių imčių bandymai gali puikiai tikti atliekant medicininius tyrimus, tačiau jie nėra tinkamiausi ir negali būti taikomi kaip vieninteliai baudžiamosios justicijos tyrimų metodai. Viena iš priežasčių yra ta, kad medicininių tyrimų metodai nevisiškai tinka kriminologiniams tyrimams. Siekiant priartinti juos prie medicininių tyrimų, atliekant eksperimentinius, ypač bausmių skyrimo, tyrimus, kartais ignoruojami medicininių ir kriminologinių tyrimų skirtumai. Mokslininkai daro tokią išvadą: „Jeigu naujų alternatyvų – nesvarbu, kokios jos yra arba ką jos reiškia, – rezultatai yra nuosekliai geresni, lyginant su tradiciškesnėmis sankcijomis, tokius rezultatus galima interpretuoti kaip Hawthorne’o (arba placebo) efektą.“⁸² Savo apžvalgoje atskleistus rezultatus jie akivaizdžiai aiškina kaip alternatyvių sankcijų poveikio pervertinimą dėl tokio efekto. Toks suvokimas yra medicininio tyrimo modelio taikymo baudžiamosios justicijos tyrimų metu rezultatas. Taikant šį modelį, turi būti bent jau atsižvelgta į abiejų tyrimų sričių skirtumus. Svarbiausias skirtumas yra tas, kad atliekant medicininį tyrimą intervencijos yra savanoriškos. Medicininio tyrimo metu siekiama išgydyti ligą, tačiau asmenys patys apsisprendžia arba bent gali apsispręsti, ar jie apskritai nori gydytis vaistais ir kokių vaistų jie labiau pageidauja. Tuo tarpu kriminologinis tyrimas nagrinėja bausmes, kurios yra skiriamos prieš asmens valią. Yra keletas – ir galbūt jų net daugėja – su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių, kurias taikant reikalingas asmens sutikimas, tačiau intervencijos paprastai turi prievartos elementą (jeigu asmuo nenori atlikti su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės, ji pakeičiama laisvės atėmimo bausme). *Campbell* apžvalgos autoriai nurodo keletą tyrimų, patvirtinančių, kad bausmės, jei jos suvokiamos kaip sąžiningos, padidina norą bendradarbiauti ir atvirkščiai – suvokiamos kaip nesąžiningos – norą bendradarbiauti atima. Tačiau įrodymas, kad nuteistieji bausmes suvokia kartu ir kaip veiksmingas, ir teisingas, yra svarbus argumentas skirti bausmes, kurios yra suvokiamos kaip teisingos. Killiasas ir Vallettazs taip pat manė, jog „teisingumas“ atsitiktinių imčių tyrimų metu yra kintamasis, susijęs su tuo, kas vadinama „geriau nei tikėtasi“. Tai taip pat gali rodyti bausmių raidos kryptį. Iki šiol dažnai buvo manoma, jog griežtesnė bausmė už padarytą nusikaltimą yra būtina tam, kad neatrodytų, jog pažeidėjas „išsisuko“ gavęs švelnesnę bausmę. Tačiau Killiasas ir Vallettazas

82 M. Killias & P. Villettaz (2008). The effects of custodial vs non-custodial sanctions on reoffending: Lessons from a systematic review, in: *Psicothema*, Vol. 20, No. 1, p. 29–34 (33).

pastebėjo priešingą dalyką – švelnesnė bausmė, nei tikėtasi, efektyvumo požiūriu gali būti naudingesnė. Tai gali būti paaiškinama, pavyzdžiui, remiantis Charleso Tittle'o kontrolės balanso teorija (angl. *Control Balanced Theory*). Charlesas Tittle'as teigia, kad asmens kontrolės lygis ir dydis, kurį šis asmuo gali pakelti, gali turėti įtakos (tam tikrų formų) deviacijos atsiradimui.⁸³ Teiginys, kad bausmės, kurioms pažeidėjai labiau pritaria, yra veiksmingesnės kalbant apie pakartotinių nusikaltimų prevenciją, yra susijęs su dabartiniais kriminologiniais elgesio su pažeidėjais modeliais, ypač su gero gyvenimo modeliu.

Nors egzistuoja medicininio gydymo ir bausmių skirtumai, tačiau net ir medicinoje buvo pripažinta, kad placebo efektas yra ne vien tik veiksnys, nutraukiantis priežastinių poveikių grandinę, bet ir priežiūros elementas. Tai dar akivaizdžiau kalbant apie bausmes ir gali būti apibūdinama kaip Hawthorne'o efektas. Placebo efektas kilo iš medicininių tyrimų, apie Hawthorne'o efektą pirmą kartą pradėjo kalbėti Henris A. Landsbergeris 1950 metais – išanalizavęs XX a. 3–4 dešimtmečiuose Hawthorne'o Workso (Hotorno) elektros energijos gamykloje atliktus eksperimentus, kuriais tirta produktyvumo ir darbo aplinkos, pvz., apšvietimo, ryšių įtaka darbui. Atliekant eksperimentą buvo pastebėta, kad darbuotojai produktyviau dirbo eksperimento metu nei prieš eksperimentą, nesvarbu, ar esant tam pačiam, ar geresniam apšvietimui. Šis reiškinys buvo paaiškintas darbuotojams skirtu dėmesiu. Jeigu tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar geresnis apšvietimas padidino produktyvumą, darbuotojams skirtas dėmesys yra tas kintamasis, kuris iškreipia rezultatus. Bausmės skyrimo ir pažeidėjo priežiūros atveju tyrimu siekiama nustatyti mažiausią intervencijos ir priežiūros ribą – šiuo atveju padėtis yra kitokia. Priežiūra yra svarbus tyrimo objektas, kaip ir teisingumas yra svarbus kalbant apie įstatymus ir bausmių taikymo etiką. Tai, kad teisingumas ir dėmesys padidina efektyvumą, negali būti suvokiama kaip svarbi priežastis skirti daugiau dėmesio priežiūrai, o ne apšvietimui pagerinti gamykloje, tačiau bausmės skyrimo atveju yra kitaip, ypač kai kalbama apie žmogaus teises ir proporcingumo principą. Bausmės skyrimą apriboja, *inter alia*, *asmeniui taikomos intervencijos neišvengiamumas*. Jis yra susijęs su tuo, kad įsikišimas į teises, ypač į asmens teisę į laisvę, gali būti pasirinktas tik kaip *ultima ratio*, kaip paskutinė išeitis, kai švelnesnės bausmės buvo neveiks-

83 Piquero A. R. & Hickman M. (1999). An Empirical Test of Tittles Control Balance Theory, in: *Criminology* Vol. 37, No. 2, p. 319–342.

mingos.⁸⁴ Taigi dėmesio ir teisingumo poveikis, dabar vadinamas Hawthorne'o arba placebo efektu, turi būti laikomas svarbiu tolesnių tyrimų apie bausmių skyrimą elementu.

Diskutuotina, ar skirtingos bausmių rūšys gali būti nagrinėjamos eksperimentinio tyrimo metu panašiais atvejais taikant skirtingas sąlygas, pavyzdžiui, laisvės atėmimo ar su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Tačiau jeigu tyrimo tikslais yra teisėta ir etiška pažeisti lygybės prieš įstatymą principą, siekiant reformuoti teisės aktus ir praktiką, ir jeigu tai leidžia atsitiktinai vieniems asmenims skirti laisvės atėmimo, kitiems – su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, taip pat turėtų būti įmanoma tam tikrai grupei netaikyti jokių intervencijos priemonių. Tuomet gali būti pritarta, jog laisvės atėmimas ir jokios intervencijos nebuvimas yra per toli vienas nuo kito, kad galėtų būti nagrinėjami vieno tyrimo metu, ypač siekiant apsaugoti potencialias sunkių nusikaltimų aukas. Tokiu atveju abu tyrimai galėtų būti atliekami taip: vieno tyrimo metu lyginama laisvės atėmimo bausmė ir alternatyvios sankcijos ir, jeigu paaiškėja, kad pastarosios sankcijos nesukelia blogesnių pasekmių, kito tyrimo metu jos gali būti lyginamos su situacijomis, kai jokių intervencijos priemonių neskiriama. Tačiau toks tyrimas vis vien gali turėti trūkumų – asmenys, dalyvaujantys tyrime, žino, kokia bausmė jiems yra skiriama. Tačiau tirti realų poveikį galima tik tuomet, kai asmuo nežino, kad jam skiriamas placebo ar neskiriama jokių intervencijos priemonių – tai yra žinoma iš medicininių tyrimų, kad gydymas placebo gali būti veiksmingas, net jei asmuo nežino, kad vartojo placebo.⁸⁵ Čia galima perfrazuoti kriminologui Martinsonui priskiriamą posakį „niekas neveikia nusikaltimų prevencijoje“ į „pripažįstama galimybė, kad niekas neveikia nusikaltimų prevencijoje“.

Palyginti su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes ir jokių intervencijos priemonių (ne tik laisvės atėmimo bausmių) netaikymą yra net svarbiau kalbant apie tinklo išplėtimo (angl. *net-widening*) problemą, kuri bus aptariama kitame skyrelyje.

84 Cf. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R 99 (22), basic principle 1.

85 Park L. C. & Kovi U. (1965). Nonblind Placebo Trial. An Exploration of Neurotic Patients' Responses to Placebo When Its Inert Content Is Disclosed, in: Archives of General Psychiatry April, Vol. 12, p. 336–345.

3.7. Natūralus eksperimentas: atsitiktinis teisėjo paskyrimas

Esant etiniams prieštaravimams dėl bausmių skyrimo (taip pat ir intervencijos priemonių netaikymo) atsitiktiniu būdu tyrimo, kitas būdas ištirti placebo efektą – atlikti natūralų eksperimentą. Vienas iš pavyzdžių yra Greeno ir Winiko atliktas tyrimas.⁸⁶ Ketverius metus trukusiame tyrime dalyvavo 1 003 asmenys, kaltinami padarę nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis (ypač platinimo ir laikymo su tikslu platinti). Šie asmenys buvo atsitiktinai paskirti devyniems teisėjams. Teisėjų sprendimai svyravo nuo laisvės atėmimo iki probacijos priemonių skyrimo. Teisėjai, kurie buvo linkę skirti švelnesnes bausmes, laisvės atėmimo bausmę skyrė 23 proc. pažeidėjų. Tuo tarpu griežtesnes bausmes skyrė teisėjai laisvės atėmimo bausmę skyrė 65 proc. pažeidėjų. Tyrimo autoriai neaptiko jokių sisteminių ryšių tarp nusikaltimo ir teisėjų, kuriems jie buvo priskirti. Tačiau buvo įmanoma pateikti išvadas apie laisvės atėmimo bausmės prieš probacijos priemones efektyvumą 40 proc. pažeidėjų. Kitaip sakant, atsirado galimybė nustatyti dvigubą ar net trigubą laisvės atėmimo bausmių skyrimo šiems pažeidėjams rodiklį. Kaip parodė šis tyrimas, stebint pakartotinius areštus, nei laisvės atėmimo bausmė, nei probacijos priemonės nebuvo statistiškai reikšmingi recidyvo prevencijos veiksniai. Autoriai padarė tokią išvadą: „*Ceteris paribus (esant tokioms pačioms sąlygoms)* yra beveik tokia pati tikimybė, kad vidutinis pažeidėjas, kuris buvo nuteistas ir laisvės atėmimo bausme, ir kuriam buvo skirtos probacijos priemonės, padarys nusikaltimą pakartotinai lyginant su tais, kurie neatliko realios bausmės ar jiems nebuvo skirta priežiūra.“⁸⁷

86 Green D. P. & Winik D. (2010). Using Random Judge Assignments to Estimate the Effects of Incarceration and Probation on Recidivism Among Drug Offenders, in: *Criminology*, Vol. 48, No. 2, p. 357–387.

87 Green & Winik, 2010, p. 375.

4. „TINKLO IŠPLĖTIMAS“ TAIKANT ALTERNATYVIAS SANKCIJAS

Kaip buvo minėta pradžioje, aktyvus alternatyvių sankcijų taikymas negali būti klaidingai suprantamas kaip visiškas laisvės atėmimo bausmės pakeitimas su laisvės atėmimu nesusijusiomis bausmėmis. Taigi svarbu išnagrinėti alternatyvių sankcijų įgyvendinimo bei taikymo poveikį.

4.1. Tinklo išplėtimas

Žvelgiant į JAV, kur alternatyvios sankcijos buvo siūlomos kaip masinio įkalinimo alternatyva, problema tampa gana aiški. Phelpsas⁸⁸ teigia, kad JAV vietoj dekarceracijos vykdė sparčią baudžiamojo teisingumo kontrolės plėtrą, apimančią ir įkalinimą, ir alternatyvią įkalinimui priežiūrą. Masiškai probacijos priemonės buvo taikomos kartu su masiniu įkalinimu užuot jį pakeitus jomis. Skiriamos priežiūros rodiklis Jungtinėse Amerikos Valstijose yra beveik septynis kartus didesnis negu Europoje⁸⁹, šių pokyčių analizė gali taip pat ko nors išmokyti Europą.

Jau 1981 metais Austinas ir Krisbergis⁹⁰ tyrė, kaip baudžiamosios justicijos sistemos pokyčiai, nukreipti į dekarceraciją, diversiją ir dekriminlizavimą, galiausiai tik išplėtė socialinės kontrolės tinklą. 1985 m. Stanley Cohenas⁹¹, kuris neapsiriboja tik Amerikos perspektyva, probaciją apibūdino kaip baudžiamosios justicijos sistemos kontrolės pratęsimą. Pasak Coheno, probacijos priemonės dažnai taikomos žmonėms, kurie nepatektų į kalėjimą, jeigu nebūtų alternatyvių sankcijų, tačiau kuriems tokiu atveju visiškai nebūtų skirta jokia priežiūra. Kitas svarbus diskutuoti klausimas buvo iškeltas

88 Phelps M. S. (2015). The Curious Disappearance of Sociological Research on Probation Supervision, *Criminal Justice and Law Enforcement Annual: Global Perspectives*, no. 2 (April 2015) forthcoming.

89 1,560 iš 100,000 gyventojų palyginus su 210 iš 100,000 pagal Phelps 2015 m., p. 3 naudojantis Space II duomenimis.

90 Austin J. & Krisberg B. (1981). Platesni, stipresni ir skirtingų rūšių tinklai: Kriminalinės justicijos reformos dialektika. *Nusikaltimų ir smulkių pažeidimų tyrimo žurnalas*, 18, Nr. 1, p. 165–196.

91 Cohen S. (1985). Socialinės kontrolės vizijos: Bausmės už nusikaltimus ir klasifikacija, Kembridžas.

Simono studijoje⁹² apie Kalifornijos lygtinio paleidimo sistemos transformavimą XX amžiuje. Pasak jo, lygtinio paleidimo modelis buvo pakeistas pirmiausia klinikiniu modeliu.

Nors prieš tai buvo siekiama reabilituoti individą įtraukiant jį į bendruomenę, vėliau daugiausia dėmesio buvo skiriama lygtinio paleidimo pareigūnui, turinčiam klinikinį požiūrį į reabilitaciją, ugdymą. XX amžiaus pabaigoje atsirado vadinamoji administruojanti kontrolė. Ji buvo pradėta taikyti didėjančiam nedarbingų ir skurstančių žmonių skaičiui (dėl ekonominių pokyčių), pasinaudojant rizikos prognozavimu. Didėjo kalinių kalėjimuose⁹³, o ne įkalinimo alternatyvų skaičius. Toks nereikalingųjų valdymo modelis (angl. *waste management model*) netrukdyt kalbėti apie reabilitaciją, tačiau ištekliai buvo švaistomi kitais tikslais.⁹⁴ Šis pavyzdys gali būti darbinio mokymo pasiūlymas, kuris paprastai nepadaeda besimokantiejiems gauti darbo, tačiau nedalyvaudamas asmuo sulaukia sankcijos. Jei asmenys neturi naudos iš profesinio orientavimo pasiūlymų, atsiranda savarankiškos atsakomybės mechanizmai. Vyraujanti samprata yra tokia, kad asmenys tiesiog turi pakeisti savo požiūrį ir priimti teisingus sprendimus. Jei jie to nedaro, tai vis dar galima pasinaudoti teisėsaugos priemonėmis, kurios, palyginti su ribotais reabilitacijos ištekliais, visada galimos.⁹⁵

Deja, *Europos probacijos* 2010 metų *taisyklės* taip pat formavosi poreikio įvertinti riziką kontekste: „Jei reikia, prieš priežiūrą ir priežiūros metu turi būti atliktas pažeidėjų įvertinimas, kiekvieną individualų atvejį nagrinėjant sistemingai ir išsamiai, įskaitant rizikas, teigiamus veiksnius ir poreikius, intervencijas šiems poreikiams patenkinti ir pažeidėjų reakciją į šias intervencijas.“⁹⁶ Nors, siekiant patenkinti priežiūros asmens poreikius, gali atrodyti, kad kas nors turi būti patvirtinta iš reabilitacijos perspektyvos, svarbu pažymėti, kad poreikiai, kaip suformuluota šioje koncepcijoje, susiję su rizikos samprata. Rizika atspindi galimybę, kad neigiamos pasekmės gali kilti ir rizikos įvertinimas baudžiamosios justicijos proceso prasme apibūdina proce-

92 Simon J. (1994). Prasta disciplina: Lygtinio paleidimo ir socialinė varguomenės kontrolė, 1890–1990.

93 Padfield N. & Maruna S. (2006). The revolving door at the prison gate.

94 Lynch M. (2000). Rehabilitation as Rhetoric: The Ideal of Reformation in Contemporary Parole Discourse and Practices, in: Punishment & Society Vol. 2, No. 1, p. 40–65.

95 Cf. examples the study of Lynch 2000.

96 Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules Nr. 66.

są kaip galimą individo potencialaus žalingo elgesio nustatymą⁹⁷ – užuot didinus asmeninį pasitenkinimą, kaip siūlo gero gyvenimo modelis⁹⁸. Būtų naudinga atlikti tyrimus siekiant išnagrinėti rizikos vertinimo intensyvumo skirtumus ir jo poveikį tinklo išplėtimui.

4.2. Tinklo išplėtimas: Nyderlandų ir Vokietijos pavyzdys

Tyrimai dėl tinklo išplėtimo poveikio taip pat buvo atliekami ir Europoje, pavyzdžiui, Ispanijos tyrėjų atliktas tyrimas dėl viešųjų darbų Nyderlanduose⁹⁹. 1981 m. viešieji darbai Nyderlanduose įteisinti siekiant aiškaus tikslo – sumažinti laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistų asmenų skaičių. Siekiant išvengti viešųjų darbų bausmės tais atvejais, kai asmenys nebūtų baudžiami laisvės atėmimo bausme, buvo sukurtos taisyklės, nustatančios viešųjų darbų skyrimą tik tuomet, kai asmeniui gresia besąlyginė šešių mėnesių ar mažesnės trukmės laisvės atėmimo bausmė. Studija rodo, kad per dešimt metų (iki 1994 m.) viešųjų darbų bausmės taikymo atvejų daugėjo, tačiau nebuvo jokio akivaizdaus poveikio trumpalaikio laisvės atėmimo rodikliams. Viešųjų darbų bausmės skyrimas padidėjo nuo 4 proc. 1985 m. iki 15 proc. 1994 m., tuo metu nuteistųjų trumpalaikiu laisvės atėmimu dalis išliko beveik nepakitusi, maždaug 18 proc. Iš interviu su teisėjais paaiškėjo, kad viešieji darbai buvo vertinami kaip baudos arba bausmės vykdymo atidėjimo alternatyva. Tyrimai, kuriais buvo lyginami nuteistųjų laisvės atėmimu, nuteistųjų viešaisiais darbais ir nuteistųjų, kuriems bausmės vykdymas buvo atidėtas, recidyvo rodikliai, kaip ir tikėtasi, parodė, kad recidyvo rodikliai buvo mažesni tarp nuteistųjų viešaisiais darbais ir tų, kuriems bausmės vykdymas buvo atidėtas. Tačiau šios grupės nebuvo panašios, nors jos buvo suderintos *a priori* pagal amžių, lytį ir nusikaltimo rūšį. Kalinių grupė turėjo daug daugiau ankstesnių policijos įrašų negu kitos dvi grupės. Taigi, kaip paaiškėjo, teisėjai viešuosius darbus skyrė kaip bausmės vykdymo atidėjimo, o ne laisvės atėmimo alternatyvą, nes dvi grupės, kurios neatliko realaus laisvės atėmimo, buvo panašios pagal ankstesnių ir vėlesnių policijos įrašų skaičių. Nors dėl grupių skirtumų negalima daryti išvados, kad recidyvo rodikliai yra mažesni atlikus viešųjų darbų bausmę, o ne paleidus iš įkalinimo įstai-

97 Ward T. & Maruna S. (2007). Rehabilitation, New York, p. 44 f.

98 Ward & Maruna 2007, 107 ff.

99 Spaans E. C. (1998). Community Service in the Netherlands. Its Effects on Recidivism and NetWidening, in: International Criminal Justice Review. Vol. 8, p. 1–14.

gos, studijos autoriai vietoj to pateikė išvadą, kad viešuosius darbus teisėjai skyrė kaip tinklo išplėtimą. Ispanai padarė išvadą, kad viešieji darbai vaidino tik nedidelį vaidmenį mažėjant laisvės atėmimo bausmės skyrimo atvejų. Remiantis autorių lyginimais, tik 30–50 proc. atvejų viešieji darbai pakeitė laisvės atėmimo bausmę, 26–44 proc. atvejų buvo pastebėtas tinklo išplėtimo efektas. Panašūs rezultatai buvo užfiksuoti ir kitose anglakalbėse šalyse, turinčiose ilgą viešųjų darbų bausmės praktiką. Šiose studijose ispanai nustatė, kad tinklo išplėtimo efektas lygus maždaug 50 proc. Panašūs ir tyrimų kurių metu buvo tiriamos kitos „alternatyvios“ bausmės, rezultatai.¹⁰⁰

Atsitiktinių imčių eksperimento Vokietijoje¹⁰¹ metu taip pat buvo pastebėtas tinklo išplėtimo efektas. Bandomojo projekto Badeno-Viutembergo apskrityje įvertinimas parodė, kad elektroninė stebėseną buvo taikoma tiems nuteistiesiems, kurių rizika pakartotinai nusikalsti buvo maža ir kuriems nereikėjo specialios priežiūros. Tačiau tyrime dalyvavę nuteistieji ne-representavo visų kalinių, pvz., daugelis iš jų buvo Kelių eismo taisyklių pažeidėjai. Iš 75 asmenų, turėjusių dalyvauti projekte per vienerius metus, buvo įtraukti tik 46 atvejai. Vienas iš šio projekto tikslų buvo įtraukti nuteistuosius, kuriems iš pradžių buvo paskirta bauda, tačiau dėl baudos nemokėjimo bausmė buvo pakeista į kalinimą. Tai aiškūs, proporcingumo principą atitinkantys atvejai, nes spręsdamas klausimą dėl baudos skyrimo pirmosios instancijos teismas galvoja apie švelnesnes sankcijas nei laisvės atėmimas. Tik vienas (!) į projekto modelį įtrauktas atvejis buvo toks, kad buvo priimtas politinis sprendimas nutraukti projektą.¹⁰² Akivaizdu, jog sprendimus priimančias asmenys nėra linkę suvokti elektroninį stebėjimą kaip palyginti veiksmingą lyginant su laisvės atėmimu. Jo įgyvendinimas šiame kontekste neišvengiamai būtų susijęs su tinklo išplėtimu, nes nauja intervencija būtų naudojama tais atvejais, kai priešingu atveju būtų skiriamas laisvės atėmimas.

Apibendrinant šiuos rezultatus, tampa aišku, kokie svarbūs yra tyrimai, kurių metu nagrinėjamas tinklo išplėtimo efektas, nes turi būti savaime suprantama, kad alternatyvios sankcijos turi pakeisti laisvės atėmimą.

100 Spaans 1998, p. 12 f. with further references.

101 Wößner G. & Schwedler A. What do we gain from early release preparation under electronic monitoring? 68th Annual Meeting of the American Society of Criminology, Chicago, 15.11.2012, http://www.mpicc.de/ww/de/pub/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/elektronische_aufsicht_im_voll.htm.

102 Stuttgarter Nachrichten 22.05.2013: Elektronische Fußfessel. Modellversuch ist gescheitert <http://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.elektronische-fussfessel-modellversuch-ist-gescheitert.a4a52944-ecd1-4105-b39d-e4c92f5c6629.presentation.print.v2.html>.

5. RESOCIALIZACIJA IR ALTERNATYVIOS SANKCIJOS

Ir kriminologinėse diskusijose tarptautiniu mastu, ir visose ES šalyse terminas „resocializacija“ yra diskusijų objektas. Vietoje šio termino taip pat gali būti vartojamos ir kitos panašios sąvokos, tokios kaip rehabilitacija, reintegracija, švietimas arba individuali nusikaltimų prevencija, – atitinkamas terminas pasirenkamas atsižvelgiant į pabrėžiamą nacionalinę perspektyvą bei kartu į tam tikrą autoriaus pasirinkimą. Todėl reikėtų išaiškinti, kokia prasme bei reikšme terminas „resocializacija“, vienas iš pagrindinių projekto terminų, yra vartojamas.

Teisinio reguliavimo aktuose (pvz., *Vokietijos federalinio kalėjimų akto* 2 skirsnyje) resocializacija dažnai suprantama kaip individuali nusikaltimų prevencija. Manoma, kad tai yra pozityviosios specialiosios prevencijos forma, kuri suprantama kaip negatyviosios specialiosios prevencijos, kaip selektyvaus asmenų, laikomų pavojingais, veiksmo apribojimo priešprieša. Pagal Vokietijos teisę, resocializacija yra apibrėžiama kaip mokymasis gyventi socialiai atsakingai ir nenusikalstant. Remiantis šiuo požiūriu, pakartotinis nusikalstamumas yra traktuojamas kaip svarbiausias, o gal ir vienintelis kintamasis, matuojant bet kokio tipo sankcijų, taikomų nusikaltimų prevencijos tikslais (tokių kaip įkalinimas arba alternatyvos įkalinimui), veiksmingumą. Šis požiūris į resocializaciją¹⁰³ taip pat yra susijęs su siekiu įvertinti veiksmingumą, per pastaruosius penkiolika metų sustiprintą tam tikros pozicijos ir terminologijos, kurią galima apibūdinti kaip „kas veikia“ (*what works*) arba „įrodymais pagrįsta politika“ (*evidence-based policy*). Šis siauras požiūris į resocializacijos ar rehabilitacijos sąvokas – pastarasis terminas vyrauja angloamerikiečių diskusijose – pastaruoju metu daugelio autorių yra kritikuojamas, nes, juo remiantis, įstatymo pažeidėjas yra redukuojamas iki rizikos ir poreikių veiksmų sancaupos.¹⁰⁴ Remiantis anksčiau minėta gero gyvenimo modelio alternatyva, kurią išplėtojo Tony Wardas ir jo kolegos, (buvęs) pažeidėjas yra suvokiamas veikiau kaip resocializacijos subjektas, o ne jos objektas, palaikant jo paties arba jos pačios pageidavimus ir pasiūlymus, kas jam ar jai padėtų bei būtų veiksminga siekiant geresnio gyvenimo

103 Tapo garsus dėl D. A. Andrewso ir J. Bontos koncepcijos. *The Psychology of Criminal Conduct*, Cincinnati, 5-asis leidimas, 2010.

104 Ward T., Maruna S. (2007). *Rehabilitation. Beyond the Risk Paradigm*. London, New York.

bei kas – bent jau dėl įkalinimo rizikos – paprastai susiję su gyvenimu be nusikaltimų. Iš šio modelio gali būti kilusi ir nuostata, jog priemonės, kiek tai yra įmanoma, neturėtų būti taikomos prieš pažeidėjo valią, bet atsižvelgiant į jo paties poreikius ir pageidavimus. Taikant šią koncepciją, klausimas, ar priemonė yra veiksminga ar neveiksminga, turint omenyje pakartotinio nusikalstamumo prevenciją, tampa mažiau svarbus pažeidėjo turimų konstitucinių teisių atžvilgiu. Ypatingos reikšmės įvairių rūšių sankcijų tyrimams turi dėmesio sutelkimas į individo, kuriam yra taikoma sankcija, požiūrio tašką bei į tai, kaip jis ar ji šią sankciją suvokia, o ne tik į tai, kokį poveikį ši sankcija turi jo elgesiui. Todėl tyrimo metodais reikėtų geriau rinktis apklausas ir stebimuosius tyrimus nei atsitiktinių imčių tyrimus.

Nagrinėjant resocializaciją ir ypatingą dėmesį skiriant pilietinės visuomenės vaidmeniui pažeidėjų resocializacijos procese stiprinti, taip pat reikėtų pabrėžti, jog orientavimasis vien tik į pakartotinio nusikalstamumo klausimą būtų pernelyg siauras ir nepakankamas. Todėl bendrame resocializacijos apibrėžime turėtų būti atsižvelgiama į pilietinės visuomenės vaidmenį resocializacijos procese. Taigi svarbūs du aspektai: pirmas – resocializacijos supratimas, įskaitant desocializuojančių įkalinimo ar alternatyvių sankcijų aspektų „pataisymą“. Kitas aspektas – resocializacijos, kaip abipusių interaktyvių pastangų tarp buvusio pažeidėjo ir visuomenės (tai taip pat galėtų būti apibūdinama kaip reintegracija) suvokimas.

Įkalinimas yra susijęs su tam tikrais praradimais, kurie yra laisvės atėmimo rezultatas arba kurie papildo patį laisvės atėmimą. Patekę į kalėjimą kaliniai dažniausiai praranda darbą, gyvenamąją vietą ir nutraukia šeiminius ryšius, taip pat tampa sunku palaikyti artimus santykius. Dėl didelių baudžiamosios bylos išlaidų, įsipareigojimo išmokėti aukoms kompensacijas bei mažo darbo užmokesčio kalėjime, jei kalinys apskritai ten dirba, kalinio finansinės problemos bei skolos tik didėja. Savižudybės grėsmė kalėjime yra didesnė nei už jo ribų, taip pat įkalinimo metu daugumai kalinių pablogėja sveikatos būklė. Dėl šios padėties ir dėl patiriamos gėdos, kad buvo įkalintas, išėjusiam iš įkalinimo įstaigos sunku prisitaikyti visuomenėje. Žvelgiant iš šios perspektyvos, resocializacija pirmiausia turėtų būti bandymas sušvelninti neigiamą įkalinimo poveikį buvusio kalinio socialiniam gyvenimui. Ši koncepcija taip pat galima ir teisinio reguliavimo aktuose, pavyzdžiui, *Vokietijos federalinio kalėjimų akto* 3 skirsnio 2 paragrafe, kuriame teigiama, jog įkalinimo įstaiga, kaip dalis resocializacijos pastangų, turėtų siekti neutralizuoti laisvės atėmimo sukeltą žalą. Žalingos alternatyvių sankcijų pasekmės

yra mažiau žinomos, tačiau negalima teigti, jog jų nėra. Jos yra galimos, turint omenyje, pavyzdžiui, elektroninės stebėsenos įtaką stebimam asmeniui, taip pat ir jo šeimai bei kitiems artimiesiems.

Resocializacijos, kaip dvipusio proceso, supratimas orientuojantis į pilietinę visuomenę, pabrėžia būtinybę visuomenei kalinį įkalinimo metu ir vėliau suprasti kaip asmenybę, siekiančią sugrįžti atgal į visuomenę. Be tokio visuomenės požiūrio resocializacijos koncepcijos neįmanoma įgyvendinti.

Šia prasme, kaip yra suformulavęs Alessandro Baratta¹⁰⁵, pabrėždamas dvipusį procesą, resocializacija yra vadinama „reintegracija“.

Visi šie aspektai yra labai svarbūs resocializacijos, ne vien kaip pakartotinio nusikalstamumo išvengimo, supratimui, tačiau labiau kaip galimybės pažeidėjui tęsti ar tik pradėti teisingai gyventi, kaip tai supranta pats pažeidėjas, padidinimas. Tokia resocializacijos samprata taip pat numato aktyvų visuomenės paramos pažeidėjui teikimą tam, kad šis įveiktų neigiamą įkalinimo poveikį, o ne paprasčiausiai tikintis vienpusiškų pastangų iš kalinio, į laisvę išleisto asmens ar stebimo pažeidėjo.

Socialinės rehabilitacijos aspektas palaiko visus tris minėtus struktūrinius sprendimus. Jie reikalauja pereiti prie socialinės rehabilitacijos galimybių stiprinimo.¹⁰⁶ Pripažinta, kad tai dažniausiai bus tuomet, kai yra aiškus kaltinamojo ar nuteistojo asmens prašymas.

Pagal atliekų tvarkymo modelį, pateiktą Simono ir Lyncho, nuolatinė rehabilitacijos retorika gali būti naudinga viešajam ir politiniam diskursui, kuris vis dar palaiko pažeidėjų reformavimo idėją. Vis dėlto bent jau susitelkimas ties asmenų gebėjimu keistis ir susilaikyti nuo nusikaltimų turėtų būti būtina sąlyga siekiant įgyvendinti pažangą, kaip aprašyta Simono praturtinimo modelyje. Tačiau minėti autoriai paneigia šią nuostatą, palikdami vien tik socialinius ir ekonominius pokyčius kaip galimus skurdo mažinimo veiksnius. Kiek plačiai amerikietiškieji modeliai gali būti pritaikomi Europoje, šiuo metu vis dar yra diskusijų objektas, tačiau negalima atmesti, kad egzistuoja bent jau panašios tendencijos.

Europos probacijos taisyklėse vis dar yra minimas rehabilitacijos tikslas, nors ir orientuotos į riziką ir poreikius. Kadangi tai yra privalomosios nuosta-

105 Baratta A. Resozialisierung oder soziale Kontrolle? Für ein kritisches Verständnis der sozialen „Reintegration“. Kn. G. Bitz et al. (sud.), Grundfragen staatlichen Strafsens: Festschrift für Heinz Müller-Dietz zum 70. Geburtstag. München, p. 1–17.

106 Pamatinių sprendimų įgyvendinimo ataskaita COM (2014) 57, p. 9.

tos, neturėtų būti teigiama, jog jos tik žodžiu palaiko reabilitacijos idėją, kaip Lynchas teigė esant Jungtinių Amerikos Valstijose.

Reabilitacija *Europos probacijos taisyklėse* yra apibrėžiama kaip „plati sąvoka, žyminti plačią intervencinių veiksmų, kuriais siekiama nutraukti neteisėtą elgesį skatinti atkurti pažeidėjui įstatymus gerbiančio asmens statusą, įvairovę“. Tai gali sukelti nuogąstavimus, kad reabilitacija yra suprantama siauriausia prasme, kaip buvo minėta anksčiau. Tačiau tai iš dalies priskirtina prie skirtingos terminologijos vartojimo, o ne prie turinio skirtumų. Be to, be „reabilitacijos“, *Europos probacijos taisyklės* taip pat reikalauja „integrovimosi“. Integrovimasis yra procesas, kurio metu kalinys įsitraukia atgal į bendruomenę. Tačiau ir vėl gali pasirodyti, kad taikoma siaura resocializacijos samprata, nes terminu „integracija“ nurodomas stebėjimo laikotarpis pažeidėjui išėjus iš kalėjimo, tačiau jam vis dar esant ribojamam tam tikrų teisės aktų įpareigojimų, pavyzdžiui, lygtinio paleidimo laikotarpiu. Be reabilitacijos ir integracijos, *Europos probacijos taisyklėse* taip pat yra reikalaujama „tolesnės priežiūros“. Tai reiškia konstruktyvų, suplanuotą ir prižiūrimą pažeidėjo reintegracijos procesą savanorišku pagrindu galutinai jį išleidus iš įkalinimo įstaigos atgal į bendruomenę.¹⁰⁷ Tai gali apimti ir kai kuriuos anksčiau aprašytos platesnės reabilitacijos sampratos elementus. Tačiau klausimas, ar to užtenka, lieka atviras.

107 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2010)1.

6. PILIETINĖS VISUOMENĖS VAIDMENS STIPRINIMAS TAIKANT ALTERNATYVIAS SANKCIJAS

Per pastaruosius dešimtmečius pilietinė visuomenė dažnai vaidino tokį vaidmenį, kuris trukdė siekiui integruoti buvusius pažeidėjus. Ypač turint omenyje buvusius pažeidėjus, padariusius seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Jie stengiasi išvengti paleistų į laisvę kalinių kaimynystės. Atsižvelgiant į tai, svarbu iškelti klausimą, kaip būtų galima sustiprinti palankius požūrius ir reakcijas į reintegraciją. Tai būtų svarbu tiek rehabilitacijai plačiąja prasme, kaip buvo aprašyta anksčiau, tiek ir resocializacijai siaurąja prasme, kaip pakartotinio nusikalstamumo prevencijai.

6.1. Atkuriamasis teisingumas

Šiuo atveju labai svarbi paramos ir atskaitingumo grupių (angl. COSA) sąvoka. Tačiau iš visų projekte dalyvaujančių šalių, Belgija yra vienintelė valstybė, pristačiusi COSA, bet tik kaip bandomąją iniciatyvą.¹⁰⁸ Kaip ir kitos atkuriamuoju teisingumu pagrįstos priegios, COSA gali būti pilietinės visuomenės vaidmens stiprinimo modelis, apimantis nespécialistų, pavyzdžiui, universitetų studentų, dalyvavimą. *Campbell* apžvalgos objektas taip pat buvo ir kito pobūdžio atkuriamojo teisingumo programos bei Atkuriamojo teisingumo konferencijos (ATK).¹⁰⁹ ATK metu siekiama suburti pažeidėjus, aukas ir atitinkamas bendruomenes. Dešimties atsitiktinių eksperimentų metaanalizė pateikė rezultatus, kurie nuosaikiai, bet aiškiai parodė, jog ATK pranašesnė už tradicinius metodus. Išnagrinėjus skirtingas baudžiamojo proceso stadijas, pradedant patraukimo baudžiamojon atsakomybėn vengimu ir baigiant ATK taikymu priėmus nuosprendį bei probacijos metu, taip pat derėtų atsargiau žvelgti ir į tai, jog kai kurie autoriai primygtinai pabrėžia

108 Sivri S., Taeymans M. Procesevaluatie proefproject COSA Antwerpen, De eerste ervaringen met COSA in België, Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, FOD Justitie, January 2014, http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/EVALUATIE_COSA_NL%28lightversie%29.pdf.

109 Heather Strang/Lawrence W Sherman/Evan Mayo-Wilson/Daniel Woods/Barak Ariel (2013): Restorative Justice Conferencing (RJC) Using Face-to-Face Meetings of Offenders and Victims: Effects on Offender Recidivism and Victim Satisfaction. A Systematic Review, <http://www.campbellcollaboration.org/lib/project/63/>.

mažesnes ATK sąnaudas lyginant su tradiciniais metodais. Vietoje to turėtų būti sukurti bei prižiūrimi specialūs modeliai pažeidėjų procesinėms teisėms apsaugoti atkuriamojo teisingumo procedūrų metu. Nors jie yra rekomenduojami pilietinės visuomenės įtraukimo atveju, tačiau neužtenka pasikliauti faktu, kad pažeidėjams gali būti paskirtos tradicinių sankcijų alternatyvos. Kitas dėmesio vertas aspektas nagrinėjant šiuos tyrimus yra tai, kad jie yra linkę apriboti rehabilitaciją iki pakartotinio nusikalstamumo sumažėjimo arba jo nebuvimo. Tai ypač abejotina turint omenyje atkuriamojo teisingumo programas, kurių tikslas – įtraukti bendruomenę daug plačiau bei visapusiškiau. Kadangi šis požiūris orientuojasi į problemų bei konfliktų sprendimą ir tiesiogiai nenagrinėja nusikaltimų, pažeidėjų ir aukų, jis negali būti laikomas vien tik nusikaltimų prevencijos priemone.

6.2. Pilietinė stebėseną

Kita galimybė sustiprinti pilietinės visuomenės vaidmenį, o kartu ir žmogaus teisių standartų laikymosi stebėjamą – įgyvendinti pilietinę stebėseną. Remiantis 15-ąja Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos (2010)¹¹⁰ dėl Europos Tarybos probacijos taisykle, „probacijos agentūros turi būti nuolatinio valdžios tikrinimo ir / arba nepriklausomo stebėjimo subjektai“. Todėl taisyklės yra tokios pačios, kokios yra taikomos ir kalėjimams, kaip nurodyta 9-ajame Europos kalėjimų taisyklių punkte. Tai gali būti pasiekama įsteigiant Ombudsmeno instituciją arba žmogaus teisių gynimo organizacijas.¹¹⁰ Tuo pačiu metu nevyriausybinių organizacijų įtraukimas galėtų sustiprinti ryšius su pilietine visuomene. Atsižvelgiant į tai, kad „priežiūros bausmė [...] yra kasdienis dalykas probacijos ir lygtinio paleidimo įstaigose bei prižiūrimų asmenų namuose daugiau nei laisvės atėmimo įstaigose“¹¹¹, stebėjimo sistemų plėtros apribojimas atimant laisvę (įstaigose) atrodo šiek tiek pasenęs. Jungtinių Tautų pakomitetas, atsakingas už *Neprivalomojo protokolo* įgyvendinimą JT konvencijoje prieš kankinimą, neseniai lankėsi Vokietijoje bei vertino nacionalinį Vokietijos prevencijos mechanizmą. Po vizito pateiktoje ataskaitoje¹¹² jis kritikavo Vokietijos prevencijos mechanizmą

110 Viceministrų MT dokumentai CM (2009)187 add3, p. 5.

111 Robinson, McNeill, Maruna, 2013, cituojama iš McNeill, 2013, p. 2.

112 Pakomitetas dėl kankinimo ir kito žiauraus ir nežmogiško ar žeminančio elgesio ar bausmės prevencijos (2013): *Report on the visit made by the Subcommittee on Prevention of Torture Or Other Cruel and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment on the*

stebėtinčias institucijas dėl laivės apribojimo bei siauro požiūrio į šias įstaigas tik kaip į lankymo institucijas. Jie taip pat rekomendavo persvarstyti įstatymus. Kartu buvo rekomenduojama bendradarbiauti su nevyriausybinėmis organizacijomis bei universitetais siekiant pagerinti stebėjamumą. Ši patirtis galėtų būti kaip pagrindas siekiant nepriklausomo stebėjimo mechanizmo, įgyvendinamo pilietinės visuomenės dalyvių alternatyvių sankcijų taikymo srityje.

purpose of advisory assistance to the national preventive mechanism of the Federal Republic of Germany, CAT/OP/DEU/R.2 http://www.nationale-stelle.de/uploads/media/Germany_Report_NPM-final_01.pdf.

7. ALTERNATYVIOS PRIEMONĖS: ŽVILGSNIS Į PROJEKTE DALYVAVUSIŲ VALSTYBIŲ PATIRTĮ

7.1. Alternatyvios įkalinimo priemonės projekte dalyvavusiose šalyse

Tyrimo metu kiekvienos iš projekte dalyvavusios šalies ekspertai pateikia duomenis, kurios alternatyvios įkalinimo priemonės yra numatytos jų valstybėse. Šiuos duomenis matome toliau pateiktoje lentelėje.

Alternatyvios įkalinimo priemonės

Alternatyvios priemonės	Belgija	Bulgarija	Vokietija	Lietuva	Ispanija	Katalonija
a) Diversija (baudžiamosios atsakomybės netaikymas)	✓	✓	✓	✓	-	-
b) Sprendimo dėl taikomų sankcijų atidėjimas	-	-	(✓)	-	-	-
c) Bausmės vykdymo atidėjimas be papildomų sąlygų (priemonių)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
d) Probacija	✓	✓	✓	✓	✓	✓
e) Probacija taikant intensyvią priežiūrą		-		-		
f) Viešieji darbai	✓ + d)	d) + (✓)	d)	d)	✓ + d)	✓ + d)
g) Bauda	✓	✓	✓	✓	✓	✓
h) Dienos bauda	-	-	✓	-	✓	✓
i) Dienos ataskaita	-	-	-	-	-	-
j) Komendanto valandos	-	(✓)	(✓)	✓	✓	✓
k) Elektroninis stebėjimas (GPS)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
l) Priklausomybės nuo narkotikų gydymas	✓	(✓)	✓	(✓)	✓	✓
m) Kitos rūšies gydymas	-	-	(✓)	-	-	-
n) Pataisos stovyklos	-	-	-	-	-	-
o) Restitucija (žalos atlyginimas)	(✓)	-	(✓)	-	(✓)	(✓)
p) Aukos ir kaltininko mediacija	✓	-	✓	-	-	✓
q) Šeimos (bendruomeninė) mediacija	-	-	-	-	-	-
r) Palaikymo grupės	✓	-	-	-	-	-

s) Įsakymas dėl išsiuntimo iš šalies		✓	✓		✓	✓
t) Deportacija		✓	✓		✓	✓
u) Atviras kalinimas		(✓)-	(✓)	✓	(✓)	(✓)
v) Kiti pavyzdžiai						

Čia reikėtų pažymėti, kad kiekvienoje šalyje priemonių apibrėžimai yra skirtingi, nors projekto metu kiek įmanoma buvo stengiamasi juos suvienodinti. Pavyzdžiui, panašios priemonės skirtingose šalyse yra taikomos skirtingais tikslais, skirtingoms nusikalstamų veikų ar pažeidėjų grupėms. Šioje ataskaitoje nagrinėjamos suaugusiesiems taikomos priemonės. Nepilnamečiams taikomos priemonės nagrinėjamos tik epizodiškai.

Diversija (*diversion*). Baudžiamosios atsakomybės netaikymas arba sąlyginis nutraukimas. Baudžiamojo proceso nutraukimas toliau netaikant priemonių arba sąlygų. Tai ne tik laisvės atėmimo alternatyva, ši priemonė gali būti pritaikyta bet kurioje proceso stadijoje. Paprastai ji taikoma nesunkių teisės pažeidimų atvejais. Pažymėtina, kad, kaip buvo aptarta anksčiau, skirtingose valstybėse egzistuoja skirtingos valstybės reakcijos į smulkius teisės pažeidimus. Pavyzdžiui, Lietuvoje ir Bulgarijoje smulkūs teisės pažeidimai nėra įtraukti į baudžiamuosius kodeksus – juos padarius yra taikoma administracinė atsakomybė. Vokietijoje panaši padėtis yra daugelio eismo taisyklių pažeidimų atveju. Kitaip nei šiais atvejais, *diversion* priemonė taikoma tik pradėjus baudžiamąjį procesą ir, kaip minėta, gali būti taikoma bet kurioje proceso stadijoje.

Vokietijoje baudžiamasis procesas gali būti sustabdytas visais baudžiamųjų nusizengimų (vok. *Vergehen*) atvejais, jeigu pažeidėjo kaltė yra nedidelė ir jeigu jo patraukimas baudžiamojon atsakomybėn nėra svarbus visuomeninio intereso požiūriu. Kita baudžiamojo proceso sustabdymo taikymo sritis yra situacija, kai yra laukiama kitos bausmės skyrimo ir bausmės skyrimas (atvejis, kuriuo taikoma *diversion* priemonė) dėl nesunkios nusikalstamos veikos nedarytų įtakos galutinės bausmės dydžiui. Tokiomis pačiomis sąlygomis, tik esant aukštesniam „kaltės lygiui“ (tačiau vis tiek palyginti žemam), baudžiamasis procesas gali būti nutrauktas įvykdžius tam tikras sąlygas (pvz., restitucijos, įmokos labdaros organizacijai ar valstybiniam fondui, dalyvavimo tam tikruose mokymuose ir pan.). Belgijos policija šią priemonę taiko ikiteisminio tyrimo stadijoje nepilnamečių narkotikų vartojimo atvejais.

Diversio priemonės turi tam tikrų panašumų su amnestija. Amnestija skiriasi nuo diversijos, nes ji yra ribojama tiksliai nustatytų atvejų skaičiumi, tačiau jos rezultatai yra tokie pat: besąlyginis baudžiamosios atsakomybės nutraukimas (panaikinimas). Bulgarijoje amnestija buvo taikoma parlamento dėl nusikaltimų prieš komunistinį režimą (iki 1990 m.), nusikaltimų dėl neatsargumo iki 2008 m. liepos 1 d., už kuriuos buvo skiriami penki laisvės atėmimo metai (išskyrus tuos atvejus, kai nusikalstamą veiką padaręs asmuo vartojo labai daug alkoholinių gėrimų, padarė sunkius sveikatos sutrikdymus arba savo veika sukėlė kito žmogaus mirtį) ir keletą rūšių nusikaltimų dėl narkotikų.

Žvelgiant į šiuos valstybių taikomus būdus kaip į laisvės atėmimo alternatyvas, kyla klausimas, ar tokiais atvejais priešingu atveju (netaikant diversijos priemonių) nebūtų taikomos laisvės atėmimo sankcijos. Bent jau iš Vokietijos perspektyvos galima matyti, kad smulkių pažeidimų apibrėžimas kaip administracinių (o ne baudžiamųjų) pažeidimų taip pat gali būti vertinamas kaip laisvės atėmimo alternatyva, nes yra gana daug nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų, kurie padarė nesunkius nusikaltimus (pvz., vengė mokėti mokesčius), savo pobūdžiu ir pavojingumu labai panašius į administracinius teisės pažeidimus.

Sprendimo dėl taikomų sankcijų atidėjimas. Asmuo pripažįstamas kaltu dėl nusikalstamos veikos, tačiau sprendimas dėl sankcijos skyrimo yra atidedamas tam tikram laikui. Sankcijos skyrimo klausimas sprendžiamas atsižvelgiant į asmens elgesį atidėjimo laikotarpiu.

Tarp projekte dalyvavusių valstybių ši priemonė taikoma tik **Vokietijoje**. Ji skiriama nepilnamečiams ir jaunuoliams pažeidėjams (iki 21 metų), kai neaišku, ar tikslinga skirti laisvės atėmimo bausmę, ar užteks kitų priemonių.

Bausmės vykdymo atidėjimas be papildomų sąlygų (priemonių). Asmuo pripažįstamas kaltu dėl padarytos nusikalstamos veikos ir jam skiriama sankcija, tačiau jos vykdymas atidedamas, neskiriant papildomų priemonių. Bausmės vykdymo atidėjimas atšaukiamas ir skiriama laisvės atėmimo bausmė, kai padaroma nauja nusikalstama veika.

Ar visose šalyse leistina atidėti bausmės vykdymą netaikant jokių priemonių, išskyrus pakartotinės nusikalstamos veikos nedarymo sąlygą, nėra iki galo aišku. Atrodo, kad įprastas baudžiamojo proceso sustabdymo būdas įgyvendinamas per probacijos institutą, tačiau turimi statistikos duomenys neleidžia atskirai išskirti bausmės vykdymo atidėjimo atvejus, kai nebuvo

skirta papildomų priemonių. Pavyzdžiui, Vokietijoje į statistiką įtraukiami tik bausmės vykdymo atidėjimo atvejai, kai yra paskirtas profesionalus probacijos pareigūnas, nors daugeliu lygtinio nuteisimo (probacijos) atvejų nepaskirtas nei probacijos pareigūnas, nei papildomos priemonės.¹¹³

Probacija (dar vadinama lygtiniu nuteisimu): nuteistasis asmuo yra prižiūrimas už kalėjimo ribų. Priežiūra gali būti labai skirtinga. Paprastai probuojamasis privalo lankytis pas probacijos pareigūną, laikytis jam paskirtų įpareigojimų, būti tikrinamas (pvz., dėl narkotikų vartojimo), jam gali būti taikomi tam tikri apribojimai (pvz., judėjimo laisvės ir teisės dirbti tam tikrą darbą, užsiimti tam tikra veikla ir pan.).

Probacija egzistuoja visose projekte dalyvusiose valstybėse. Tiesa, įpareigojimų ir apribojimų skaičius ir mastas, jų vykdymo kontrolės būdai gerokai skiriasi ir šių skirtumų statistikos duomenys neatspindi.

Net ir probacijos priemonių skyrimo pagrindai skiriasi – tai priklauso nuo to, kurioms asmenų (pažeidėjų) grupėms, dėl kokių nusikalstamų veikų jos gali būti taikomos. Taigi probacijos priemonės skirtingose teisinėse kultūrose gali būti taikomos tokiais atvejais ar būdais, kuriuos būtų labai sunku palyginti.

- **Belgijoje** yra dvi pagrindinės probacijos kategorijos – nuosprendžio sustabdymas ir nuosprendžio vykdymo atidėjimas. Nuosprendį sustabdyti galima, jeigu už padarytą nusikaltimą paskirta bausmė nėra ilgesnė nei 5 metai ir jeigu prieš tai asmeniui nebuvo paskirta ilgesnė nei šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė. Jei ši priemonė yra sėkmingai įvykdoma, ji nėra įtraukiama į baudžiamųjų bylų registrą. Nuosprendžio vykdymas gali būti atidėtas tiems asmenims, kuriems yra paskirta ne ilgesnė nei 5 metų laisvės atėmimo bausmė ir kuriems prieš tai nebuvo paskirtas ilgesnis nei dvylikos mėnesių laisvės atėmimas. Lygtinis nuteisimas negali būti skiriamas tam tikrų nusikaltimų atveju, pvz., seksualinio pobūdžio nusikaltimų, kai yra įtraukiami vaikai, įkaitų grobimo, išžaginimo ir seksualinio prievartavimo atvejais. Dėl abiejų šių probacijos formų taikymo turi būti gautas nuteistojo asmens sutikimas.
- **Bulgarijoje** probacija yra savarankiška sankcija ir gali būti taikoma mažai visuomenei pavojingiems nusikaltėliams, kuriems yra paskirta iki trejų metų laisvės atėmimo bausmė. Be to, ji gali būti taikoma nuosprendžio sustabdymo atvejais arba tuomet, kai asmuo prieš

¹¹³ Morgenstern/Hecht 2011, p. 185.

tai nebuvo baustas laisvės atėmimo bausme. Probacija buvo įdiegta 2005 m. ir kasmet buvo paskirta nuo 9 000 iki 11 500 nuteistųjų.¹¹⁴ Tai sudarė apie 30 proc. visų nuteistųjų.

- **Vokietijoje** probaciją galima skirti tiems asmenims, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė neviršija dvejų metų, o į ankstesnę laisvės atėmimo bausmę nėra atsižvelgiama.
- **Lietuvoje** probacija (kaip bausmės vykdymo atidėjimas) gali būti taikoma asmenims, nuteistiems laisvės atėmimu už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus ne daugiau kaip ketveriems metams arba ne daugiau kaip šešeriems metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus.¹¹⁵
- **Ispanijos** teisės aktuose probacija nėra apibrėžta. Šio tyrimo tikslais aptartinos dvi susijusios priemonės: nuosprendis ir nuosprendžio (bausmės) pakeitimas. Abi gali būti susijusios su įvairiomis kitomis priemonėmis, nuosprendis (bausmė) gali būti pakeistas tik (dienos) bauda arba viešaisiais darbais. Tačiau seksualinio smurto atveju jis gali būti pakeistas tik viešaisiais darbais. Abi priemonės gali būti taikomos, jeigu yra paskirta iki dvejų metų laisvės atėmimo bausmė ir jeigu tai yra pirma nusikalstama veika. Kalbant apie nusikaltimus, susijusius su narkotikų vartojimu, šios priemonės gali būti taikomos, jeigu laisvės atėmimo bausmė yra ne ilgesnė nei 5 metai ir nėra svarbu, ar nuteistasis anksčiau buvo padaręs nusikalstamą veiką, tačiau jo dalyvavimas gydymo arba detoksikacijos programose yra būtinas.

Sutikimas dėl probacijos skyrimo yra privalomas Belgijoje. Vokietijoje sutikimas yra būtinas ne dėl pačios probacijos, o dėl papildomos (lydinčios) priemonės, kaip medicininio gydymo ar gydymo nuo priklausomybių arba įpareigojimo gyventi tinkamuose namuose ar institucijoje. Kai kuriose šalyse sutikimas yra privalomas dėl viešųjų darbų (auklėjamųjų darbų), kaip probacijos priemonės, skyrimo (žr. toliau skyrelyje apie viešuosius darbus).

Kiekvienoje šalyje yra skirtinga probacijos taikymo trukmė. Belgijoje jis trunka nuo vienerių iki penkerių metų (1–3 metai esant smulkiam nusikaltimui); Bulgarijoje – nuo trejų iki penkerių metų, Vokietijoje – nuo dvejų iki

114 Šaltinis: Direktoratas „Bausmių vykdymas“.

115 Pagal Lietuvos Respublikos probacijos įstatymą probacija yra sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra.

penkerių metų, Lietuvoje – nuo vienerių iki trejų metų, o Ispanijoje – nuo dvejų iki penkerių metų (smulkesnių nusikaltimų atžvilgiu 3–12 mėnesių; su narkotikais susijusių nusikaltimų 3–5 metai).

Lygtinio nuteisimo priemonės ir jų taikymas labai skiriasi – nuo įvairių švietimo, mokymo programų iki vien tik kontrolės priemonių. Jų apibendrinimas nesuteiks aiškaus vaizdo. Tai jau buvo padaryta kito didelio projekto metu ir šią informaciją galima rasti internete.¹¹⁶

Probacija, nuosprendžio (bausmės vykdymo) sustabdymas (atidėjimas) ir t. t. gali būti atšaukti dėl šių priežasčių:

- **Belgijoje** nuosprendžio vykdymo sustabdymas gali būti atšauktas, jeigu lygtinai nuteistas asmuo padaro naują nusikaltimą, už kurį yra numatyta bent vieno mėnesio laisvės atėmimo bausmė; nuosprendžio vykdymo atidėjimas automatiškai atšaukiamas, jeigu padaromas naujas nusikaltimas, už kurį numatyta ilgesnė nei 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmė; atšaukimas priklauso nuo teisėjo nuožiūros, kai bausmės trukmės svyruoja nuo vieno iki šešių mėnesių.
- **Bulgarija:** jeigu lygtinai nuteistas asmuo be pateisinamos priežasties padaro kitą nusikaltimą, kuriam taikoma viešojo kaltinimo tvarka (nusikaltimas *ex officio*), nepasibaigus probacijos taikymo terminui, ir jam vėl yra paskiriama laisvės atėmimo bausmė, jis privalo atlikti ir atidėtą (sustabdytą) bausmę, ir naujai paskirtą bausmę. Jeigu lygtinai nuteistasis padaro nusikaltimą dėl neatsargumo, teismas gali skirti atlikti ne visą bausmę, kuri buvo atidėta, o tik jos dalį. Jeigu nuteistasis asmuo be pateisinamos priežasties nutraukia teismo paskirtą jam / jai gydymą, teismas paskiria atlikti visą bausmę, kuri buvo atidėta.
- **Vokietijoje** bausmės vykdymo sustabdymas atšaukiamas, jeigu nuteistasis asmuo: „1. padaro nusikaltimą nepasibaigus paskirtos bausmės laikotarpiui, taip parodydamas, kad lūkesčiai, kuriuo buvo pagrįstas sustabdymas, nepasitvirtino; 2. šiurkščiai arba nuolat pažeidinėja teismo skirtus įpareigojimus, arba nuolat vengia priežiūros ir nevykdo probacijos pareigūno nurodymų, taip parodydamas, kad yra pagrindas manyti, jog gali pakartotinai nusikalsti; arba 3. šiurkščiai arba nuolat pažeidžia probacijos sąlygas.“ Vietoj

116 Robinson/McNeill/Maruna 2013 cituojama McNeill/Beyens, 2013, 2.

atšaukimo dar yra numatyta galimybė pratęsti probacijos terminą arba pakeisti įpareigojimus bei sąlygas.

- **Ispanijoje**, pagal *Baudžiamojo kodekso* 84 str., jeigu nusikaltėlis padaro kitą nusikaltimą per teisėjo nurodytą laikotarpį, bausmės vykdymo sustabdymas yra atšaukiamas ir nuteistasis privalo atlikti visą jam paskirtą bausmę. Jeigu nuteistasis nesilaiko teisėjo nurodytų įsipareigojimų ir sąlygų, teisėjas gali pratęsti bausmės trukmę (iki penkerių metų), pakeisti bausmę kita bausme arba atšaukti bausmės vykdymo sustabdymą.

Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos – kaip „galinių durų“ (*back door*) probacijos priemonė. Visose dalyvaujančiose šalyse probacija egzistuoja panašiomis sąlygomis ir jų turinys yra panašus.

Lygtinis paleidimas gali būti taikomas:

- kai yra atlikta trečdalis laisvės atėmimo bausmės (Belgijoje pirmą kartą nusikaltusiesiems; Bulgarijoje nepilnamečiams); Lietuvoje numatyta išlyga neatsargius nusikaltimus padariusiems asmenims, kai bausmė neviršija 6 metų, ir tyčinius nusikaltimus padariusiems asmenims, kai laisvės atėmimo bausmė neviršija trijų metų, taip pat nepilnamečiams.
- kai atlikta pusė laisvės atėmimo bausmės (Bulgarijoje pirmą kartą nusikaltę asmenys; Vokietijoje pirmą kartą nusikaltę asmenys, kuriems buvo paskirta iki dvejų metų laisvės atėmimo bausmė, arba kitomis ypatingomis aplinkybėmis; Lietuvoje asmenys, padarę nusikaltimą dėl neatsargumo, kai numatyta bausmė neviršija 6 metų termino, už tyčinius nusikaltimus nuteisti asmenys, kai numatyta bausmė yra daugiau nei 3, tačiau neviršija 10 metų);
- kai atlikta du trečdaliai laisvės atėmimo bausmės (Belgijoje ir Bulgarijoje: kai asmuo padaręs nusikalstamą veiką ne pirmą kartą; Vokietijoje – tai bendras terminas, kai galima svarstyti dėl lygtinio paleidimo; Lietuvoje – kai paskirta bausmė yra daugiau nei 10 metų, tačiau neviršija 15 metų; Ispanija – kai asmeniui taikomas atviras kalėjimo režimas ir nuteistasis gerai elgiasi);
- kai atlikta trys ketvirtadaliai bausmės (Lietuvoje – kai paskirta laisvės atėmimo bausmė yra nuo 15 iki 25 metų; Ispanijoje – tai bendras terminas).

Belgijoje asmenys, kuriems paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, gali būti paleisti lygtinai po dešimties metų, o jei nusikaltimą yra

padarę ne pirmą kartą – po keturiolikos metų; Vokietijoje tokie asmenys turi atlikti bausmę mažiausiai 15 metų.

Nurodytas laikas apibrėžia trumpiausią laiką, kurį nuteistasis turi kalėti, siekdamas lygtinio paleidimo, tačiau tam taip pat turi būti įgyvendintos ir kitos sąlygos.

Probacija taikant griežtą priežiūrą. Taikant griežtą probaciją, kai pareigūnas probuojamąjį kontroliuoja labai dažnai, netgi kiekvieną dieną, vykdoma daugelio asmens gyvenimo aspektų kontrolė.

Informaciją apie įstatymuose įtvirtintą griežtos priežiūros reguliavimą pateikė tik Lietuva. Intensyvi priežiūra vykdoma elektroninėmis stebėjimo priemonėmis. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato, o Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas nustato, kad nuteistieji, kurie yra atlikę anksčiau minėtą būtiną minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį ir sutinka, kad jiems būtų taikoma griežta priežiūra, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų likus šešioms mėnesiams iki jų galimo lygtinio paleidimo. Nuteistųjų sutikimai, kad jiems būtų taikoma intensyvi priežiūra, nurodomi prašymuose lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos.

Bulgarijoje yra tik viena probacijos forma. Tačiau kai kurios šioje šalyje taikomos probacijos priemonės, atsižvelgiant į jų pobūdį, gali būti apibūdinamos kaip probacija taikant intensyvią priežiūrą. Viena iš dažniausiai naudojamų priemonių yra asmens registravimas probacijos tarnybos registre bent du kartus per savaitę. Praėjus ketvirtadaliui probacijos vykdymo termino, šie reikalavimai gali būti sušvelninti ir draudimas išeiti iš namų po 10 val. bei savaitgaliais gali būti panaikintas.

Viešieji darbai: neatlygintinas darbas ne pelno siekiančiose organizacijose arba valstybinėse įstaigose.

Belgijoje yra mažiausiai trys viešųjų darbų formos. Atlikus viešuosius darbus, prokuroras gali nutraukti baudžiamąjį persekiojimą. Tokia priemonė apima daugiausia 120 darbo valandų per mėnesį keturių mėnesių laikotarpiu. Ji gali būti taikoma kaip mediacijos proceso dalis, taip pat tuo atveju, kai prokuroras mano, jog turi būti paskirta ne daugiau kaip dvejų metų bausmė. Priimant šį sprendimą gali būti atsižvelgta į lengvinančias aplinkybes. Viešieji darbai taip pat yra probacijos priemonė. Be to, Belgijos baudžiamuosiuose įstatymuose yra numatyta darbo bausmė, kuri gali apimti nuo 20 iki 300 darbo valandų šešių ar dvylikos mėnesių laikotarpiu. Darbo bausmė nėra registruojama baudžiamųjų bylų registre.

Bulgarijoje yra numatytos trys skirtingos viešųjų darbų formos. Pirmoji – tai probacijos metu taikomas įpareigojimas, numatantis nuo 100 iki 320 darbo valandų per metus daugiausia trejų metų laikotarpiu, iš viso 960 valandų. Kita viešųjų darbų forma, „pataisos darbai“, reiškia darbą pačioje asmens darbovietėje sumažinant atlyginimą nuo 10 iki 25 proc. (šią sumą gauna valstybė) nuo trijų mėnesių iki dvejų metų. Ši suma nėra įtraukiama apskaičiuojant pensiją. Ši darbo bausmės forma – komunistinio laikotarpio paveldas: ji vis dar įtraukta į teisės aktus, tačiau nebetaikoma praktikoje. Trečia forma – savanoriškas darbas įkalinimo įstaigoje, kai dvi darbo dienos pakeičia tris įkalinimo dienas.

SPACE II ir kituose dokumentuose nieko neparašyta apie viešuosius darbus **Vokietijoje** arba nurodyta, kad ši bausmė nėra taikoma. Taip yra todėl, kad viešieji darbai čia nėra laikomi savarankiška sankcija. Vis dėlto, kaip buvo rašyta anksčiau, Vokietijoje egzistuoja skirtingos viešųjų darbų formos. Viešieji darbai gali būti skiriami kaip probacijos priemonė ir kaip sąlyga nutraukti baudžiamąjį procesą be nuteisimo laisvės atėmimo bausme. Besąlyginio baudžiamojo proceso nutraukimo (*diversion*) atveju, kartu nutraukiant baudžiamąjį procesą, sprendimą dėl viešųjų darbų skyrimo priima teismas kartu su prokuroru, esant nuteistojo asmens sutikimui. Kita forma yra viešieji darbai, kai asmeniui paskirta bausmė. Šiuo atveju viešieji darbai leidžia išvengti laisvės atėmimo bausmės nesant galimybės sumokėti baudą. Vokietijoje egzistuoja viešųjų darbų bausmės taikymo skirtumai įvairiuose šalies regionuose. Pavyzdžiui, laikas, kurį reikia dirbti per vieną dieną, svyruoja nuo 4 iki 6 valandų (atskirais atvejais nuo 3 iki 4 valandų). Įdomi praktika yra Brėmeno mieste: bausmės negalintis sumokėti kalinys, atlikdamas laisvės atėmimo bausmę, dirba viešuosius darbus – taip viena bausmės diena prilyginama dviem dienoms. Ši forma yra įkalinimo dienų sumažinimo pavyzdys, tačiau vis dar trūksta įkalinimo alternatyvų bausmės nemokėjimo atveju, kai siekiama išvengti nusikaltusio asmens įkalinimo.

Lietuvoje viešieji darbai yra savarankiška bausmė¹¹⁷. Turi būti gautas raštiškas nuteistojo asmens sutikimas. Darbų trukmė svyruoja nuo vieno mėnesio iki metų, ir jeigu viešieji darbai atlikti iki galo, vietoj jų gali būti paskirta bauda arba laisvės atėmimas. Nemokami darbai taip pat gali būti skiriami kaip baudžiamojo poveikio priemonė (ar auklėjamojo poveikio priemonė nepilnamečiams), kai asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsa-

117 Šaltinis: generalinis direktoratas „bausmių vykdymas“.

komybės LR baudžiamajame kodekse numatytais pagrindais arba paleidžiamas lygtinai iš įkalinimo įstaigos.

Kaip buvo minėta anksčiau, Ispanijoje viešieji darbai gali pakeisti bausmę arba būti paskirti kaip savarankiška bausmė. Darbo diena gali trukti iki 8 valandų. Būtinai nuteistojo asmens sutikimas. Seksualinio nusikaltimo atveju laisvės atėmimas gali būti pakeistas tik viešaisiais darbais, o ne bauda. Seksualinių nusikaltimų atveju turi būti paskirta papildoma privaloma mokymo programa.

Bauda: tam tikra pinigų suma, kuri turi būti sumokėta valstybei.

Visose projekte dalyvavusiose šalyse ši bausmė yra įtvirtinta. Bauda gali būti laisvės atėmimo alternatyva, tačiau ji taip pat gali būti laisvės atėmimo dėl jos nemokėjimo priežastis. Vokietijoje baudos nemokėjimas tampa laisvės atėmimo priežastimi: kiekviena uždelsta diena prilyginama vienai laisvės atėmimo dienai. Be to, visose Vokietijos federalinėse žemėse, siekiant išvengti įkalinimo, dar yra numatyta galimybė dirbti. Per pastarąjį dešimtmetį apie 4 000 kalinių atsidūrė įkalinimo įstaigose dėl laiku nesumokėtos baudos. Nors paskirtos bausmės yra gana trumpos, žmonių, kuriems baudos mokėjimas pakeistas laisvės atėmimu, vis dėlto yra labai daug.

Dienos bauda: baudos dydis priklauso nuo to, kiek asmuo uždirba per dieną. Ši bausmė yra numatyta Vokietijoje ir Ispanijoje.

Dienos ataskaita: nuteistasis lieka namuose nakties ir laisvu nuo veiklos metu, dienos metu jis turi dalyvauti tam tikroje veikloje, pvz., dirbti, lankyti konsultacijas, mokymus, edukacines programas, ieškoti darbo arba nemokamai atlikti nemokamus darbus.

Nė vienoje iš projekte dalyvaujančių šalių ši priemonė nėra taikoma. Tačiau kai kurios Bulgarijoje taikomos lygtinio nuteisimo priemonės yra labai panašios į ją.

Komendanto valandos, kurių laikymasis kontroliuojamas elektroninio stebėjimo būdu: nuteistasis asmuo gali likti namuose, tačiau privalo nešioti elektroninį prietaisą, sujungtą su telefonu.

Bulgarijoje komendanto valandos yra įprasta probacijos priemonė. Elektroninis stebėjimas gali būti paskirtas asmenims siekiant palengvinti būtiną asmens buvimo nurodytu adresu kontrolę ir užtikrinti laisvo judėjimo apribojimą. Tokiais atvejais būtina asmens buvimo nurodytu adresu kontrolė yra atliekama naudojant balso atpažinimo programą telefonu. Nusikaltėlio buvimo vieta nustatoma naudojant programinę sekimo įrangą, kuri

patvirtina asmens buvimo vietą nurodytu adresu teisėjo nustatytu laiku. Žiniasklaidos duomenimis, iki šiol visiems lygtinai nuteistiems asmenims buvo paskirtas elektroninis stebėjimas.¹¹⁸

Lietuvoje tai vadinama intensyvia priežiūra.

Vokietijoje tokia elektroninio stebėjimo forma yra taikoma tik Hesene kaip „priekinių durų“ priemonė – ir teoriškai kaip „galinių durų“ priemonė: paleidžiant iš įkalinimo įstaigos lygtinai arba atleidžiant nuo bausmės. Ši priemonė taikoma vietoj kardomojo kalinimo (25 proc. atvejų) ir probacijos priemonės (75 proc). Sprendimą dėl elektroninio stebėjimo taikymo šiais atvejais priima teismas. Asmenys dalyvauja savanoriškai, jiems užtikrinamas telefono ryšys, jie aprūpinami darbu (nebūtinai mokamu), kurį galėtų dirbti maždaug 20 valandų per savaitę. Jie turi laikytis tvarkaraščio (valandos, praleistos namuose, darbe ir kitose vietose), tačiau tik namuose praleistas laikas yra kontroliuojamas elektroniniu būdu. Laikas, per kurį asmuo yra kontroliuojamas elektroniniu būdu, nėra įskaitomas vietoj įkalinimo įstaigoje buvimo laiko. Tai reiškia, kad kai elektroninis stebėjimas yra paskirtas vietoj kardomojo kalinimo, jo trukmė neprilygsta įkalinimo įstaigoje buvimo laikui vėlesnio nusikaltimo padarymo atveju¹¹⁹ (Funfsinn, 2009). Taigi elektroninis stebėjimas pasirodo esantis laisvės atėmimo alternatyva tik tais atvejais, jeigu teismas paskiria su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę, ypač jeigu asmuo išteisinamas. Vokietijoje kardomasis kalinimas dažniausiai yra taikomas tik jeigu asmeniui gresia laisvės atėmimas. Skiriant baudos bausmę, kyla pavojus, kad elektroninis stebėjimas bus vykdomas tada, kai priešingai atveju kardomasis kalinimas iš viso nebūtų skiriamas.

Ispanijoje tokia priemonė atrodo kaip nuolatinėje buvimo vietoje paskirta bausmė, bent jau jeigu asmuo yra kontroliuojamas elektroniniu būdu. *Baudžiamajame kodekse* (pagal OL 15/2003) penitenciarinė savaitgalių laisvės atėmimo bausmė buvo pakeista laisvės atėmimo nuolatinėje asmens buvimo vietoje bausme. Baudžiamojo kodekso 35 str. tokia bausmė vadinama „laisvės atėmimo bausme“, kuri gali būti atliekama nusikaltėlio na-

118 180 правонарушители ще са объект на е-мониторинг до 2 години [180 offenders will be subject to e-monitoring in the next two years]. Computerworld, 18 March 2014, available at: http://computerworld.bg/45725_180_pravonarushiteli_shte_sa_obekt_na_emonitoring_do_2_godini.

119 Fünfsinn H. (2009). Elektronische Fußfessel und Prävention – ein Widerspruch?, in: Müller, HE/ Sander, GM/ Valkova, H (eds), Festschrift für Ulrich Eisenberg zum 70. Geburtstag, Munich 2009, p. 691.

muose arba teismo paskirtoje vietoje. Nors dėl 2010 m. reformos tokios bausmės trukmė buvo pratęsta nuo 12 dienų iki 6 mėnesių, ji atgauna savo penitencinius bruožus, nes atveria galimybę vykdyti savo įsipareigojimus įkalinimo įstaigoje. Tokia priemonė gali įtraukti elektroninio stebėjimo prietaisų naudojimą arba ne. Kontrolė dažniausiai vykdoma per biometrinio balso atpažinimo priemonę naudojant atsitiktinų skambučių rezidentui įrašus ir centralizuotą kompiuterį.

GPS elektroninis stebėjimas: nuteistasis asmuo privalo nešioti elektroninį prietaisą ir jo buvimo vieta yra matoma per GPS, jeigu jis, pavyzdžiui, bent trumpam įeis į draustiną teritoriją arba išeis iš leistos teritorijos.

Visos šalys pateikė pranešimus apie GPS elektroninį stebėjimą ir paaiškėjo, kad Belgija turi daugiausia patirties šioje srityje.

Belgijoje elektroninis namų arešto stebėjimas (EM) įdiegtas 1998 m. kaip bandomasis vietinis projektas ir buvo taikomas nuo 2000 m.¹²⁰ Įsteigus Nacionalinį elektroninį stebėjimo centrą (NEMC)¹²¹. Nuo pat jo įvedimo Teisingumo ministerija paskelbė EM ekonomiškai efektyvia priemone, padedančia spręsti įkalinimo įstaigų perpildymo klausimą. Tokia bausmės vykdymo forma gali būti taikoma paskelbus nuosprendį arba laikotarpiu tarp laivės atėmimo bausmės vykdymo ir lygtinio paleidimo. Nuteistiesiems, kuriems yra paskirta iki trejų metų laisvės atėmimo bausmė, EM yra taikomas kaip „priekinių durų“ priemonė. Nors iš pat pradžių teisėjas skiria pažeidėjams laisvės atėmimo bausmę, daugelis jų iš tikrųjų nepraleidžia nė vienos dienos kalėjime. Ieškant virtualios įkalinimo alternatyvos, EM yra beveik automatiškai taikomas tiems asmenims, kuriems yra paskirta laisvės atėmimo iki trejų metų bausmė. Įkalinimo įstaigos vadovas atlieka pagrindinį vaidmenį skiriant priemonę.¹²² Jis pirmasis imasi iniciatyvos skiriant asmeniui EM,

120 Pirmas žingsnis pristatant EM Belgijoje buvo žengtas 1996 m. Teisingumo ministerijos. Stefaanas De Clerckas savo rašte dėl baudžiamosios politikos teigė, kad EM yra pasirinkimo dalykas ir jis turi būti išnagrinėtas (Note d'orientation "Politique pénale et Politique pénitentiaire", juin 1996).

121 Keletą metų EM buvo reguliuojamas tik ministerijos vidiniais dokumentais. Tokia situacija buvo iki 2006 m., kai EM buvo sureguliuotas įstatymais.

122 Nors kalėjimo viršininkas yra labai svarbus EM proceso metu, yra ir išimčių. Neatsižvelgta į nuolatinės gyvenamosios vietos neturinčius nuteistuosius asmenis, kuriems bausmės vykdymas nutraukiamas. Seksualinių nusikaltimų atveju centrinės kalėjimo administracijos sulaikymo reguliavimo tarnyba priima oficialų sprendimą dėl EM skyrimo ir iš anksto nustatomos individualios sąlygos. Pavyzdžiui, jeigu nuteistieji piktnaudžiauja tam tikromis medžiagomis, kalėjimo viršininkas gali siūlyti gydyti priklausomybę nuo narkotikų arba

suteikia nuteistajam informaciją apie EM ir klausia jo sutikimo dėl tokios priemonės taikymo. Jeigu nuteistasis sutinka, kalėjimo viršininkas kartu su NEMC nustato EM prietaiso įrengimo nuteisto asmens namuose datą. Jeigu asmuo yra ne vienintelis namų, kur bus įrengtas EM prietaisas, gyventojas, kalėjimo viršininkas turi gauti kitų gyventojų sutikimą. Jeigu nuteistasis arba kiti gyventojai nesutinka, nuteistasis yra sulaikomas. Kaliniams, kuriems paskirtas trejų ar daugiau metų laisvės atėmimas, tokios priemonės įgyvendinimas reglamentuojamas griežčiau, išsamiau ir teismas nusprendžia, ar jiems gali būti paskirta EM. Likus šešioms mėnesiams iki paleidimo lygtinai, nusikaltėliui gali būti paskirtas EM. Tai reiškia, jog šiuo atveju EM yra naudojamas kaip pereinamojo laikotarpio nuo įkalinimo ir paleidimo lygtinai priemonė. Šios kategorijos EM simbolizuoja „galinių durų“ priemonę. Elektroninio stebėjimo, kaip savarankiškos sankcijos, taikymo galimybė šiuo metu jau yra aptariama, o nuo 2014 m.¹²³ jis pradėtas taikyti kaip kardomojo kalinimo alternatyva (naudojant GPS sekimo priemonės). Nors Teisingumo ministerijos ministrai pradėjo taikyti EM siekdami išspręsti kalėjimų perpildymo problemą, kalinių skaičius taip ir nesumažėjo.¹²⁴ Atvirkščiai – 2000 m. kalėjimų perpildymo koeficientas buvo 16,4 proc., o EM pradėjus taikyti visose šalyse, po trylikos metų, iki 2014 m. kovo kalinių skaičius padidėjo iki 11 769, perpildymo koeficientas atitinkamai – iki 22 proc.

Bulgarijos įstatymai leidžia elektroninį stebėjimą, tačiau praktikoje jį dar tik dabar pradėta taikyti. Kol kas jis yra taikomas tik lygtinai nuteistiems asmenims (bausmės vykdymo atidėjimo metu). Kai kurios *Baudžiamųjų sankcijų vykdymo įstatymo ir Kardomojo įkalinimo įstatymų* interpretacijos

alkoholio. Šiai (labai mažai) grupei skirtos procedūros yra griežtesnės nei kalinių, kuriems skirtos laisvės atėmimo iki trejų metų bausmės, grupei skirtos procedūros, kai nėra nustatytos specialios sąlygos ir nereikia pateikti ataskaitos, jeigu kalėjimo viršininkas nenustato kitaip.

123 Les bracelets électroniques avec GPS peuvent désormais être utilisés, RTBF, 2 janvier 2014. See also: C. De Man, E. Maes (promotor), B. Mine & R. Van Brakel (2009). Possibilités d'application de la surveillance électronique dans le cadre de la détention préventive, Rapport de recherche nr. 23, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie, Operationele Directie Criminologie, Brussels. http://nicc.fgov.be/upload/files/ODcriminologie/prononceetapplicationdespeineset-mesures/condamnationspenales/EINDRAPPORT_ET_VH_def%28rapport%29.pdf

124 2012–2013 m. kalinių, kuriems buvo paskirtas EM, skaičius padidėjo 42 proc. 2013 m. 5 061 kaliniui buvo paskirtas EM, palyginti su 3 561 2012 m. Iki 2014 m. kovo 1 d. ši sankcija buvo skirta 1 807 kaliniams – 1 660 vyrų ir 147 moterims. Apie 80 proc. iš jų skirta EM sankcija dėl nusikaltimų, dėl kurių jiems buvo paskirtas laisvės atėmimas iki trejų metų, padarymo.

leidžia daryti išvadą, kad elektroninis stebėjimas taip pat gali būti taikomas lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos laiko atvejais, tačiau teisės aktai nurodo tik lygtinai nuteistus asmenis (kuriems bausmės vykdymas atidėtas). Teisės aktai reglamentuoja, kad elektroninis stebėjimas negali būti skirtas nusikalstamas veikas padariusiems asmenims iki 16 metų ir psichiškai nesveikiems asmenims. Už techninį stebėjimo įdiegimą yra atsakingas subrangovas, jis turi pateikti visus būtinus elektroninius prietaisus, užtikrinti jų funkcionavimą ir ryšio su kontrolės centru, perduodančiu pranešimus „Bausmių vykdymo“ valdybai, palaikymą. Nuteistasis asmuo yra atsakingas už stebėjimo prietaisą ir jį sugadinęs turi sumokėti už sutaisymą. Elektroninis stebėjimas gali būti paskirtas lygtinai nuteistam asmeniui siekiant palengvinti būtiną asmens buvimo nustatytoje vietoje kontrolę ir apriboti jo laisvą judėjimą. 2010 metais Bulgarijos ir Britanijos teisingumo ministerijos bendrai įgyvendino šešių mėnesių bandomąjį elektroninio stebėjimo projektą. Įvertinus rezultatus, buvo nuspręsta taikyti jį visose 28 šalies probacijos tarnybose. Pasibaigus bandomajam projektui, buvo priimta iniciatyva daugiau nebetaikyti jo neskelbiant priežasčių viešai. 2014 metais Teisingumo ministerija paskelbė kitą projektą – „Probacijos priemonių taikymo sustiprinimas pagal Europos standartus ir elektroninio stebėjimo sistemą“. Teisingumo ministerija pasinaudojo ta pačia technine įranga, kuri jau buvo panaudota įgyvendinant 2010 metų projektą. Per kitus dvejus metus Teisingumo ministerija rengiasi įtraukti į programą 180 lygtinai nuteistų arba lygtinai paleistų iš įkalinimo įstaigos nuteistųjų.

Nuo 2010 metų GPS-EM buvo taikomas **Vokietijoje** kaip „galinių durų“ priemonė tiems nusikaltėliams, kurie iki galo atliko bent trejų metų laisvės atėmimo bausmę ir kurie vis dar laikomi smurtinių arba seksualinių nusikaltimų padarymo pavojaus šaltiniais, kurie atliko bausmę teismo paskirtoje psichiatrijos ligoninėje, buvo priverstinai gydomi toksikologijos klinikoje arba po priverstinio sulaikymo. Taikant šią priemonę galima apibrėžti tam tikrus draustinus (arba privalomus) sektorius arba tiesiog nustatyti buvimo vietą. 2012 metų pabaigoje 25 asmenims buvo paskirtas GPS-EM. Ypač kalbant apie tuos asmenis, kurie iki galo atliko laisvės atėmimo bausmę, yra akivaizdu, kad ši priemonė turi tinklo išplėtimo (*net-widening*) poveikį, nes šie asmenys bet kuriuo atveju būtų paleisti iš kalėjimo.¹²⁵ Taigi du asmenys, kuriems buvo paskirtas GPS EM, vėl nusikalto ir stebėjimas nepadėjo nei iš-

125 Dėl kriminologinių ir techninių kliūčių žr. eksperto nagrinėjimą Brandenburgo parlamente 19-09-2012, ypač Burkhardet; Fünfsinn ir Amthore (<http://www.landtag.brandenburg>).

vengti, nei išaiškinti padaryto nusikaltimo. Pirmam asmeniui buvo uždrausta prisitarti prie galimos aukos gyvenamosios vietos, o nusikaltimas buvo padarytas kitam asmeniui kitur. Antras asmuo atsikratė elektroninio prietaiso ir nors prietaisas tai pranešė, „tačiau nesulaikė asmens nuo „sudegimo“. Taryba dėl šio asmens pareiškė (prieš padarant pakartotinį), kad paleidimas buvo blogai organizuotas.¹²⁶

Lietuvoje elektroninis stebėjimas yra lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos priežiūros priemonė. Asmuo, kuriam yra paskirta intensyvi priežiūra, priavlo nešioti elektroninį prietaisą. Šiuo metu sistema neturi GPS, tačiau yra vykdomas projektas, kuriuo siekiamą įsigyti modernią GPS paremtą elektroninio stebėjimo sistemą.

Ispanijoje 2010 m. *Baudžiamojo kodekso* reforma leido įtvirtinti kontroliuojamos laisvės, atlikus penitencines sankcijas, galimybę per GPS sistemą tais atvejais, jei asmuo padaro ypač sunkų nusikaltimą (pvz., terorizmo, seksualinis nusikaltimo ir pan.).

Priklausomybės nuo narkotikų gydymas (klinikoje arba ambulatoriškai)

Priklausomybės nuo narkotikų gydymas kaip laisvės atėmimo alternatyva turi būti atskirta nuo priklausomybės nuo narkotikų gydymo, kaip alternatyvaus laisvės atėmimo būdo, ir turi būti vien tik papildoma priemonė. Be to, valstybės neturi vienodo požiūrio į tai, kokie narkotikų vartojimo atvejai priklauso baudžiamojo persekiojimo sričiai, kada turi būti atsižvelgta į tam tikro asmens suvartotų narkotiko kiekio poveikį nusikaltimui ir kada į tokias schemas turi būti įtraukti vadinamieji lengvi / arba sunkūs narkotikai.

Bulgarijoje ir Lietuvoje priklausomybės nuo narkotikų gydymas laikomas tik papildoma priemone, kuri gali būti taikoma probacijos atveju.¹²⁷

de/sixc-ms/media.php/5701/037.%20Sitzung%20HA%20vom%2019.09.2012%20%28Protokoll%205-0037-1%29.pdf).

126 www.strafvollzugsarchiv.de/index.php?action=archiv_beitrag&thema_id=20&beitrag_id=650&gelesen=650.

127 Bulgarijoje p. Tankova, regiono tarnybos „Bausmių vykdymas“ vadovė, rekomendavo dažniau skirti privalomą gydymą probacijos taikymo srityje. M. Tankova (2012). Проблемът наркотици, като рефлексия при осъдените на пробация [M. Tankova (2012), The Problem of Drugs as a Reflection in Persons Sentenced to Probation].

Ispanijoje priklausomybės nuo narkotikų gydymo (ar bent jau detoksikacijos) programos vykdymas leidžia atidėti nuosprendžio vykdymą, jis gali būti atidėtas iki penkerių metų (vietoj dvejų).

Belgijoje priklausomybė nuo narkotikų ir jos gydymas baudžiamajame procese yra suvokiami skirtingai – arba kaip mediacijos elementas, arba kaip nuosprendžio vykdymo sustabdymo (atidėjimo) priežastis. Tam, kad būtų priimtas pastarasis sprendimas, narkotikų vartotojas turi sutikti elgtis kitaip (nevertoti jokių narkotikų, sutikti atlikti šlapimo tyrimą, ieškoti darbo, aktyviai praleisti laisvalaikį, gydytis siekdamas visam laikui atsikratyti priklausomybės bei tai įrodyti ir t. t.). Prokuratūros lygmeniu baudžiamoji byla panaikinama po šešių mėnesių, jeigu asmuo vykdo paskirtą gydymą. Atsižvelgiant į visas išvardytas sąlygas, sunkiai įsivaizduojama, kad ilgą laiką narkotikus vartojantis asmuo galės laikytis visų šių sąlygų, nes tai reiškia visišką gyvenimo būdo pakeitimą. Gente yra sukurtas priklausomybės nuo narkotikų gydymo teismas, kuriame dirba teisėjai, prokurorai ir reabilitacijos nuo narkotikų tarnybos darbuotojai, turintys specialių žinių apie narkotikus.

Vokietijoje egzistuoja įvairūs požiūriai į priklausomybės nuo narkotikų gydymo (noro pasveikti) taikymą kaip įkalinimo alternatyvą. Į gydymąsi nuo priklausomybių gali būti atsižvelgta, priimant sprendimą dėl baudžiamojo proceso atidėjimo, kaip į probacijos priemonę. Šia priemone taip pat galima pakeisti laisvės atėmimo bausmę iki dvejų metų arba neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalį, neviršijančią dvejų metų. Tai taip pat pasakytina apie nusikalstamas veikas, padarytas dėl narkotikų vartojimo, arba kitas su narkotikais susijusias veikas (pvz., vagystę). Gydymas yra įskaitomas vietoj įkalinimo laiko, nesvarbu, ar gydymas sėkmingas, ar ne.¹²⁸

Kitos rūšies gydymas

Nors kitos gydymo rūšys buvo nurodytos valstybių, dalyvavusių projekte, ataskaitose, nė vienos iš jų negalima būtų vadinti įkalinimo alternatyva. Pavyzdžiui, Vokietijoje priimant sprendimą dėl bausmės vykdymo atidėjimo arba kaip probacijos priemonės gali būti taikomos kitos gydymo rūšys, pvz.,

128 Les bracelets électroniques avec GPS peuvent désormais être utilisés, RTBF, 2 janvier 2014. See also: C. De Man, E. Maes (promotor), B. Mine & R. Van Brakel (2009) *Possibilités d'application de la surveillance électronique dans le cadre de la détention préventive*, Rapport de recherche nr. 23, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie, Operationele Directie Criminologie, Brussels. http://nicc.fgov.be/upload/files/ODcriminologie/prononceetapplicationdespeineset-mesures/condamnationspenales/EINDRAPPORT_ET_VH_def%28rapport%29.pdf.

psichoterapija seksualinio pobūdžio nusikaltimus padariusiems asmenims arba asmenims, turintiems priklausomybę nuo azartinių lošimų.

Pataisos stovyklos: įprastai tokia bausmė yra trumpesnė, tačiau gali būti intensyvesnė už įkalinimą. Ši bausmė gali būti palyginta su tarnybos kariuomenėje režimu, kai, pavyzdžiui, reikia laikytis instrukcijų, treniruotis, dalyvauti mokymo programose, atlikti fizinius pratimus ir pan. Nė vienoje iš projekte dalyvavusių šalių tokia sankcija nėra numatyta.

Žalos atlyginimas (restitucija): įpareigojimas atlyginti materialinę arba nematerialinę žalą aukai

Belgijoje restitucija gali būti mediacijos proceso dalis (žr. toliau). Vo-kietijoje lygtinai nuteistas asmuo gali būti priverstas atlyginti nuostolį pagal savo galimybes – už nusikaltimo metu padarytą žalą. Tokia atlyginimo forma yra pagrindinė probacijos skyrimo (nuteisimo lygtinai) sąlyga ir ji leistina tik tuo atveju, jeigu yra naudinga nusikaltimo aukai. Paskirto žalos atlyginimo suma negali viršyti asmens, padariusio nusikalstamą veiką, finansinių gali-mybių. Be to, toks atlyginimas gali būti baudžiamojo proceso nutraukimo sąlyga. Įsipareigojimas atlyginti žalą taikomas ir lygtinio paleidimo iš įkali-nimo įstaigos atvejais. Jei yra pagrindas manyti, kad asmuo nevykdys šio įsipareigojimo, tai gali būti vertinama kaip teisinis argumentas atsisakyti paleisti asmenį iš įkalinimo įstaigos lygtinai. *Šiaurės Reino-Vestfalijos akte dėl įkalinimo įstaigų* yra numatytas sprendimo dėl įkalinimo sąlygų sušvel-ninimo, atsižvelgiant į kalinio pastangas atlyginti žalą, priėmimo galimybė. Ši priemonė taip pat yra naudinga tuo, kad kaliniai gali skirti savo laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu uždirbtus pinigus žalai atlyginti.

Ispanijoje žalos atlyginimas yra vertinamas kaip aplinkybė, švelninanti baudžiamąją atsakomybę, arba aplinkybė, kuria remiantis turi būti atsižvelg-ta nustatant lygtinio paleidimo datą arba sąlyga bausmę pakeisti švelnesne bausme. Tolesni „galinių durų“ priemonių pavyzdžiai neatskleidžia restitu-cijos kaip įkalinimo alternatyvos, tačiau rodo restitucijos stoką kaip laisvės atėmimo alternatyvų nenaudojimo priežastį.

Aukos ir nusikaltėlio mediacija. Neutralaus asmens (specialisto) tar-pininkavimas aukos ir nusikaltėlio santykių srityje, kuris gali prasidėti net anksčiau, negu teismas nuspręs, kas yra nukentėjęsysis, o kas – asmuo, kal-tas dėl nusikalstamos veikos padarymo.

Belgijoje prokuroras gali oficialiai nutraukti bylą ir baudžiamasis procesas bus oficialiai nutrauktas, jeigu įtariamasis priima mediacijos pasiūlymą ir vykdo mediacijos proceso sąlygas. Taip gali nutikti tiems nusikalstamas veikas padariusiems asmenims, kuriems, prokuroro manymu, turi būti skirta daugiausia iki dvejų metų laisvės atėmimo bausmė. Kitos pagrindinės mediacijos taikymo sąlygos: asmuo, kaltinamas (įtariamasis) padaręs nusikalstamą veiką, turi būti vyresnis nei 18 metų amžiaus, turi prisipažinti dėl padarytos nusikalstamos veikos ir būti pasirengęs bendradarbiauti. Nusikaltėlio pareiškimai mediacijos nėra panaudojami teisminiame procese tuo atveju, jei byla perduodama teismui. Taikant mediaciją gali būti numatomi įsipareigojimai: (1) atlyginti nuostolius už aukos patirtus sužalojimus arba sugadintus daiktus; (2) atlikti bent šešių mėnesių trukmės medicininį gydymą arba atitinkamą terapiją, jeigu nusikaltimas buvo padarytas dėl nusikaltėlio ligos arba priklausomybės nuo narkotikų ar alkoholio; (3) dalyvauti mokymo programoje (iki 120 val.); (4) atlikti viešuosius darbus (darbas visuomenės interesams) (iki 120 val.).

Tuo metu, kai mediacijos asistentas daugiausia atlieka parengiamuosius ir tarpininkavimo darbus, mediacijos magistratas vadovauja oficialiam posėdžiui, kuriuo užbaigiama procedūra. Ir pažeidėjas, ir auka turi teisę į teisininko pagalbą, o auka gali būti jo atstovaujama. Pasiiekto susitarimo sąlygos yra fiksuojamos oficialiame protokole (a *procès-verbal*). Pažeidėjui įvykdžius nustatytas sąlygas, surengiamas kitas posėdis (*procès-verbal*), kurio metu konstatuojama, kad viešasis kaltinimas yra panaikintas. Jeigu asmuo (pažeidėjas) nevykdo susitarimo sąlygų, tarpininkavimo magistratas gali perduoti jo bylą teismui, tačiau tai nėra oficialiai privaloma. Baudžiamosios mediacijos įgyvendinimas priklauso prokuratūros kompetencijai ir jos taikymas gana paplitęs kiekybiškai. Tačiau susirūpinimą kelia skirtingi ir tarpusavyje konkuruojantys įstatymo nustatyti mediacijos tikslai ir jų praktinis taikymas: matoma reakcija į nepilnamečių teisės pažeidimus, pagalbos aukoms teikimas ir visuomenės pasitikėjimo baudžiamosios justicijos sistema grąžinimas. Be to, nuolatinis diskusijų objektas yra pavojus išplėsti tinklą¹²⁹. Nors baudžiamoji mediacija oficialiai deklaruojama kaip baudžiamojo persekiojimo alternatyva, galima teigti, kad yra požymių, leidžiančių manyti, jog tai pirmiausia taikomo besąlygiško baudžiamojo proceso atsisakymo, o ne baudžiamojo persekiojimo alternatyva. Bylos, kurios buvo besąlygiškai

129 Cf. Burssens, D. (2012). Penal mediation in Belgium. Insights on the basis of registered data, Paper presented at the ESC Conference, 13th of September 2012, Bilbao (Spain).

nutrauktos, nebėra mediacijos, kaip visuomenės reakcijos formos, objektas. Nuo 2001 m. mediacijos taip pat buvo įdegtos įkalinimo įstaigose. Mediacija turi vykti abiejų pusių sutikimu. Nors valstybė remia tokios mediacijos organizavimą, šios priemonės įgyvendinimas taip pat kontroliuojamas dviejų privačių ne pelno siekiančių organizacijų (*Suggnome* ir *Mediante*) bei Federacinės mediacijos komisijos. Nėra tam tikrų taisyklių, kaip ir kada turi vykti mediacija. Įstatymas leidžia dalyvauti aukos arba nusikaltusio asmens artimiesiems, pvz., draugams arba sutuoktiniams, kuriems turėjo įtakos padarytas nusikaltimas. Tokia mediacija turi vykti kartu, tačiau atskirai nuo paties baudžiamojo proceso. Pasibaigus mediacijai galima (arba negalima) pasidalyti informacija su prokuroru arba teisingumo sistemos atstovu, atsižvelgiant į šalių tarpusavio susitarimą.

Bulgarijos baudžiamajame procese mediacija nėra įdiegta. Profesionaliame ir akademinėse bendruomenėse buvo svarstoma dėl mediacijos įdiegimo į probacijos sistemą, numatant sąlyga, kad ji galėtų būti taikoma visose baudžiamojo proceso stadijose.¹³⁰

Kaip „atkuriamojo teisingumo“ koncepcijos dalis¹³¹, **Vokietijoje** aukos ir kaltininko mediacija (AKM) yra reglamentuojama Baudžiamojo kodekso 46a straipsnyje ir įtvirtina ikiteisminę procedūrą sušvelninti baudžiamąją atsakomybę. Atsižvelgiant į šį aspektą, AKM gali būti vertinama kaip laisvės atėmimo alternatyva. Taikant AKM labiau atsižvelgiama į aukos interesus ir siekiama jį / ją aktyviai įtraukti teisinės kaltininko atsakomybės nustatymą. Kita vertus, AKM skatina nusikaltėlių prisiimti visišką atsakomybę už jo netinkamą elgesį ir savanoriškai atlyginti padarytą žalą. Pažymėtina, kad Vokietijos baudžiamoji teisė nereikalauja dalyvauti mediatoriui. Vis dėlto aukos ir kaltininko tarpininkavimas dažnai yra įtrauktas į profesionalias programas.

130 Director of the Directorate General ‘Execution of Penalties’ of the Ministry of Justice P. Vasilev (2003), Приложимост на пробацията в България [Applicability of Probation in Bulgaria]. Available at: <http://www.arspbg.org/doc1/doc11.htm>; S. Evtimov (2007), Правни възможности за утвърждаване на медиацията в пробационните служби [Legal Options for the Introduction of Mediation in Probation Offices]. In: Затворно дело [Prison Activities], No. 4/2007, p. 45–57; E. Madzharov (2007), Възможности за прилагане на медиацията в затворите и пробационните служби (български практики) [Possibilities for the Implementation of Mediation in Prisons and Probation Offices (Bulgarian Practices)], in: Затворно дело [Prison Activities], No. 4/2007, p. 3–32.

131 Dėl išsamesnės ataskaitos dėl aukos ir nusikaltėlio tarpininkavimo kaip atkuriamojo teisingumo įgyvendinimą iš Vokietijos perspektyvos žr. N. Bals (2010). Der Täter-Opfer-Ausgleich bei häuslicher Gewalt. Vermittlung und Wiedergutmachung auf dem Prüfstand, Baden-Baden, p. 81 et seqq.

Taigi nuo 1985 m. Vokietijoje buvo išplėtota daugiau nei 350 projektų, vienas trečdalis jų buvo skirtos suaugusiesiems ir jauniems pažeidėjams.¹³² Baudžiamojo kodekso 46a str. numatytas susitaikymas su nukentėjusiuoju yra atskirtas nuo finansinės restitucijos. Tuo tarpu kitos įvairios susitaikymo formos, svarstomos pagal Baudžiamojo kodekso str. 46a, ypač nusikaltno padarymo pripažinimas, aukos atsiprašymas, sužalojimų bei kitų materialinių ir nematerialinių nuostolių atlyginimas, pvz., suteikiant paslaugas, atliekant darbą ir pan.¹³³, yra nukreiptas vien tik į finansinę restituciją. 46 str. 1 d. nustatyta, kad kaltininkas, siekdamas sušvelninti paskirtą bausmę, turi iki galo atlikti restituciją ar didesnę jos dalį arba parodyti, kad stengiasi tai padaryti. 46 str. 2 d. įvirtinta, kad finansinė restitucija reikalauja esminių asmeninių kaltininko paslaugų – jis privalo visiškai arba kiek įmanoma daugiau atlyginti aukos patirtus nuostolius. AKM gali būti pradėta bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje, tačiau dažniausiai siūloma pradėti prieš pareiškiant oficialų kaltinimą ir nukreipiama į vietinę AKM programą.¹³⁴ Pažeidėjas informuojamas apie susitaikymo galimybę, nukentėjęs asmuo gauna vienkartinį pranešimą tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką padaręs asmuo sutinka, jog bus taikoma AKM. Nors prokurorui tenka pagrindinio iniciatoriaus vaidmuo, teismas, pats kaltininkas arba jo atstovas (gynėjas) taip pat gali pasiūlyti pradėti AKM procedūrą. Pastarasis netgi gali panaudoti AKM kaip gynybos strategiją.¹³⁵ Daugiau nei 80 proc. atvejų AKM yra pradedama iki teismo proceso stadijoje dar prieš paskelbiant oficialų kaltinimą ir apie 75 proc. atvejų AKM inicijuoja prokuroras. Daugiau nei pusė AKM atvejų buvo vykdyta dėl smurtinių nusikalstamų veikų, iš jų daugiau nei 40 proc. atvejų kaltininkas ir auka vienas kitą gerai pažinojo anksčiau. Apie 15 proc. aukų ir apie 30 proc. kaltininkų, su kuriais buvo susisiekta, atsisakė dalyvauti AKM procedūroje. Daugiau nei 80 proc. atvejų mediacijos procesas baigėsi abiejų šalių susitarimu. Tokie duomenys pateikti statistikoje, apimančioje maždaug 5 000 AKM atvejų per metus. Tai rodiklis, kuris patvirtina vis dar plačiai paplitusį įsitikinimą, kad AKM praktika yra tik nedidelė Vokietijos baudžiamosios

132 Iki to laiko Teisingumo ministerijos generalinio direktorato „bausmių vykdymas“. P. Vasilev (2003), Приложимост на пробацията в Т. Trenczek & S. Looe (2012). 'Mediation "made in Germany" – a quality product', Australasian Dispute Resolution Journal, No. 23, p. 67 et seq.

133 Meier B.-D. (2009). Strafrechtliche Sanktionen. 3rd ed., Berlin, p. 340.

134 Bals 2010.

135 Schmuck (2013). § 46 a StGB - Grundlagen und Verteidigungsansätze', Straßenverkehrsrecht, No. 7, p. 253–255.

justicijos sistemos priemonė. Kita nedidelio AKM taikymo atvejų skaičiaus priežastis galėtų būti organizacijų dalyvavimo renkant statistikos duomenis savanoriškumas. Tai turbūt yra vienintelė statistinė atkuriamojo teisingumo atvejų dokumentacija pasaulyje.¹³⁶

2012–2016 m. Lietuvos Vyriausybė planavo skatinti mediacijos sistemos plėtrą. Tačiau Lietuvos *Baudžiamajame kodekse* jau yra numatyta atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybė aukos ir nusikaltėlio susitaikymo atveju (BK 38 str.). BK 38 str. nustato, kad asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkų tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu: (1) jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir (2) savu noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, ir (3) susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu, ir (4) yra pagrindas manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Šiais pagrindais negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės recidyvistas, pavojingas recidyvistas, taip pat asmuo, kuris anksčiau jau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip susitaikęs su nukentėjusiu asmeniu, jeigu nuo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo mažiau nei ketveri metai. Jeigu asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, per vienerius metus padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų nusikaltimą arba be pateisinamų priežasčių nevykdo teismo patvirtinto susitarimo dėl žalos atlyginimo sąlygų ir tvarkos, teismas gali panaikinti sprendimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir spręsti dėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas.

Ispanijoje nėra „alternatyvaus teisingumo“ modelio arba „alternatyvių konflikto sprendimo formų“. Priešingai, Katalonijos regione nuo 1990 metų buvo atliekami bandomieji eksperimentai, kurie galiausiai lėmė tai, kad 2000 metais buvo sukurta pirma suaugusiųjų baudžiamosios mediacijos tarnyba.¹³⁷ Šiuo metu sistema vadinama „Mediacija ir baudžiamoji repara-

136 Hartmann A. (2013). „Täter-Opfer-Ausgleich - aktuelle Perspektiven“, in: D. Dölling & J.-M. Jehle (eds), Täter - Taten - Opfer: Grundlagenfragen und aktuelle Probleme der Kriminalität und ihrer Kontrolle, Mönchengladbach, p. 254et seq.

137 Martin J., Dapena, „Justícia reparadora: mediació penal per adults i juvenils“, en Casanovas P., Magre, J., & Lauroba, M. E., Llibre blanc de la mediació a Catalunya; Migreurop “CIE. Derechos vulnerados. Informe sobre los Centros de Internamiento de extranjeros en

cija“. Už sistemą yra atsakingas Generalinis bendruomenės ir nepilnamečių pažeidėjų bausmių vykdymo direktoratas (GBNPBVD). Kaltinamasis asmuo ir nukentėjusysis savanoriškai dalyvauja konfidencialiame dialogu ir komunikacija paremtame procese, siekdami gauti kompensaciją už patirtą žalą bei rasti sąžiningą konflikto sprendimą abiejų šalių naudai.¹³⁸ Mediacijos procesui vadovauja mediacijos ir baudžiamosios reparacijos komandos, kurias sudaro įvairių disciplinų specialistai (psichologai, socialiniai darbuotojai, teisininkai), turintys specialių žinių apie mediaciją ir baudžiamąją reparaciją. Katalonijoje yra 5 tokios mediacijos specialistų grupės. Pagal GBNNBVD, tokios priemonės yra sukurtos šiais tikslais: (a) mediacijos proceso šalims: užtikrinti konflikto sprendimo galimybę, atsižvelgiant į jų interesus ir poreikius, leidžiant kiekvienai šaliai išklaudyti ir būti išklaudytai bei jausti atsakingumą; suteikti galimybę atlyginti žalą (finansinė kompensacija, moralinė, asmeninė pagalba, pagalba veiksmais ir pan.), skatinant prisiimti asmeninę atsakomybę, suvokti neigiamus veikos padarinius bei laikytis įsipareigojimų ateityje; suteikti galimybę pamatyti padarytą žalą, ją atlyginti ir atgauti asmeninę ramybę visuomenei; (b) atkurti socialinę taiką; grąžinti bendruomenei teisingumo vykdymo funkciją; (c) teismui ir teisingumo administracijai: mažinti administracinių procedūrų ir baudžiamojo proceso išlaidas

Prašymą pradėti mediacijos procesą gali pateikti kiekviena šalis: auka arba kaltininkas (išskyrus seksualinio pobūdžio nusikalstamos veikos atvejus), jų atstovai, prokuroras, teisėjas, įkalinimo įstaigos gydymo padalinys ir t. t. Mediacija gali prasidėti bet kuriame baudžiamojo proceso ar bausmės vykdymo etape. Ši viešoji paslauga yra nemokama. Paskirtas mediatorius, gavęs prašymą ir yra sąlygos, leidžiančias pradėti procedūrą, surengia pokalbį su šalimis ir pradeda tiesioginės ar netiesioginės mediacijos procesą. Jeigu procedūra baigiasi šalių susitarimu, protokolais išsiunčiamas teisėjui įvertinti.

Neseniai Katalonijos kalėjimo administracija atliko mediacijos programos tyrimą, kuriame pabrėžiama, kad „tyrime dalyvavę nukentėjusieji teigiamai įvertino mediacijos procesą. Buvo išskirti šie svarbiausi mediacijos

España“. España. 2011, 599; for an empirical study of its implementation during the first 5 years, see “Mediación Penal adulta y Reincidencia”, (CEJFE, 2007) and for a recent study see Tamarit 2013.

138 http://www20.gencat.cat/portal/site/Justicia/menuitem.51bb51de98b3c1b6bd6b6410b0c0e1a0/?vgn_extoid=6803f31f87203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=6803f31f87203110VgnVC M1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default.

pranašumai: žalos atlyginimas ir turto atgavimas, nusikaltėlio atsiprašymas, galimybė papasakoti apie savo patirtį ir būti išklaustyta bei dalyvavimas sprendžiant konfliktą“.¹³⁹

Šeimos (bendruomenės) mediacija: mediacijos rūšis, kai įtraukiami ne tik auka ir kaltininkas, bet ir jų šeimos nariai arba ir kiti asmenys, kuriems turėjo įtakos padaryta nusikalstama veika, o procesui vadovauja profesionalus mediatorius.

Nė viena iš dalyvaujančių šalių savo pranešime nenurodė šeimos mediacijos kaip sankcijų taikymo sistemos elemento. **Vokietijoje** nepilnamečių pažeidėjų šeimos mediacija buvo įdiegta kaip modelinis projektas (vok. *Gemeinschaftskonferenzen* – GMK) Elmshorno mieste, Šlėzvingo-Holšteino žemėje.¹⁴⁰ Belgijoje atitinkama praktika buvo taikoma nepilnamečiams, padariusiems sunkesnius nusikaltimus¹⁴¹.

Palaikymo ir atsakingumo grupės (PAG): savanoriai, padedantys (seksualiniams) pažeidėjams įsilieti į visuomenę, paleidus juos iš įkalinimo įstaigos, suteikiant jiems profesionalią priežiūrą.

2011 m. **Belgijoje** buvo įdiegtas bandomasis PAG projektas, kurį finansavo Europos komisija (Daphne III programa). Projekte dalyvauja *Justitiehuis Antwerpen* (Antverpeno teisingumo rūmai). Projekto partneriai taip pat yra organizacija, kuri specializuojasi seksualinių smurtautojų gydymo srityje¹⁴² ir kuri atlieka koordinavimo funkciją, bei Antverpeno universitetas, atliekantis rizikos vertinimus. Buvo organizuota nacionalinė žiniasklaidos kampanija

139 Tamarit, J. M. “Avaluació del programa de mediació penal d’adults del Departament de Justícia de Catalunya”, CEJFE, 2013. The report is accessible in Spanish and Catalan at: http://www20.gencat.cat/portal/site/Justicia/menuitem.6a30b1b2421bb1b6bd6b6410b0c0e1a0/?vgnnextoid=9018f8114549_5410VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=9018f81145495410VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default.

140 Otmar Hagemann (2009). „Gemeinschaftskonferenzen“ in Elmshorn – the First German Family Group Conferencing Project in Criminal Matters in: /Peter Schäfer/Stephanie Schmidt (Eds.), *Victimology, Victim Assistance and Criminal Justice Perspectives shared by international Experts at the Inter-University Centre of Dubrovnik*. Mönchengladbach: Fachhochschule Niederrhein Verlag.

141 Inge Vanfraechem/Lode Walgrave (2005): *Conferencing Serious Juvenile Delinquents in Belgium*. <http://www.restorativejustice.org/editions/2005/March/belgium>; Inge Vanfraechem (2002): *Implementing Conferencing in a Legalistic Country*, Paper to be presented at the Third International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, „Dreaming of a New Reality“, Minneapolis, http://www.iirp.edu/pdf/mn02_vanfraechem.pdf.

142 <http://www.cawantwerpen.be/cosa-cirkels-voor-ondersteuning-samenwerking-en-aanspreekbaarheid>.

siekiant pritraukti bei apmokyti dvidešimt savanorių. PAG yra orientuotos į seksualinius nusikaltimus padariusius asmenis, kurių rizika pakartotinai nusikalsti yra didelė arba vidutinė ir kurie yra paleisti po sulaikymo ir / arba gydymo. Tai yra visiškai naujas požiūris į šios ypatingos nusikaltėlių kategorijos palaikymą ir stebėjimą Belgijoje.¹⁶⁶ Iki šiol buvo sukurtos bei Belgijos teisingumo ministerijos Kriminalinės policijos departamento įvertintos trys PAG.¹⁶⁷ Atsižvelgiant į vertinimo rezultatus, planuojama priimti sprendimą dėl galimo jų plėtros įgyvendinimo visame Flandrijos regione bei nacionaliniu lygmeniu.

Bulgarijoje PAG nėra reguliuojama įstatymo, tačiau ši priemonė vis tiek gali būti neoficialiai įgyvendinama NVO. Tačiau dalyvauti čia neprivalu.

Įsakymas dėl išsiuntimo: sprendimas panaikinti užsieniečiui duotą leidimą gyventi šalyje dėl nusikaltimo padarymo arba įtarimo padarius nusiikalstamą veiką.

ir

Deportacija: fizinis užsieniečio išsiuntimas iš šalies dėl nusikaltimo padarymo arba įtarimo padarius nusiikalstamą veiką, arba esant įsakymui dėl išsiuntimo.

Išsiuntimas nėra laisvės atėmimo alternatyva, nes buvimo tam tikroje šalyje leidimo atėmimas neturi tiesioginio poveikio laisvės atėmimui. Tačiau išsiuntimas dažnai yra pirmas žingsnis prieš tikrą asmens deportaciją. Šalies palikimas gali būti laikoma įkalinimo alternatyva, jeigu ji įvyksta prieš baigiantis laisvės atėmimo bausmės terminui. Akivaizdu, kad čia dažnai iškyla žmogaus teisių klausimas, ypač jeigu asmuo nenori išvažiuoti iš šalies.

Bulgarijoje išsiuntimas taikomas tais atvejais, kai užsienietis padaro nusiikalstamą veiką Bulgarijoje ir teismas nusprendžia, kad bausmės atlikimo metu šis asmuo negali likti šalyje. Vidaus reikalų ministerija užsieniečius, kuriems paskirtas išsiuntimas arba deportacija, apgyvendina specialiuose užsieniečių sulaikymo centruose. Užsieniečiai, kurie turi būti iššūsti arba kurie laukia deportacijos, kurių tapatybės valdžia negali nustatyti, kurie trukdo valdžios institucijų darbui arba kurie gali pabėgti, gali būti sulaikyti ir apgyvendinti šiuose specialiuose centruose. Toks sulaikymas gali trukti tol, kol sulaikymo sąlygos neišnyks, tačiau ne ilgiau kaip šešis mėnesius. Išskirtiniais atvejais, pvz., vėluojant išsiuntimo / deportacijos dokumentams, buvimo specialiame cente trukmė gali būti pratęsta daugiausia šešiams mėnesiams (siekiant ilgiausios 12 mėnesių trukmės). Užsienio piliečiai negali būti depor-

tuojami į tas šalis, kur jų gyvybei arba laisvei gresia pavojus, arba ten, kur jie yra persekiojami, kur su jais yra žiauriai arba nežmonišškai elgiamasi. Šie faktai turi būti nustatyti teismo sprendimu, tačiau nėra specialių taisyklių, nurodančių teismo kompetenciją ir tinkamas procedūras šiuo klausimu. Tokie asmenys turi nueiti į policijos komisariatą ir gauti leidimą įsidarbinti vietoje, kol nebus rasta saugi trečioji šalis jiems deportuoti. Jeigu yra objektyvios priežastys, neleidžiančios deportuoti asmens (pvz., teisiniai arba techniniai sunkumai, arba sveikatos problemos), deportacija atidedama, kol šios priežastys išnyks.

Pagal **Vokietijos** įstatymus, atsižvelgiant į *Akto dėl gyvenamosios vietos (Aufenthaltsgesetz)* 53 ir kitus skyrius, užsienietis gali būti išsiųstas, jeigu jis padaro nusikalstamą veiką ir dėl to kelia pavojų visuomenės tvarkai bei saugumui. Tam, kad būtų gautas privalomas deportavimo leidimas, užsieniečiui turi būti paskirta bent trejų metų laisvės atėmimo bausmė (arba už kelių nusikaltimų padarymą trejų metų bausmė penkerių metų laikotarpiu), laisvės atėmimo bausmė be galimybės skirti lygtinį nuteisimą už nusikaltimą, padarytą pagal *Aktą dėl narkotinių medžiagų*, bausmė už viešosios tvarkos pažeidimą arba už kontrabandos gabenimą. *Akto dėl gyvenamosios vietos* 54 skyrius numato kelis atvejus, kada užsienietis privalo būti išsiųstas. Tai bent dvejų metų laisvės atėmimo bausmė be lygtinio nuteisimo galimybės, nelegali prekyba narkotikais, smurtas prieš asmenis, turto sunaikinimas arba sugadinimas, terorizmą remiančių organizacijų palaikymas ir kiti valstybei pavojingi nusikaltimai. Kalbant apie savarankišką išsiuntimą, įvairių nusikaltimų klausimas tampa pagrindinis. Apskritai atsakingos už užsienietį valdžios institucijos leidžia išsiųsti asmenį, jeigu jo buvimas kenkia visuomenės saugumui, įstatymams bei tvarkai arba kitiems esminiams Vokietijos Federacinės Respublikos interesams. Tačiau faktinės išsiuntimo sąlygos priklauso ir nuo ankstesnio asmens gyvenimo statuso ir įsišaknijimo šalyje. Pagal įsakymo dėl išsiuntimo tvarką galiojimas gyventi dabartinėje buvimo vietoje baigiasi ir asmuo privalo per tam tikrą laiką išvykti iš šalies. Tokia prievolė yra susijusi su laikino pakartotinio įvažiavimo į šalį draudimu, todėl užsienietis negali oficialiai įvažiuoti į Vokietiją tam tikrą laiką. Jeigu jis ignoroja įsipareigojimą išvykti iš šalies, tuomet prasideda deportacijos procedūra. Suplanuotos deportacijos atveju Užsienio reikalų ministerija turi gauti prokuroro leidimą, o šis turi pasverti valstybės interesą asmenį išsiųsti ir savo kaip prokuroro interesą siekiant asmens baudžiamojo persekiojimo bei įkalinimo.

Laikas tarp sprendimo dėl išsiuntimo priėmimo ir faktinės deportacijos turi neigiamą poveikį kalėjimo režimui, pavyzdžiui, tam tikrų nuolaidų suteikimas (pvz., galimybė kelioms valandoms išeiti iš kalėjimo) yra nepageidautinas ar net visai neįmanomas. Jeigu išsiunčiamas užsienietis, kurio deportavimo klausimas yra nagrinėjamas, jau buvo įkalintas, *Vokietijos baudžiamųjų procedūrų kodekso* 456a skyrius siūlo galimybę sustabdyti laisvės atėmimo bausmės vykdymą ir deportuoti kalinį į jo gimtąją šalį. Pagal 456a skyrių, prokuratūra yra atsakinga už priimtą sprendimą ir turi apsvastyti, pavyzdžiui, ypač žalingą įkalinimo poveikį socialiai ir kultūriškai neintegruotiems kaliniams, neturintiems gerų vokiečių kalbos įgūdžių¹⁴³. Šiame kontekste turi būti pabrėžta, kad 456a skyriuje numatytas tik laisvės atėmimo bausmės vykdymo sustabdymas. Užsieniečiui grįžus į Vokietiją, bausmės vykdymas gali būti atnaujintas. Sprendimas gali būti priimtas be nuteistojo asmens sutikimo.

Ispanijoje administracinis sprendimas gali įsiterpti į galutinio baudžiamąjo proceso nuosprendžio priėmimą, taip pertraukiant jo normalią eigą. Tai yra įmanoma, kai laisvės atėmimo bausmė iki šešerių metų arba kitos sankcijos, skirtos už baudžiamąjį nusižengimą arba nusikaltimą, atsiranda administracinio proceso metu (*Pagrindinio įstatymo dėl užsieniečių* 57.7 str. (PĮU). Išsiuntimą gali vykdyti valdžios institucijos teismui leidus. Tai reiškia, kad sankcijų pakeitimas vyksta neperžengiant baudžiamąjo proceso ribų ir tai nėra bausmės pakeitimas visa apimtimi. Pagal PĮU 57.2 str., išsiuntimas yra numatomas tada, kai užsienietis jau buvo nuteistas už įstatymo pažeidimą Ispanijoje arba kitoje šalyje ir jam buvo paskirta tokia bausmė, kuri jo nacionalinėje teritorijoje yra lygi vieneriems laisvės atėmimo metams, jeigu jo baudžiamoji byla nebuvo perkelta. Baudžiamasis kodeksas numato, kad jeigu laisvės atėmimo iki šešerių metų bausmė yra skirta oficialios gyvenamosios vietos neturinčiam užsieniečiui, jis gali būti išsiųstas iš Ispanijos į savo gimtąją šalį (89 str.) be teismo leidimo. Tokiu atveju nuosprendžio įvykdymas yra oficialiai laikomas bausmės pakeitimu ir suvokiamas kaip baudžiamosios priemonės alternatyva, net jeigu išsiuntimas nėra oficialiai laikomas bausme pagal bausmių sąrašą, nustatytą Ispanijos baudžiamąjo kodekso 33 straipsnyje.

143 Graebisch C. Anh § 175 StVollzG', in: J. Feest & W. Lesting (eds), StVollzG, Kommentar zum Strafvollzugsgesetz (AK-StVollzG), 6th edition, Cologne, marg. no. 34.

Be to, nuteistojo asmens, kuris jau atlieka laisvės atėmimo bausmę (naujos Baudžiamojo kodekso normos, leidžiančios teisėjui paskirti asmens deportavimą po nuosprendžio paskelbimo nuteistajam sutikus), deportavimas reiškia, kad yra paskirta dviguba bausmė (prie kurių gali būti priskirta ir trečia, draudimas įvažiuoti į šalį 5–10 metų laikotarpiu). Kritinis požiūris į dvigubos bausmės egzistavimą bei tokio reguliavimo prieštaravimas rehabilitacijos tikslams buvo pripažintas keliuose Ispanijos Aukščiausiojo Teismo sprendimuose (pvz., vasario 20 d. Nr. 125/2008 arba birželio 22 d. Nr. 617/2010).

Dalinis laisvės atėmimas /atviras kalėjimas

Bulgarijoje yra atviri bendrabučio tipo kalėjimai, tačiau tai yra tik lengvesnio kalinimo režimo įkalinimo įstaigos.

Belgijoje vadinamasis ribotas sulaikymas leidžia kaliniui dienos metu išėiti iš įkalinimo įstaigos (ne ilgiau nei 12 val.), nueiti į mokymo programos kursą, į darbą arba aplankyti artimuosius. Vakare ir naktį jis privalo būti laisvės atėmimo vietoje. Ribotas sulaikymas gali būti skiriamas tik prieš šešis mėnesius iki galimo paleidimo lygtinai. Per įkalinimo įstaigos administraciją kalinys turi pateikti raštišką prašymą bausmių vykdymo teismui (*Tribunal de execution des peines*). Skirdamas šią sankciją teismas gali nustatyti sąlygas, kurių nuteistasis asmuo privalo laikytis.

Kadangi Vokietijoje atviri kalėjimai skiriasi nuo kitų įkalinimo įstaigų tik saugumo statusu (režimu), jie neturėtų būti laikomi laisvės atėmimo alternatyva. Priešingai, psichiatrijos ar toksikologijos klinikose galima gyventi atskiroje palatoje ir tuo pat metu oficialiai atlikti bausmę. Panašios nuostatos ir numatytos nepilnamečių nusikaltėlių įstatyme, kurios leidžia formaliai įtvirtinti kalinio statusą, o iš tikrųjų gyventi jaunimo gerovės įstaigoje arba centre (91 skyr. 3 str., *Nepilnamečių teismo aktas*).

Lietuvoje yra viena atviroji kolonija. Kaliniai gali būti įpareigoti atlikti jiems skirtą laiką atviroje kolonijoje, jeigu jie nuteisti už neatsargų nusikaltimą ar apysunkį tyčinį nusikaltimą. Nuteistieji, kurie atliko savo bausmę pataisos namuose ir kurie gali būti paleisti prieš laiką nepaėjęs vieneriems metams, atsižvelgiant į jų nusikalstamo elgesio riziką, elgesį laisvės atėmimo metu ir kitas aplinkybes, taip pat gali būti perkelti į atvirąją koloniją, kad išbūtų likusį laiką. Atvirose kolonijose nuteistieji: 1) laikomi be apsaugos, bet yra prižiūrimi; 2) nuo kėlimosi iki miego laiko turi teisę laisvai vaikščioti

nustatytoje teritorijoje; 3) gali turėti su savimi pinigų ir vertingų daiktų, be apribojimų naudotis pinigais; 4) gali be apribojimų gauti pasimatymus, pašto ir perduodamus siuntinius, smulkiuosius paketus su spauda, gauti ir siųsti laiškus, skambinti telefonu; 5) jeigu yra būsto sąlygos, gali gyventi šalia atviros kolonijos su savo šeimomis; 6) kolonijos administracijos leidimu gali be priežiūros išvykti už kolonijos teritorijos ribų, bet tik Lietuvos Respublikos teritorijoje, jeigu to reikia dėl jų darbo pobūdžio arba gydymosi ar mokymosi; 7) jeigu neturi galiojančių nuobaudų, kartą per savaitę gali iki dviejų parų ne darbo metu parvykti į namus. Šios išvykos leidžiamos atviros kolonijos direktoriaus įsakymu. Kelionės išlaidas apmoka patys nuteistieji arba jų artimieji giminaičiai; 8) jeigu neturi galiojančių nuobaudų, kasmetinių atostogų metu gali parvykti į namus.¹⁴⁴

Socializacijos centras – tai bendrojo ugdymo mokykla, vykdanči vidurinio ugdymo programą. Atsižvelgiant į baudžiamąsias bylas, vidurinio ugdymo programa gali būti skirta vaikams, kurie padarė nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, bet kurie negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn dėl amžiaus ir atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, arba jeigu jiems buvo taikoma auklėjamoji priemonė, t. y. jie buvo apgyvendinti specialiaame pataisos centre.¹⁴⁵

2005 metais **Ispanijos** kalėjimo administracija, susidūrusi su nesustabdomai didėjančiu kalinių skaičiumi (nauji kalėjimai, kuriuose turėjo tilpti 1 000 ar 2 000 kalinių, negalėjo tenkinti taip greitai didėjančios paklausos), sukūrė planą išplėsti atvirą koloniją, numatydama 32 socialinės integracijos centrus ir trijų pagrindinių skyrių statybą. Šiuose centruose nuteistieji gali atlikti bausmę atviru režimu (tai nėra alternatyvi baudžiamoji priemonė), taip pat jiems taikomos priežiūros priemonės. Bet kuriuo atveju dėl ekonominės krizės šis planas nebuvo įgyvendintas.

Kiti praktikos pavyzdžiai

Be kitame skyriuje pateikiamų gerosios praktikos pavyzdžių, projekto kolegos pateikė šiuos jų atstovaujimų valstybių praktikos pavyzdžius:

- Projekto partnerių pateiktose ataskaitose apie Belgiją ir Vokietiją užsimenama apie „galinių durų“ (*back door*) priežiūros priemones: Belgijoje – prižiūrimas paleidimas su vyriausybės (valdžios) žinia,

144 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, str. 90, 91.

145 Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 8 str.

o Vokietijoje – elgesio priežiūra. Pastaroji priemonė dažniausiai taikoma tada, kai nuteistasis yra atlikęs bent dvejų metų (vienerių metų seksualinio nusikaltimo atveju) laisvės atėmimo bausmę ir įvykdęs pataisymo ir saugumo priemones, taip pat kai kuriais kitais specialiais atvejais.

- Šią priemonę užtikrina žemių (*Länder*) institucijos, dažniausiai bendradarbiaudamos su probacijos tarnybomis (2012 m. – daugiau kaip 33 000 atveju, kuriems būdinga didėjimo tendencija). Elgesio priežiūra gali trukti nuo dvejų iki penkerių metų ar net be apribojimų, jeigu asmuo nesutinka būti gydomas mediciniškai arba vaistais, arba nevykdo šios probavimo priemonės, kurią jis / ji sutiko vykdyti. Belgijoje ši priemonė gali būti taikoma asmenims: a) kurie buvo nuteisti kelis kartus (recidyvistai); b) arba kurie padarė seksualinius nusikaltimus. Ši papildoma bausmė gali būti paskirta mažiausiai penkeriems metams ir daugiausiai 20 metų. Abi priemonės nėra įkalinimo alternatyvos, nes jos dažniausiai taikomos jau asmeniui atbuvus visą įkalinimo laiką, be to, čia nėra jokių „paleidimų prieš terminą“.

Lietuvoje taikomos šios priemonės:

- Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą. Asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu yra asmens, kuris vertas teismo pasitikėjimo, prašymas perduoti kaltininką jo atsakomybei pagal laidavimą. Laidavimas gali būti paskirtas su užstatu arba be jo. Asmuo teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, jeigu: 1) jis pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką ir 2) visiškai pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, ir 3) bent iš dalies atlygino ar pašalino padarytą žalą arba įsipareigojo ją atlyginti, jeigu ji buvo padaryta, ir 4) yra pagrindas manyti, kad jis visiškai atlygins ar pašalins padarytą žalą, laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Visos minėtos sąlygos turi būti įvykdytos. Laiduotojais gali būti kaltininko tėvai, artimieji giminaičiai ar kiti teismo pasitikėjimo verti asmenys. Teismas, priimdamas sprendimą, atsižvelgia į laiduotojo asmenines savybes ar veiklos pobūdį ir galimybę daryti teigiamą įtaką kaltininkui. Laidavimo terminas nustatomas nuo vienerių iki trejų metų. Užstatas grąžinamas pasibaigus laidavimo terminui, jeigu asmuo, už kurį buvo laiduota,

per teismo nustatytą laidavimo terminą nepadarė naujos nusikalstamos veikos. Laiduotojas turi teisę atsisakyti laidavimo. Šiuo atveju teismas, atsižvelgdamas į laidavimo atsisakymo priežastis, sprendžia dėl užstato grąžinimo, taip pat dėl asmens baudžiamosios atsakomybės už padarytą nusikalstamą veiką, kito laiduotojo paskyrimo ar asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės.

- Jeigu asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, laidavimo metu padarė naują baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų nusikaltimą, teismas gali panaikinti sprendimą atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ir spręsti dėl šio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas veikas. Jeigu asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, laidavimo metu padarė naują tyčinį nusikaltimą, ankstesnis sprendimas atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės nustoja galioti ir sprendžiama dėl šio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas.
- Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra lengvinančių aplinkybių. Asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą arba neatsargų nusikaltimą, teismo motyvuotu sprendimu gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu: 1) jis pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką ir 2) yra ne mažiau kaip dvi šio kodekso 59 straipsnio 1 dalyje numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, 3) nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių.

7.2. Geroji valstybių praktika

Toliau pateikiami valstybių, dalyvavusių projekte, gerosios praktikos pavyzdžiai.

7.2.1. Belgija

Belgijoje galima išskirti darbo baudą. Skiriant ją teistumo įrašas nedaromas. Ji buvo įdiegta sprendžiant kalėjimų perpildymo klausimą ir suvokiama kaip trumpalaikio laisvės atėmimo pakeitimas. Darbas tapo pagrindine bausme, baudžiamojo poveikio priemone, kuri skiriama atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą, kaip tai buvo iki tol. Taip pat teismas kartu paskelbia subsidiarią bausmę, kuri taikoma tik tuo atveju, jei nuteistasis nevykdo jam

paskirtos darbo bausmės. Ši subsidiari bausmė gali būti laisvės atėmimas arba bauda. Jei darbo bausmė nevykdoma, prokuroras sprendžia, ar nuteistasis turi vykdyti subsidiarią bausmę (visiškai arba iš dalies), kurią jam numatė teismas. Priimdamas sprendimą prokuroras atsižvelgia į valandų, kurias nuteistasis dirbo vykdydamas bausmę, skaičių.¹⁴⁶ Šios bausmės kaip pagrindinės įtvirtinimas kritikuotinas. Ją vis dažniau linkstama skirti dėl pažeidimų, dėl kurių anksčiau nebuvo pradedamas baudžiamasis persekiojimas arba dėl kurių buvo atidėtas skiriama bausmės vykdymas. Šia sankcija nusikaltėlis yra priverčiamas neatlygintinai dirbti laisvalaikiu. Darbo baudos gali svyruoti nuo 20 iki 300 val. Policijos teismai gali taikyti 20–45 valandų darbo bausdas, o pataisos įstaigų teismai – 46–300 val. Darbo bausmės gali būti atliekamos tik viešaisiais darbais valstybės, savivaldybių, provincijų, bendruomenių ar jų regionų arba pelno nesiekiančių asociacijų ar socialinių, mokslo arba kultūros pagrindais.¹⁴⁷

Kitas gerosios praktikos Belgijoje pavyzdys ateina iš Teisingumo rūmų institucijų (Maisons de Justice, 1999 m. birželio 13 d. aktas)¹⁴⁸. Belgijoje yra 28 teisingumo rūmai. Šios institucijos taiko alternatyvias priemones ir jie yra savarankiški departamentai prie Teisingumo ministerijos, nepriklausomi nuo kalėjimų administracijos. Jų darbas neapsiriboja tik baudžiamosiomis bylomis, jie padeda piliečiams ir kitais teisės klausimais. Teisingumo rūmų darbo krūvis apima labai daug bylų, tačiau biudžetas yra tris kartus mažesnis negu kalėjimų administracijos. Nuo 2006 m. Teisingumo rūmų įgaliojimai buvo išplėsti, taigi jų baudžiamųjų priemonės vykdymo sritys apima darbo bausdas, elektroninį stebėjimą, ribotą suėmimą, laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą, lygtinį paleidimą iš įkalinimo įstaigos, internavimą, nuteistųjų, turinčių psichikos sutrikimų, lygtinį paleidimą ir pan. Nuteistųjų, kuriems taikomos šios priemonės, priežiūrą ir kontrolę nuo 1999 m. atlieka teisėjų padėjėjai. Vieni jų turi aukštąjį išsilavinimą socialinio darbo, socialinio konsultavimo, socialinės slaugos srityse, kiti – socialinių mokslų, tokių

146 Žr.: <http://www.peinedetravail.be/fr>.

147 Bėgant metams, buvo sukurtas įvairių mišrių formų bendradarbiavimas tarp Teisingumo ministerijos ir savanorių, ne pelno organizacijų bei socialinių paslaugų teikėjų. Buvo priimti specialūs susitarimai ir taikomos su jais susijusios viešosios subsidijos.

148 2006 m. birželio 17 d. įstatymas, iš dalies galiojantis nuo 2007 m. vasario 1 d. ir visa apimtimi galiojantis nuo 2008 m. birželio 1 d., numatė naujus principus, tarp kurių yra ir Bausmių vykdymo teismų sukūrimas. Dauguma paleidimo būdų, pavyzdžiui, dalinis su laikymas, elektroninis stebėjimas, lygtinis paleidimas dabar skiriamas ir atšaukiamas šių teismų.

kaip kriminologija, psichologija, sociologija ir pedagogika, srityse. Justicijos padėjėjo užduotys yra lydėti ir padėti nuteistajam užtikrinti, kad būtų laikomasi nustatytų sąlygų, ir pranešti, kaip jos vykdomos, teisinėms institucijoms. Užduotys yra atliekamos turint tam tikros teisinės institucijos (teisėjo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, kalėjimo administracijos ir kt.) įgaliojimą. Šis įgaliojimas yra labai svarbus, nes apibrėžia justicijos padėjėjo intervencijos būdą ir mastą.

7.2.2. Bulgarija

Gerosios Bulgarijos praktikos kontekste šioje šalyje vyrauja priemonės laisvės atėmimo bausmei sutrumpinti. Savanoriškas darbas kalėjime apibūdinamas kaip reali įkalinimo alternatyva, nes ši priemonė naudojama siekiant sutrumpinti laisvės atėmimo bausmę. Šis veiksnys gali motyvuoti kalinius dirbti savanoriškai. Tai taip pat naudinga įkalinimo įstaigai, nes kaliniai atlieka remonto ir valymo darbus. Be to, ir visuomenė iš kalinių darbo gauna tam tikrą naudą, pvz., kaliniai dalyvauja šalinant stichinių nelaimių (potvynio) padarinius.

Kita dėmesio verta praktika yra mokymasis (studijos), profesinis mokymas ar dalyvavimas profesinės kvalifikacijos kėlimo kursuose. Studijavimas (mokymasis) dalyvavimas mokymo programose taip pat taikoma kaip priemonė, kuri sutrumpina kalinimo laiką. Dalyvavimas 16 mokyklos pamokų sumažina bausmę tris dienas. Jei kalinys praleidžia tris ar daugiau pamokų per savaitę arba pažeidžia klasėje drausmę, savaitinis bausmės laiko sumažinimas gali būti atšauktas. Sėkmingai išlaikyti du kartus per metus metiniai ar kvalifikacinio laipsnio egzaminai, kiekvienas yra lygus penkioms darbo dienoms (įvertinant pasirengimo laiką).

Kaliniai, lankantys mokyklą, gali tuo pat metu dirbti mokyklos dirbtuvėse iki keturių valandų per dieną. Kaliniams, kurie ir studijuoja, ir dirba, dienos sumuojamos, bet negali viršyti 22 dienų per mėnesį. Per 2013–2014 mokslo metų laikotarpį Bulgarijos įkalinimo sistemoje veikė septynios mokyklos bei keturių mokyklų filialai.¹⁴⁹ 2013 m. rugsėjį mokyklą lankančių kalinių iš viso buvo 1 744 (102 kaliniais daugiau negu 2012 m.). Kadangi didelės dalies kalinių išsilavinimas yra žemas, ši laisvės atėmimo bausmės trukmės

149 Teisingumo ministerija. Ataskaita dėl Teisingumo ministerijos patvirtintų politikos krypčių ir programų įgyvendinimo nuo 2013 01 01 iki 2013 12 31, Sofija, 2014.

sumažinimo galimybė padeda padidinti nuteistųjų išsilavinimo lygį ir motyvoja kalinius mokytis.

Atsižvelgiant į tai, kad probacijos sistema yra neišplėtota, probacija ir lygtinis paleidimas nėra vertintini kaip vertinga praktika. Be to, galima pridurti, kad lyginant probacijos ir įkalinimo skaičius, prieš įvedant probaciją ir ją įvedus 2005 metais, matyti, jog probacijos tinklas Bulgarijoje buvo išplėstas (kalinių skaičius nesumažėjo).

7.2.3. Vokietija

Vokietijoje kaip gerąją praktiką galima vertinti *diversion* institutą su tam tikromis sąlygomis ar priemonėmis. Nors tai nėra tiesioginė įkalinimo alternatyva, ji leidžia prokuratūrai ir teismui duoti nepilnamečiams (taip pat ir suaugusiems) laiko apmąstyti savo elgesį. Remiantis anksčiau (3 skyriuje) aptarta *Cambell* apžvalga, *diversion* (diversijos) priemonė yra veiksmingesnė, palyginti su įprastinėmis baudžiamosiomis procedūromis. Problema, susijusi su sprendimais nutraukti procesą Vokietijoje, yra ta, kad šiems sprendimams nėra apeliacijos teisės. Nors asmuo oficialiai ir nėra pripažįstamas kaltu, tai vis dėlto neprilygsta išteisinamajam nuosprendžiui – tai ypač svarbu tais atvejais, kai asmuo, kuriam nutrauktas procesas, iš tikrųjų yra nekaltas.

Kitas svarbus žingsnis – daugumos eismo taisyklių pažeidimų dekriminlizavimas, juos „išimant“ iš baudžiamosios teisės taikymo srities (1970 metais). Tik pagrindiniai pažeidimai, tokie kaip vairavimas sunkiai apsvaigus nuo alkoholio / narkotikų ar vairavimas be vairuotojo pažymėjimo priklauso į baudžiamosios teisės reguliavimo sričiai. Daugumai pažeidimų taikoma administracinių nuobaudų sistema (nuobaudos nėra pagrįstos faktinėmis asmens pajamomis). Vis dėlto toks (ir kiti panašūs) pažeidimas kaip važiavimas viešuoju transportu be bilieto vis dar yra vertinamas kaip baudžiamasis nusizengimas, kuriam taikomas baudžiamasis įstatymas. Yra ir kitų smulkių bei savo turiniu labiau administracinio pobūdžio pažeidimų, kurie vis dar laikomi nusikalstamomis veikomis.

Viena iš gana dažnai naudojamų priemonių yra nuo narkotikų priklausomų asmenų gydymas vietoj įkalinimo (apie 11 000 atvejų per metus).¹⁵⁰ Ši priemonė leidžia atidėti (sustabdyti) bausmės arba likusios jos dalies vykdy-

¹⁵⁰ Körner-Patzak (2012), *Betäubungsmittelgesetz*, 7th ed. Munich, § 35 margin no. 41-2.

mą, jei bausmės (ar jos likusios dalies) trukmė yra ne ilgesnė nei dveji metai, o nusikalstama veika buvo padaryta apsvaigus nuo narkotikų arba jos padarymas buvo susijęs su narkotikais (išskyrus opijų). Gydomo laikas yra įskaitomas vietoj įkalinimo laiko, neatsižvelgiant, ar gydymas sėkmingas. Tai yra svarbu, nes maždaug pusę visų gydymo atvejų sudaro atvejai, kai gydymas nutraukiamas dėl priklausomybės ligų problemų. Be to, baudžiamasis procesas gali būti nutrauktas arba nuosprendis gali būti atidėtas (sustabdytas) skiriant išorinį gydymą ir įskaitant gydymo pakeitimą.¹⁵¹ Tačiau pastarasis reguliavimas, nors tai būtų reali laisvės atėmimo alternatyva, yra taikomas labai retai, ir nuo 2001 iki 2011 metų šios normos taikymas sumažėjo 76 proc.¹⁵²

Pagrindinė tokio gydymo problema yra ta, kad vieta ir apmokėjimas (pagal socialinio draudimo sistemą) turi būti organizuoti pačių kaltinamųjų arba įkalinėtų asmenų. Tai įgyvendinti jiems yra sunku, kai kurioms asmenų grupėms gali tapti neišsprendžiama problema, pvz., imigrantams, asmenims, neturintiems nuolatinės gyvenamosios vietos, ir kt. Kita problema yra ta, kad šis reguliavimas nėra taikomas asmenims, turintiems priklausomybę nuo alkoholio.

Kita dėmesio verta praktika yra laisvės atėmimo bausmė, atliekama įkalinimo įstaigos išorėje, tačiau liekanti įkalinimo sistemoje. Vienu požiūriu atvirų kalėjimų Vokietijoje yra tik švelnesnis režimas negu kitų kalėjimų ir todėl jie tikrai neturėtų būti vertinami kaip laisvės atėmimo alternatyva. Kitu požiūriu, ypač kalbant apie teismo psichiatrijos ar abstinencijos klinikas, yra galimybė gyventi gydymo skyriuje arba nuosavame bute bei oficialiai būti įkalinamam. Esant šiai kalinimo formai, įvairiais lygiais gali būti nustatomi specialios dienotvarkės ir ataskaitų teikimas. Sprendimą dėl tokios kalinimo formos taikymo priima teismo ekspertizės (teismo medicinos) institucija (*forensic institution*). Šiuos sprendimus galima apskųsti apygardos baudžiamajam teismui, tačiau teismas turi ribotas galimybes daryti įtaką gydymo sprendimų priėmimui. Panašus reguliavimas egzistuoja nepilnamečiams skirtame įstatyme, leidžiant oficialiai laikyti juos įkalintais, iš tikrųjų

151 Sk. 37 Narkotikų įstatymas.

152 Zurhold H., Verthein U., Reimer J. & Savinsky A. L. (2013). Medizinische Rehabilitation Drogenkranker gemäß § 35 BtMG („Therapie statt Strafe“): Wirksamkeit und Trends. Abschlussbericht. https://www.bundesgesundheitsministerium.de/fileadmin/dateien/Publikationen/Drogen_Sucht/Forschungsberichte/Abschlussbericht_Medizinische_Rehabilitation.pdf, p. 133.

jiems gyvenant jaunimo gerovės institucijoje (sk. 91 punktas 3, *Nepilnamečių teismo aktas*). Yra keletas projektų, pavyzdžiui, tokių, kurie pagrįsti psichikėjimu ir naudoja konfrontacinės pedagogikos elementus. Nors tokie projektai žiniasklaidoje buvo apibūdinti kaip pasiekiantys nulinius pakartotinio nusikalstamumo rodiklius.¹⁵³ Išsamesni tyrimai neparodė, kad jie pranašesni už įprastinį įkalinimą, bet ir negalėjo įrodyti neigiamo prijungimo prie tokių kaip šis projektas poveikio¹⁵⁴.

Nedidelė, bet įdomi vokiečių dekriminalizacijos bandomoji schema siūlo mėnesinį viešojo transporto bilietą asmenims, kurie kenčia nuo daugelio socialinių problemų ir turi teistumą bei buvo įkalinti dėl važiavimo be bilieto. Brėmeno apskrityje (apie 600 000 gyventojų) iki 20 asmenų teikiamos specialios nuolaidos, pagal kurias jie moka tik penkis eurus per mėnesį už sezoninį bilietą, o kitą paprasto mėnesinio bilieto kainos dalį (apie 25 eurus) sumoka teisingumo departamentas. Schema sulaukė visuomenės dėmesio visoje Vokietijoje bei pakurstė skirtingus požiūrius į šią praktiką.¹⁵⁵ Šios schemos idėja buvo pateikta probacijos pareigūnų, kurie stengėsi sukurti socialinę aplinką šiems asmenims, kad jie laikui bėgant išvengtų naujų įkalinimo už važiavimą be bilieto atvejų.

7.2.4. Lietuva

Perspektyvi praktika Lietuvoje yra planuojami įkurti vadinamieji pusiau-kelės namai. Šie namai suteiks galimybę atlikti įkalinimo baumės termino dalį išoriškai, butuose, pavyzdžiui, moterims kalinėms, turinčioms vaikų iki trejų metų. Namai bus prižiūrimi kalėjimo administracijos. Kalinės galės ieškoti darbo, laisvai judėti ir t. t. Tačiau čia gali būti keliamas klausimas, ar kalėjimo administracijos valdomas namas gali būti laikomas įkalinimo alternatyva, ar tai tiesiog yra kita įkalinimo forma.

153 Cf. <http://www.welt.de> 5-1-2008.

154 Criminology Institutes of Heidelberg and Tübingen Universities (2008), Abschlussbericht der wissenschaftlichen Begleitung des Nachsorgeprojekts Chance - durchgeführt vom Projekt Chance e.V. mit Mitteln aus der Landesstiftung Baden-Württemberg GmbH, <http://www.projekt-chance.de/files/Evaluation-Nachsorge.pdf>.

155 Stengel E. Unterm Strich: Rabatt für mittellose Schwarzfahrer: Wie Bremen Drogensüchtige vor dem Knast bewahrt; Badische Zeitung vom 12.07.2012. <http://www.badische-zeitung.de/kolumnen-sonstige/unterm-strich-rabatt-fuer-mittellose-schwarzfahrer--61603966.html>.

7.2.5. Ispanija

Dėl problemų, susijusių su probacijos įdiegimo praktika Ispanijoje, negalima teigti, kad tai yra tikra laisvės atėmimo alternatyva. Laisvės atėmimo bausmės pakeitimas bauda arba viešaisiais darbais daugiausia taikoma dviem grupėms pažeidėjų / nusikaltimų: kelių eismo taisyklių pažeidimams ir seksualiniams nusikaltėliams. Šios dvi grupės sudaro 90 proc. bausmės pakeitimo atvejų (kelių eismo – 76 proc., seksualinio smurto – 14 proc.)¹⁵⁶. Kadangi kalėjimų populiacija nesumažėjo, labiausiai tikėtina, kad šios priemonės ¹⁵⁷ turės „tinklo išplėtimo“ efektą, todėl negali būti vertinamos kaip alternatyvios priemonės. Įkalinimo įstaigų generalinis sekretoriatas taip pat pripažįsta: „Nusikaltimai, dėl kurių skiriamos šios bausmės, yra nesunkūs ir labai dažnai susiję su kelių eismo taisyklių pažeidimais. Kitais atvejais ši priemonė pasirenkama dėl asmenybės charakteristikų, kai asmuo yra integravęsis į visuomenę.“¹⁵⁸ To rezultatas – šios reformos yra taikomos siekiant padidinti bausmes tam tikrų grupių pažeidėjams. Gerosios praktikos pavyzdžiu galima vertinti galimybę atidėti laisvės atėmimo bausmės, kurios trukmė neviršija 5 metų, vykdymą, kai padaromi su narkotikais susiję nusikaltimai.

156 Įkalinimo įstaigų generalinis sekretoriatas. Estudio del perfil de las personas condenadas a la pena de Trabajos en Beneficio de la Comunidad. 2010 http://www.iipp.es/web/portal/datos/descargables/estadpm/Estudio_CSSGPMA_2010.pdf (7 May 2014)

157 Šios reformos buvo patvirtintos 2004 ir 2007 m. Probacijos apibrėžimo prasme vartojimas ėmė smarkiai didėti 2005 m.

158 Įkalinimo įstaigų generalinis sekretoriatas (2011). Ispanijos kalėjimų sistema, p. 48, http://www.institucionpenitenciaria.es/web/export/sites/default/datos/descargables/publicaciones/libro_IP_inglxs.pdf (Paskutinė prieiga: 2013 m. lapkričio 28 d.).

LITERATŪRA

- Banzer J. & Scherzberg T.** (2009). 'Elektronische Fußfessel als Alternative?', Zeitschrift für Rechtspolitik, No. 2, p. 31.
- Bieker R.** (1982). 'Die Adressatenperspektive. Eine empirische Untersuchung zur Genese und Implementation strafrechtlicher Sanktionsnormen am Beispiel der Bewährungshilfe und der Führungsaufsicht', Kriminologisches Journal, No. 3, p. 205–212.
- Bieker R.** (1984). 'Bewährungshilfe im Spiegelbild ihrer Adressaten. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung', Bewährungshilfe: Soziales, Strafrecht, Kriminalpolitik, No. 4, p. 299–313.
- Bieker R.** (1989). 'Bewährungshilfe aus der Adressatenperspektive', Bonn: Forum Verlag Godesberg.
- Cornel H.** (2000). 'Probanden der Bewährungshilfe für Jugendliche und Heranwachsende in Berlin: Eine Untersuchung ihrer Lebenslage und ihrer Erwartungen an das Hilfesystem', Bewährungshilfe: Soziales, Strafrecht, Kriminalpolitik, No. 3, p. 302–321.
- Cornel H.** (2013). 'Neue Punitivität durch Reduzierung der Strafrechtsaussetzungsquote im deutschen Strafvollzug?', Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg.
- Deutscher Fachverband für Soziale Arbeit, Strafrecht und Kriminalpolitik [DBH]** (2013) 'Zahlen zur Führungsaufsicht 2008-2012' (online: http://www.dbh-online.de/fa/Zahlen-Laender_2012_DBH.pdf)
- Federal Statistical Office [Statistisches Bundesamt]** (2013a), 'Fachserie 10 Reihe 5, Rechtspflege. Bewährungshilfe, 2011', Wiesbaden (online: www.destatis.de).
- Federal Statistical Office [Statistisches Bundesamt]** (2013b), 'Strafvollzugsstatistik. Im psychiatrischen Krankenhaus und in der Entziehungsanstalt aufgrund strafrichterlicher Anordnung Untergebrachte (Maßregelvollzug)', Wiesbaden (online: www.destatis.de).
- German Press Agency [dpa]** (2013), 'Modellversuch ist gescheitert', Stuttgarter Nachrichten, 22 May 2013, viewed 16 August 2013, <http://www.stuttgarternachrichten.de/inhalt.elektronische-fussfessel-modellversuch-ist-gescheitert.a4a52944-ecd1-4105-b39d-e4c92f5c6629.html>. *References* 120.
- Groß K. H.** (2012). 'Vorbemerkung zu den §§ 68 ff.', in: von Heintschel-Heinegg, B. & Joecks, W. (eds.) *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*, Vol. 2, 2nd edition, Munich: C.H. Beck.
- Hesener B.** (1986). 'Die Arbeitsbeziehung Bewährungshelfer-Proband. Eine Evaluationsstudie', Köln: Carl Heymanns Verlag KG.

- Hessisches Ministerium der Justiz, für Integration und Europa** [HMDJ] (2013, January 25), 'Elektronische Aufenthaltsüberwachung. Justizminister Hahn zieht Bilanz: Ein Jahr GÜL in Bad Vilbel' [press release], retrieved from: <https://hmdj.hessen.de/presse/pressemitteilung/justizminister-hahn-zieht-bilanz-ein-jahr-guel-bad-vilbel>.
- Hochmayr G.** (2013). 'Elektronisch überwachter Hausarrest – Gegenwart und Zukunft in Deutschland und Österreich', *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, First Issue, p. 13–19.
- Jäger B. H.** (2010). 'Die sozialpädagogische Betreuung von straffälligen Menschen in der Bewährungshilfe – Ein Ländervergleich', Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.
- Jumpertz S.** (2012). 'KURS in die Freiheit. Zum Umgang mit entlassenen Sexualstraftätern anhand eines Fallbeispiels.', Masterarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Master of Arts am Weiterbildenden Masterstudiengang Kriminologie der Universität Hamburg.
- Kawamura-Reindl G. & Stancu L.** (2010). 'Die Beziehungsqualität zwischen Bewährungshelfern und ihren jugendlichen und heranwachsenden Probanden', *Bewährungshilfe: Soziales, Strafrecht, Kriminalpolitik*, No. 2, p. 133–150.
- Kutajová E.** (2009). 'Bewährungshilfe aus der Sicht jugendlicher und heranwachsender Probanden: ein Vergleich zwischen deutschen Probanden und Probanden mit Migrationshintergrund', Hamburg: Diplomica Verlag.
- Mayer M.** (2004) 'Modellprojekt Elektronische Fußfessel. Wissenschaftliche Befunde zur Modellphase des hessischen Projekts.' *forschung aktuell | research in brief* no. 23, Freiburg i. Br.
- Morgenstern C & Hecht A.** (2011). 'Rechtstatsachen zur Führungsaufsicht im kriminalpolitischen Kontext', *Bewährungshilfe*, No. 2, p. 177–195.
- Ostendorf H.** (2013), '§ 56 d Bewährungshilfe', in: Kindhäuser, U., Neumann, U. & Paeffgen, H.-U. (eds.) *Strafgesetzbuch*, Vol. 1, 4th edition, Baden-Baden: Nomos.
- Wößner G. /Schwedler A.** (2012). 'What do we gain from early release preparation under electronic monitoring?', http://www.mpicc.de/ww/de/pub/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/elektronische_aufsicht_im_voll.htm.

AI-181 ALTERNATYVIOS BAUDŽIAMOSIOS SANKCIJOS EUROPOS SĄJUNGOJE / Lietuvos teisės institutas: autorių kolektyvas. – Vilnius : Eugrimas, 2015. – 100 p.
ISBN 978-609-437-288-9

Šio mokslinio darbo tikslas – išnagrinėti su laisvės atėmimu nesusijusias (alternatyvias laisvės atėmimui) sankcijas, siekiant palyginti jas su laisvės atėmimo sankcijomis, ir nustatyti perspektyviausias baudžiamųjų sankcijų alternatyvas Belgijoje, Bulgarijoje, Vokietijoje, Ispanijoje ir Lietuvoje. Šis leidinys yra projekto „Nusikalstamą veiką įvykdžiusių asmenų resocializacija Europos Sąjungoje: pilietinės visuomenės vaidmens stiprinimas“, įgyvendinamo padedant Europos Komisijai pagal Baudžiamojo teisingumo programą, dalis.

UDK 343.24(4)

ALTERNATYVIOS BAUDŽIAMOSIOS SANKCIJOS EUROPOS SĄJUNGOJE

Kalbos redaktorė *Jūratė Balčiūnienė*
Viršelio dailininkas *Eglė Raubaitė*
Maketuotoja *Aušrinė Ilekytė*

Tiražas 500 egz.

Išleido leidykla „Eugrimas“
Gedimino pr. 21/2, LT-01103 Vilnius
tel./faks. (8-5) 273 39 55
el. paštas info@eugrimas.lt
www.eugrimas.lt

Spausdino UAB "BALTO print"
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius